

EDIČNÍ ŘADA MONOGRAFIE
SVAZEK Č. 24

muni
PRESS

**NÁRODNÍ ZÁJMY
V MODERNÍ DEMOKRACII –
ČESKÁ REPUBLIKA**

OLDŘICH KRPEC

MASARYKOVA UNIVERZITA
MEZINÁRODNÍ POLITOLOGICKÝ ÚSTAV
BRNO 2009

Publikace vychází s finanční podporou
Konrad-Adenauer-Stiftung, zastoupení v Praze

Recenzovali:

Prof. PhDr. Blanka Řířhová, CSc.
PhDr. Michal Kořan, PhD.

© Oldřich Krpec, 2009

ISBN 978-80-210-4807-2

OBSAH

ÚVOD	9
------------	---

I. ČÁST:

KONSTITUOVÁNÍ NÁRODNÍCH ZÁJMŮ V TEORIÍCH MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

1. OBECNÉ VYMEZENÍ PROBLÉMU – NÁRODNÍ ZÁJMY A JEJICH KONSTITUOVÁNÍ.....	13
2. NÁRODNÍ ZÁJMY A PROBLEMATIKA JEJICH KONSTITUOVÁNÍ V KONTEXTU SOCIÁLNÍCH VĚD A TEORIÍ MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ	16
2.1 Národní zájmy a problematika jejich konstituování v sociálních vědách	16
2.2 Národní zájmy a jejich konstituování v teoriích mezinárodních vztahů.....	20
2.2.1 Realismus	21
2.2.1.1 Pojetí národního zájmu	21
2.2.1.2 Konstituování národního zájmu.....	23
2.2.1.3 Kritické momenty realistického přístupu	25
2.2.2 Anglická škola	27
2.2.2.1 Pojetí národního zájmu	28
2.2.2.2 Konstituování národního zájmu.....	30
2.2.2.3 Kritické momenty přístupu anglické školy.....	31
2.2.3 Liberalismus	32
2.2.3.1 Liberální pojetí národního zájmu.....	33
2.2.3.2 Konstituování národního zájmu.....	36
2.2.3.3 Problematické momenty liberálního přístupu	38
2.2.4 Marxismus.....	40

2.2.4.1	Marxistické pojetí národního zájmu	41
2.2.4.2	Konstituování národního zájmu.....	42
2.2.4.3	Problematické momenty marxistického přístupu ke konstituování národních zájmů	44
2.2.5	Konstruktivismus	45
2.2.5.1	Konstruktivistické pojetí národního zájmu	47
2.2.5.2	Konstituování národního zájmu v konstruktivismu	48
2.2.5.3	Problematické momenty konstruktivistického přístupu	51
2.3	Objektivní a subjektivní povaha národních zájmů a míra relevance vnitrostátních subjektů	52
2.4	Aktuální podoba prostředí pro uplatnění konceptu národních zájmů	56
2.5	Silné a slabé stránky teoretických perspektiv pro analýzu procesu konstituování národních zájmů	60

II. ČÁST: KONSTITUOVÁNÍ NÁRODNÍCH ZÁJMŮ A LOGIKA FUNGOVÁNÍ DEMOKRATICKÉHO POLITICKÉHO SYSTÉMU

3.	PROBLÉMY S MODELEM KONSTITUOVÁNÍ NÁRODNÍHO ZÁJMU	67
3.1	Národní zájem – jednotlivá pojetí.....	69
3.2	Vnitropolitická a mezinárodněpolitická úroveň analýzy	70
3.3	Národní zájem jako veřejný zájem	72
3.3.1	Logika kolektivního jednání	73
3.3.2	Sada sociálních statusů.....	74
3.3.3	Zájem a politický systém.....	75
3.4	Národní zájem jako označení toho, co je pro stát nejlepší	80
3.5	Národní zájem jako analytický nástroj (pro charakterizaci jednání politických subjektů)	81
3.6	Národní zájem jako stálé zaměření státu	82

4.	MODEL KONSTITUOVÁNÍ NÁRODNÍCH ZÁJMŮ V MODERNÍ PLURALITNÍ DEMOKRACII	85
4.1	Národní „zájem“ a „národní“ zájem	85
4.2	Tři roviny výskytu konceptu národního zájmu v praktické politice	87
4.2.1	Stát, zájmy a národní zájmy.....	88
4.2.2	Politická reprezentace, zájmové skupiny a veřejnost – módy jednání.....	89
4.2.3.1	Politická reprezentace	89
4.2.3.2	Veřejnost.....	90
4.2.3.3	Zájmové skupiny.....	92
III. ČÁST: POLITICKÁ REPREZENTACE, VEŘEJNOST A ZÁJMOVÉ SKUPINY V PROCESU KONSTITUOVÁNÍ NÁRODNÍCH ZÁJMŮ		
5.	EMPIRICKÉ STUDIE.....	99
6.	POLITICKÁ REPREZENTACE.....	100
6.1	Teoretická východiska v definicích a pojetí národních zájmů českých politických reprezentantů	103
6.2	Míra relevance vnitrostátních subjektů	110
6.3	Kontinuita a konsenzuální charakter cílů zahraniční politiky	113
6.3.1	Kontinuita zahraniční politiky České republiky.....	114
6.3.2	Konsenzuální charakter cílů zahraniční politiky a hlavní linie sporu	123
6.3.2.1	Vymezení obsahu národních zájmů politickými představiteli	123
6.4	Hlavní linie sporu	127
7.	VEŘEJNOST A NÁRODNÍ ZÁJMY ČESKÉ REPUBLIKY	131
7.1	Teoretické otázky, relevance zkoumání veřejnosti	131
7.1.1	Funkce veřejnosti v procesu konstituování národních zájmů.....	131

7.1.2 Tvrzení o roli a charakteru veřejného mínění vyplyvající z našeho teoretického modelu	132
7.2 Národní uvědomění a politická angažovanost.....	133
7.3 Vysoká míra podpory a stabilita podpory zahraniční politiky	136
7.4 Charakter podpory zahraniční politiky a nesoulad preferencí s aktuální zahraniční politikou	137
7.5 Zájem o zahraničněpolitické otázky a konzistence výpovědí.....	144
7.6 Konstatování o zjištěných rysech veřejnosti	147
7.7 Důsledky pro teoretický model.....	149
8. ZÁJMOVÉ SKUPINY A JEJICH VLIV NA KONSTITUOVÁNÍ NÁRODNÍHO ZÁJMU.....	152
8.1 Charakter zájmů prosazovaných zájmovými skupinami	154
8.2 Míra a způsob zapojení zájmových skupin do procesu formování zahraniční politiky ČR	161
8.3 Efektivita působení zájmových skupin	167
8.4 Důsledky vlivu zájmových skupin na proces konstituování národních zájmů.....	172
9. ZÁVĚREM: UTVÁŘENÍ NÁRODNÍCH ZÁJMŮ V MODERNÍ DEMOKRATICKÉ SPOLEČNOSTI	175
9.1 Diskuze závěrů	182
10. POUŽITÉ ZDROJE	185
Primární zdroje	185
Databáze ČTK.....	185
Výzkumy veřejného mínění	187
Další prameny.....	188
Sekundární zdroje.....	189
Monografie, sborníky a články v odborných periodících.....	189
Ostatní sekundární zdroje	194

ÚVOD

Tato publikace je pokusem o analýzu utváření národních zájmů v demokratickém politickém systému. Fenomén národních zájmů je často diskutovaným problémem, kterým se zabývá především vědní disciplína mezinárodní vztahy. Problematika konstituování národních zájmů v rámci jednotlivých demokratických politických systémů však vyžaduje do značné míry interdisciplinární přístup. Při našem pokusu o rozkrytí jednotlivých problémových polí souvisejících s konstituováním národních zájmů se zaměříme na vnitrostátní rovinu a tam probíhající procesy. Kromě diskuze základních teoretických perspektiv v rámci disciplíny mezinárodní vztahy využijeme celou řadu konceptů politické vědy, sociologie i ekonomizující¹ výklad některých aspektů problému. Práce je rovněž pokusem o důslednou aplikaci základních teoretických a metodologických principů empiricko-analytické tradice v rámci politických věd.

Publikace se skládá ze tří hlavních částí. První z nich má teoretický charakter, obsahuje přehled základních teoretických a interpretačních přístupů vědy o mezinárodních vztazích k problematice národních zájmů. Pokoušíme se zde shrnout základní prvky těchto teoretických přístupů, a to ve vztahu k námi diskutovanému problému – konstituování národních zájmů. Výsledkem rozboru těchto teorií je výběr nejvíce inspirativních momentů, vhodných pro analýzu námi zvoleného problému. Tyto prvky jsou identifikovány v rámci úvahy o explanačním potenciálu jednotlivých teorií, a to v kontextu aktuálně probíhajícího vývoje v mezinárodněpolitickém a mezinárodněekonomickém prostředí. Ty teoretické koncepty, které si udržují i v současné době schopnost být nástroji

¹ Máme na mysli některé prvky teoretického přístupu školy veřejné volby – ekonomické teorie politiky.

pro výklad konstituování národních zájmů, jsou využity pro konstrukci rámcového teoretického modelu.

V analytické části je definován kontext, v rámci kterého se pokoušíme formulovat řadu tvrzení, jež mají ambici vystihnout základní rysy procesů konstituování národních zájmů v současném demokratickém politickém systému. Důraz klademe na procesy probíhající na vnitrostátní úrovni a pokoušíme se k jejich analýze využít několik konceptů, které dle našeho názoru mohou účinně interpretovat významné jevy pozorovatelné v současných demokratických politických systémech. Z řady aktérů relevantních pro procesy konstituování národních zájmů v politickém systému jsme pro další analýzu vybrali politickou reprezentaci, veřejnost a zájmové skupiny. Několik základních schematických charakteristik jejich role v analyzovaných procesech a několik tvrzení o charakteru těchto procesů potom tvoří sumu předpokladů, které se pokoušíme ověřit v poslední části publikace.

Na empirii zaměřené kapitoly obsahují tři dílčí sondy, které mají poskytnout podklad pro posouzení potenciálu navrhovaného přístupu k problému konstituování národních zájmů. Indicie, z nichž by bylo možno usuzovat na použitelnost modelu, jsou čerpány z empirických studií relevantních problémů v rámci politického systému České republiky. Zabýváme se zde rolí české politické reprezentace, rolí české veřejnosti a působením vybraných zájmových skupin v procesech konstituování národních zájmů.

Výsledkem našeho úsilí by měl být model procesu utváření národních zájmů, který by respektoval zvolený teoretický rámec a poskytoval by solidní platformu pro interpretaci některých – v českém politickém systému aktuálně pozorovatelných – významných jevů. Tato analýza problematiky konstituování národních zájmů je tak zároveň příspěvkem do diskuze o povaze politického procesu v současné demokratické společnosti.

I. ČÁST

KONSTITUOVÁNÍ NÁRODNÍCH ZÁJMŮ V TEORIÍCH MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

1.**OBECNÉ VYMEZENÍ PROBLÉMU –
NÁRODNÍ ZÁJMY A JEJICH KONSTITUOVÁNÍ**

Národní zájem zůstává jedním z velmi významných konceptů v rámci studia a analýzy mezinárodní politiky. Pojem národní zájem má mnoho významů a je v politickém diskurzu i ve vědecké reflexi často používán (Rosenau 1968: 34–40, Frankel 1970: 26–30). Pojmem národní zájem operuje politická reprezentace hájící zájmy vnitrostátních aktérů, národní zájem je vnímán jako externí prostředek pro posouzení správnosti zahraniční politiky. Argumentaci národními zájmy využívají zájmové skupiny při snaze o získání veřejné politické a ekonomické asistence, v kategoriích národního zájmu vnímají mezinárodní politiku a zahraniční politiku své země občané. Tato práce si klade za cíl identifikovat jednotlivé významy, v nichž je termín národní zájem využíván, a vymezit základní politologické problémy, které mohou být s užitím pojmu v dané souvislosti spojeny.

Významným impulzem pro zkoumání tohoto problému je reflexe zásadních ekonomických a politických trendů, které do značné míry proměňují mezinárodní prostředí i role jednotlivých aktérů v rámci něj. Globalizace, růst vzájemné závislosti států, rostoucí míra relevance nestátních aktérů, ekonomická (funkční) integrace – to vše jsou jevy, které mohou mít vliv na využitelnost konkrétních koncepcí národního zájmu. Klasické vymezení pojmu národní zájem v rámci realistické tradice mezinárodních vztahů reflektovalo realitu mezinárodního prostředí (systému), která prošla určitým vývojem. V rámci realistického konceptu národního zájmu byla proto pozornost věnována z velké části jen některým jeho aspektům. Cílem této práce je zkoumání úžeji vymezené problémové oblasti – analýza konstituování národního zájmu v současné demokratické společnosti.

Tento text chce přispět k překonání rozporu mezi stále převládajícími přístupy ke zkoumání pojmu národní zájem² a empirickou realitou vnitropolitických i mezinárodněpolitických procesů. Političtí aktéři hájí v rámci globálního (sociálního, ekonomického a politického) prostředí celou řadu zájmů, které jsou nějakým způsobem spojovány s pojmem národní zájmy. Konkrétní otázky, které jsou obsahem střetů, postupy při prosazování preferovaných alternativ i pravděpodobný způsob prosazení se těchto preferencí do finálních politik – to vše, zdá se, neodpovídá teoretickému a pojmovému aparátu vytvořenému pro zkoumání mezinárodní politiky v době konstituování konvenčního významu národního zájmu v rámci disciplíny mezinárodních vztahů. Důležitou součástí této práce bude diskuze přístupu jednotlivých teoretických perspektiv k problematice vymezení a zejména konstituování národního zájmu. Cílem této reflexe by mělo být vytipování takových prvků v rámci těchto modelů, které si udržují svůj explanační potenciál i v současných podmínkách.

Důležitým cílem našeho úsilí je hledání chybějícího článku mezi zjevně existujícími zájmy jednotlivých sociálních subjektů na individuální, skupinové, komunitní či regionální úrovni a rovinou obhajoby (těchto) zájmů jako národních v prostředí mezinárodním. Problematika konstituování *veřejného zájmu* je natolik složitá, že její přeskočení a věnování pozornosti pouze analýze operací národních států s tzv. národními zájmy v prostředí mezinárodních vztahů je v rámci empiricko-analytického paradigmatu v politické vědě neudržitelné. Základní otázkou, na kterou potřebujeme najít odpověď, je: jak se stane zájem zájmem národním? Jedná se samozřejmě zároveň o variaci na téma: co je národní zájem?³ V centru naší pozornosti bude analytická úvaha o „národním zájmu“ ve fázi *před* vstupem do mezinárodní politiky. Je třeba upozornit, že takový přístup k problému není pro tento typ úvah úplně obvyklý.

² V českém prostředí srovnej Krejčí 1997: 177; Valenta 1992: 12–16; Drobny 2001; Had 1993.

³ Směřujeme k otázce, čím zájem je národní zájem? Jak je definován a kým? Jde o pokračování sporu mezi nominalismem a realismem (srovnej Krejčí 1997: 181)?

Cílem této práce je tedy především pokus o vytvoření jakéhosi teoretického modelu konstituování „národního zájmu“, který by měl postihnout významné aspekty procesu jeho vzniku v současné demokratické společnosti. Zaměření tohoto modelu by mělo respektovat nové (měnící se) charakteristiky mezinárodního prostředí, v rámci něhož jsou národní zájmy reprezentovány a uspokojovány.

2. NÁRODNÍ ZÁJMY A PROBLEMATIKA JEJICH KONSTITUOVÁNÍ V KONTEXTU SOCIÁLNÍCH VĚD A TEORIÍ MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Národní zájem jako klíčový koncept pro analýzu zahraniční politiky státu (a vztahů mezi jednotlivými aktéry v mezinárodním prostředí) je úzce spojen s vědní disciplínou mezinárodní vztahy, která se těmito fenomény zabývá jako svým hlavním předmětem zkoumání. Národní zájem jako sada preferencí a cílů „národa“ je však logicky předmětem zkoumání také dalších vědních disciplín. Přístupy jednotlivých věd k problému se pochopitelně liší tak, jak se liší jejich výzkumné zaměření. Na základě stručného nástinu možného uchopení konceptu národního zájmu vybranými vědními disciplínami lze demonstrovat širokou škálu problémů, které jsou s analýzou konceptu národního zájmu spojeny. Řada vědních disciplín pak přináší výzkumné perspektivy, které mohou být plodné zejména v souvislosti se zkoumáním problematiky konstituování národního zájmu. Pro diskuzi tohoto problému jsou totiž vnitrostátní rovina analýzy a zkoumání vnitrostátních procesů a jednání vnitrostátních aktérů zvláště důležité.

2.1 Národní zájmy a problematika jejich konstituování v sociálních vědách

Naším cílem v této souvislosti není definování pojmu národní zájem a už vůbec ne jeho naplňování konkrétním obsahem. Jde nám spíše o hledání optiky, kterou lze námi vymezený problém – konstituování národního zájmu – uchopit. Pojem národní zájem je centrální kategorií realistické tradice v rámci vědní disciplíny mezinárodní vztahy (Morgenthau 1993: 11 a 33–39). Tento přístup

spolu s pojetím vyzdvihujícím politiku založenou na univerzálních morálních kategoriích (tzv. idealismus) řadíme k objektivistickým tradicím v rámci výzkumu problému národních zájmů. Kromě tohoto přístupu k národnímu zájmu, který lze označit za tradiční uchopení problému disciplínou mezinárodní vztahy, je možné k pojmu přistupovat určitě i z jiných pozic. V rámci našeho přehledu vymezujeme přístup, který označujeme jako subjektivistický (či strukturně-funkcionalistický). Zde je národní zájem uchopen pojmovým aparátem sociálních věd, normálně zkoumajících fenomény na vnitrostátní úrovni. Mimo disciplínu mezinárodní vztahy lze hledat inspiraci v rámci politické vědy a sociologie. V těchto případech jsou akcentovány jiné dimenze pojmu a k jejich zkoumání je využita pochopitelně i odlišná optika.

Existuje důvod pro dělení zájmů na zájem veřejný (používán pro procesy uvnitř národního státu) a zájem národní (využíván pro mezinárodní prostředí)? Existují tyto důvody i v době zřejmé akcelerace dlouhodobých trendů nárůstu vzájemné závislosti všech sociálních subjektů, národních států, jejich ekonomik, sociálních skupin, jednotlivých firem či občanů/spotřebitelů? Je zcela evidentní, že mnohé interakční vazby subjektů v rámci různých sociálních systémů procházejí napříč hranicemi národních států. Část zájmů domácích (vnitrostátních) aktérů je navíc realizována v mezinárodním prostředí. Zajištění bezpečnostně-politických zájmů vnitrostátních subjektů je naopak stále více závislé na politickém konsenzu, úrovni politické kontroly a efektivitě využití vynucovacího mocenského potenciálu politických orgánů jiných zemí.

Tab. 1: Vybrané přístupy k analýze národního zájmu

Vědecký přístup	Význam a role národního zájmu	Klíčový výzkumný problém	Problém konstituování
Objektivistická (filozofická) tradice⁴	Výchozí / objektivní kategorie pro zahraniční politiku, ta je nástrojem realizace daného a neměnného základního národního zájmu (přežití státu / ochrana oprávněných zájmů). ⁵	Zjištění národních zájmů konkrétní země a hledání optimálních cest k jejich naplnění – formulování dílčích (operačních) zájmů a politik k jejich dosažení. ⁶	Není zkoumatelným problémem – národní zájem existuje objektivně a nezávisle na vůli akτέρů.
Subjektivistický (strukturně-funkcionalistický) přístup⁷	Analytický nástroj k vysvětlení, proč národy jednají tak, jak jednají v rámci mezinárodních vztahů.	Jaké zájmy jsou definovány jako zájmy národní, kteří akτέρi je za takové považují, v rámci jakých procesů jsou agregovány a realizovány.	Jde o subjektivní představy o národním zájmu, které se jím stavají v okamžiku prosazení do politické agendy.
Sociologizující přístup⁸	Vychází ze sociologické interpretace institucí, jako je národ (národní projekt), rituál, společné vědomí, historie, tradice, potřeba identifikace či socializace v rámci skupiny.	Je třeba identifikovat určení (funkce) instituce „národ“ a zjistit, jaké cíle a jaká jednání (směřující k jeho naplnění) mu odpovídají.	Národní zájem je výstup zkoumání otázky: které zájmy odpovídají vymezeným funkcím sociálních institucí?

Politická věda	Zájem je ústředním pojmem politických procesů. Mezinárodní prostředí je jen další dimenzí zprostředkování zájmu v politickém systému.	Zabývá se (národním) zájmem jako výstupem politických procesů probíhajících mezi politickými institucemi.	Zájem (potenciálně národní) je artikulován sociálními subjekty, je formulován způsobem umožňujícím jeho uchopení v rámci politických procesů a je politickým systémem v agregované podobě přijat.
-----------------------	---	---	---

Zdroj: autor.

⁴ Srovnej Morgenthau 1951: 33–39.

⁵ Srovnej Frankel 1970: 73–76; Howes 2003: 669–692.

⁶ Národní zájem jako objektivní kategorie Morgenthau 1985; Frankel 1970:16–17.

⁷ Subjektivistický přístup: srovnej Beard 1934: 167; Rosenau 1980: 286–292 a 1969: 168; Krasner 1978: 10, 34, 54; Nye 2002: 139.

⁸ Více McCabe: 1999: 91–114.

2.2 Národní zájmy a jejich konstituování v teoriích mezinárodních vztahů

Národní zájem je jedním z klíčových pojmů v rámci vědní disciplíny mezinárodní vztahy. Tato vědní disciplína se zabývá vztahy mezi subjekty v mezinárodním prostředí a tradičně považuje státy za klíčové aktéry interakcí v tomto prostředí. V klasickém (realistickém) pojetí vystupuje stát jako dominantní aktér a prostřednictvím své politické reprezentace vstupuje do interakcí s ostatními subjekty. Jako homogenní a v klasickém pojetí racionální aktér se snaží dosáhnout vlastního užitku prezentováním a obhajobou svých zájmů. Zájmy „státního národa“ považuje tradiční pojetí mezinárodních vztahů za národní zájmy. V rámci následující části textu se pokusíme zmapovat přístup k teoretickému konceptu národního zájmu. Pro analýzu vnímání národních zájmů v rámci disciplíny mezinárodní vztahy půjdeme cestou diskuze jejich vnímání v rámci jednotlivých teoretických přístupů. Prostřednictvím zkoumání teoretických přístupů k jednomu z centrálních konceptů mezinárodních vztahů – národnímu zájmu – bude zároveň patrné, jak se jednotlivé teoretické přístupy liší ve vnímání ostatních zásadních teoretických konceptů. Mezi ně řadíme zkoumání podoby mezinárodního systému, role moci či ekonomiky ve vztazích mezi státy (a ostatními subjekty v prostředí) i relevanci vnitrostátní roviny a domácích aktérů pro procesy probíhající v mezinárodním prostředí. Mezi relevantní teoretické perspektivy pro zkoumání národního zájmu řadíme realismus, marxismus, liberalismus, anglickou školu a konstruktivismus (srovnej Burchill 2005).

Při zkoumání problematiky konstituování národních zájmů se zaměříme na několik klíčových otázek. Co se teoretických přístupů týče, je pro nás významné především to, nakolik mají národní zájmy objektivní, či subjektivní povahu. Souvisejícím problémem je vymezení relevance vnitrostátních subjektů pro konstituování národních zájmů.

2.2.1 Realismus

Klasický realistický přístup ke studiu mezinárodních vztahů klade důraz na roli státu v anarchickém mezinárodním prostředí. Takový charakter mezinárodního prostředí je v popředí zájmu přístupu. Analýza mezinárodního prostředí a jednání států je smysluplná tehdy, pokud přiznává klíčovou roli moci a snaze států o její získání a udržení. Politická reprezentace státu pak jedná v rámci těchto determinant a ve shodě se základní potřebou v mezinárodním prostředí – nutností získat moc k obhájení existence státu (Carr 2001: 209–213).

Neorealistická koncepce jde ještě dál, když předpokládá, že (anarchická) struktura mezinárodního systému rozhodujícím způsobem definuje chování, a tudíž i povahu zájmů států. Systémové síly proto výrazně homogenizují jednání aktérů v rámci mezinárodního prostředí.

Jak je možné dosáhnout bezpečnosti v inherentně nebezpečném, nejistém a násilném světě? Odpověď realistů je jednoznačná: akumulací síly. Realismus se zaměřuje na roli moci v mezinárodních vztazích a národní zájem je jedním z jeho nejmocnějších výkladových nástrojů.

2.2.1.1 Pojetí národního zájmu

V anarchickém prostředí musí být primárním zájmem státu fyzické přežití a udržení územní celistvosti. Stát je klíčovým a možná i jediným relevantním subjektem v mezinárodním prostředí. Je smysluplně a jasně vymezeným předmětem zájmu, umožňuje existenci vnitrostátních subjektů, garantuje jejich fyzické přežití stejně jako existenci jejich vnitrostátních sociálních vztahů a přetrvání sdílených kulturních a historických hodnot. Stát je tím, kdo mění držbu na vlastnictví, vytváří předvídatelné vnitrostátní prostředí pro interakce domácích aktérů, redukuje komplexitu reality, zejména minimalizací fatálních rizik číhajících v anarchickém mezinárodním prostředí. Zájmem občanů je proto existence státu a jeho přetrvání, stát má povinnost chránit občany. Pokud je stát

jako takový aktérem v mezinárodních vztazích, má i vlastní zájmy. Zájem je možno charakterizovat jako standard, vůči němuž musí být politická akce posuzována a směřována. Zájmy státu lze chápat jako národní zájmy, tj. zájmy politického národa. Mezinárodní politika jako jednání státu v mezinárodním prostředí musí být potom vymezena v jazyce (termínech) národních zájmů. Existuje neměnný komponent vlastního národního zájmu – jde o ochranu a bezpečnost fyzické, politické a kulturní entity – národa. Za hranicemi tohoto minimálního reziduálního obsahu národního zájmu je množství dalších zájmů, které jsou s ním logicky kompatibilní, ale jsou předmětem zájmových střetů vnitrostátních aktérů.

V anarchickém prostředí je základním nástrojem k zajištění přežití státu a ochrany vnitrostátních subjektů dostatečná moc státu (Morgenthau 1993: 115–118). Mezinárodní politika je především bojem o moc mezi státy. Relativní moc státu může být poměřována, a to v termínech strategické moci a ekonomického potenciálu. Politika je vnímána jako autonomní sféra činností, proto koncept národních zájmů umožňuje odlišovat mezi politickými a nepolitickými fakty. Státníci se pohybují v prostředí politiky jako autonomní sféry. Národní zájmy jsou v této souvislosti trvalým limitem, který vybavuje tvůrce politik státu racionálním vodítkem pro plnění jejich úkolů. Takové limity jsou pevné a nemění se v důsledku toho, jak se vlády střídají či jak se proměňují preference vnitrostátních aktérů (srovnej Morgenthau 1977: 9). Národní zájmy jsou hlavními ukazateli umožňujícími najít cestu krajinou mezinárodní politiky. Jsou pojítkem mezi objektivními skutečnostmi mezinárodní politiky a motivy pro jejich pochopení. Realismus se svým zaměřením na politickou sféru, v níž jsou zájmy chápány jako snaha o dosažení moci, vyhýbá zkoumání motivů aktérů a jejich ideových preferencí (srovnej Morgenthau 1993: 5).

Pro teoretiky, které lze zahrnout pod *klasický realismus*, je národní zájem návod na zodpovědnou zahraniční politiku. Pro *neorealisty* jde o automatické vodítko, jak v rámci mezinárodní politiky jednat. Podle Morgenthaua jsou političtí reprezentanti povinni postupovat dle návodu, za který je národní zájem považován. Státy

jsou pak v důsledku vedeny úspěšnými či neúspěšnými lídry. Podle neorealistů reprezentanti státu jednají dle imperativu národních zájmů automaticky – stát jako struktura totiž reaguje na neosobní omezení a nutnosti přímo vyplývající z povahy mezinárodního systému (Jackson, Sorensen 2003: 87–88). Zajímavé jsou z tohoto hlediska jen nástroje, které státy volí ke sledování národních zájmů, jakožto neovlivnitelné a nezávislé proměnné v rámci vztahů v mezinárodním prostředí.⁹ Samotné cíle zahraniční politiky tak nejsou a nemohou být z povahy věci v rámci vnitřních politických procesů kontroverzní (srovnej Waltz 1979: 113).

2.2.1.2 Konstituování národního zájmu

Realistický přístup k problematice národního zájmu je nepochybně objektivistickým pojetím. Národní zájem je v tomto přístupu záležitostí objektivní reality. Popisem a interpretací reality je tak možné vymezit národní zájem. Zejména v případě klasické podoby realismu pak lze užít konceptu národního zájmu pro hodnocení toho, nakolik zahraniční politika státu odpovídá realitě a potažmo tedy i národním zájmům státu. Vnímání reality pro účely vymezení národního zájmu je intuitivní, nelze využít žádnou vědeckou metodu. Jde o předmět čisté racionální úvahy. V Morgenthauově pojetí stačí k objevení reality mezinárodní politiky samotné intelektuální úsilí (Morgenthau 1993: 7).

Jádro národního zájmu je neměnné, je jeho logickým a nutným prvkem. Kromě tohoto minimálního předpokladu existují proměnlivé součásti národního zájmu, které jsou ovlivněny okolnostmi.

⁹ Jaká je role a jaké mohou být v rámci tohoto přístupu ambice vědeckého zkoumání národního zájmu vědou o mezinárodních vztazích? Věda může přispět ke studiu národního zájmu jen omezeně. Lze identifikovat různé aktéry v rámci tvorby politiky, kteří přispívají k vymezení variabilních komponent národního zájmu (jim pak lze přisoudit relativní váhu vlivu na tvorbu zahraniční politiky). Lze prostřednictvím vědy odlišit dlouhodobé od krátkodobých cílů. Variabilní části národního zájmu je možné analyzovat v termínech legitimacy a kompatibility těchto aspektů národního zájmu mezi jednotlivými zeměmi (Morgenthau 1952: 289).

Lze je chápat do značné míry jako prostředky, které jsou vnitrostátními aktéry užívány k dosahování základních prvků národního zájmu. Obsah těchto prostředků je determinován politickými tradicemi a kulturním kontextem, v rámci něhož je zahraniční politika formulována (Morgenthau 1952: 287). Podpora minimálních charakteristik národního zájmu – ochrana územní celistvosti, politické a kulturní entity národního státu – je všeobecná. Jen variabilní komponent národního zájmu je formulován konkrétními osobnostmi, a to za dané politické či hospodářské situace. Jen tyto součásti národního zájmu, jakožto prostředky k dosažení základního národního zájmu, jsou předmětem střetu parciálních zájmů a reflexe veřejného mínění.

Vlastní proces formulování národního zájmu v rámci klasických realistických koncepcí sice zahrnuje nátlak skupinových zájmů, které se prohlašují za zájmy národní, podle Morgenthaua však nedokáží ovlivnit celkové směřování národní zahraniční politiky jako takové. Národní zájem formulovaný na základě konfliktních vnitrostátních procesů by totiž byl nedostatečný ve srovnání s tím, co stát skutečně potřebuje. To, co stát skutečně potřebuje, lze zjistit jen racionální úvahou. Nejnižší společný jmenovatel partikulárních zájmů (jako potencionální výsledek obtížně dosažitelného kompromisu v rámci zájmových střetů uvnitř státu) se ale může obsahově do značné míry blížit skutečnému národnímu zájmu (srovnej Morgenthau 1952: 289). Část jednotlivých skupinových zájmů, která nebude v důsledku těžce dosažitelných kompromisů realizována, však bude natolik velká, že takový proces není zajímavý ani pro většinu aktérů do něj potenciálně vstupujících, a v důsledku ani pro vědeckou reflexi konstituování národního zájmu.

V rámci *klasického realismu* se předpokládá, že to jsou státníci – reprezentanti jednotlivých zemí, kteří na základě racionální úvahy formulují národní zájem, promítají ho do rozhodovacích procesů a v podobě cílů zahraniční politiky států jej v mezinárodním prostředí prosazují. Podle *strukturních realistů* je národní zájem produktem mezinárodního systému spíše než něčím, za co jsou osobně odpovědní státníci (Wallerstein 1990: 33–35). Správné rozhodování a efektivní prosazování národních zájmů pak vyžaduje

posouzení souladu mezi cíli státu a jeho aktuální situací. Zájmy státu jsou bez dalšího ovlivňovány anarchií – jakožto permanentním stavem mezinárodního systému. Jakékoliv vnitrostátně generované preference musí být v okamžiku vstupu na mezinárodní scénu konfrontovány s (anarchickou) realitou mezinárodních vztahů, což vede k jejich automatickému redefinování (Donnelly 2000: 153 dle Burchill 2005: 46). Tyto strukturální limity pak vedou ke sbližování národních zájmů – a to (dle strukturálních realistů) až do té míry, kdy lze konstatovat jen malou relevanci vnitrostátních procesů na podobu cílů zahraniční politiky. Mezinárodní politika je takto chápána jako daná vnějšími podmínkami státu. Dominantní ideje, náboženství, vlastnictví výrobních prostředků či sociální uspořádání mají poměrně malý dopad na mezinárodní chování. Takové faktory nejsou relevantní také proto, že nemohou ovlivnit (změnit) danou povahu systému (Burchill 2005: 47).

Krasner považuje stát za jednotného a autonomního aktéra, jehož cíle jsou odlišné a oddělené od zájmů jakékoliv sociální skupiny. Stát je vnímán jako neutrální síla v rámci různých zájmů uvnitř společnosti. Národní zájmy jsou pak sadou daných preferencí, jejichž cílem je formulovat a hájit blaho (celé) společnosti. Národní zájmy proto nemohou být redukovány jen na sumu individuálních zájmů (*Krasner* 1978: 33–36). Národní zájem zde stojí nad individuálními zájmy i jejich možným souhrnem – nejde o společný jmenovatel ani o kompromis. Z logiky věci se však může s takovým kompromisem do značné míry překrývat.

Jak lze poznat, co je obsahem národního zájmu? Na podobu a projevy (realizace) národního zájmu lze usuzovat z chování a postojů klíčových tvůrců politik, pokud tyto aktivity směřují k obecným cílům a v čase se opakují. Významněji se tedy nemění a mají kontinuální charakter.

2.2.1.3 Kritické momenty realistického přístupu

Klíčovou otázkou, kterou je třeba se zabývat v souvislosti s realistickým přístupem k národním zájmům – resp. k problematice jejich konstituování –, je jejich exogenní danost a objektivní existence.

Diskuzi o objektivní či subjektivní podstatě národních zájmů považujeme za vhodné otevřít již na tomto místě.

Jak může být jediný národní zájem, vnitřně koherentní a všemi přijímaný, když existuje taková zájmová pluralita uvnitř státu? Jak může někdo tvrdit, že jediná politika je vyjádřením zájmů všech individuí a sociálních skupin (srovnej Burchill 2005: 52; Aron 1962: 28–29)? Jak se postavit k separatistickým a nespokojeným skupinám, či sounáležitost se státem nectícím etnickým menšinám? V této souvislosti jde o zásadní problém agregace zájmů uvnitř společnosti, o otázku proveditelnosti a bezchybnosti takového procesu (viz níže). Realismus definuje národní zájem ve strategických termínech, a to jako centrální fyzickou ochranu politické komunity. To je neoddiskutovatelný primární zájem národního státu. Jeho realizace umožňuje existenci vnitrostátních subjektů v prostředí, které umožňuje vznik a rozvoj společnosti jako takové. Jedině v jejím kontextu jsou pak individua a sociální skupiny tím, čím je známe. Národní státy je proto třeba považovat za unitární aktéry v mezinárodní politice. Všichni členové společnosti mají tedy společný zájem, v mezinárodní politice proto celá komunita hovoří společným hlasem a má jedinou identitu (Burchill 2005: 54).

S tímto přístupem přirozeně celá řada teoretiků zásadně nesushlasila a nesouhlasí.¹⁰ Gilpin konstatuje, že státy nemají zájmy. Zájmy mohou mít jen individua a jejich koalice (Gilpin 1981: 19). Mezinárodní politika státu je tedy determinována primárně zájmy dominantních členů společnosti. Je proto na elitě, aby artikulovala

¹⁰ Pro správné vnímání realistického přístupu a jeho role v teoriích mezinárodních vztahů je třeba si uvědomit, že vznikl jako myšlenková tradice v konkrétním časovém, politickém a regionálním kontextu. Jeho ambicí zřejmě nebylo vytvořit univerzální model politických procesů aplikovatelných na všechny relevantní interakce v politickém systému – vnitropolitickém i mezinárodněpolitickém. Ve své klasické podobě měl za cíl být přesnějším nástrojem analýzy mezinárodní politiky než idealistické koncepce a toho mohl dosáhnout i za cenu významných redukcí, jako je rezignace na analýzu vnitrostátní roviny s významnými mezinárodněpolitickými přesahy. Problematika formulování zahraniční politiky pak do této oblasti zřejmě patří.

národní zájmy, má (mít) však na zřeteli zájmy celé komunity. Podle Millara je národní zájem v demokratické společnosti koncept definovaný vládou, přičemž je úkolem reprezentantů vzít v úvahu celou paletu individuálních a skupinových (dílčích) zájmů. Tyto zájmy je pak třeba usměrnit do koherentní sady politik, jejichž prostřednictvím jsou pak prezentovány jak vůči vnitrostátnímu prostředí, tak vůči okolnímu světu (Millar 1978: 40).¹¹

I „objektivní“ skutečnosti musí být subjektivně objeveny a interpretovány. Podle Rosenaua národní zájem není jediná pravda, ale sada subjektivních preferencí, které se mění, kdykoliv se mění potřeby a cíle občanů. Národní zájem tak může být poznán studiem rozhodovacích procesů v každé vládě. Protože tento proces obsahuje posuzování hodnot, není objektivně měřitelný. Národní zájem je tedy cokoli, čeho se politická elita snaží dosáhnout, co prosazuje či chrání (srovnej Rosenau 1968: 35–36). Klíčovou otázkou v této souvislosti je: Čí zájmy jsou národní zájmy? Cíle a zájmy jsou konstituovány z hodnot a subjektivních preferencí, takže může být potenciálně tolik interpretací, kolik je členů společnosti. Tvrdit, že jistá politika je v národním zájmu, znamená označit vlastní preference za žádoucí směr politiky (Rosenau 1968: 37 an.).¹²

2.2.2 Anglická škola

Za anglickou školu označujeme přístup spojený s klasickými teoretiky, jako je Grotius a Vattel na straně jedné, a moderními mysliteli, zejména Bullem a Wightem na straně druhé. Tento přístup je jistou odpovědí na redukcionismus realistického modelu chování národních států v mezinárodním prostředí. Důraz je kladen na

¹¹ Podle této definice je národní zájem pokračováním agregace individuálních a skupinových zájmů a představuje společné dobro – veřejný statek, nebo společný zájem společnosti. Tímto přístupem se budeme zabývat níže.

¹² Takováto argumentace je jádrem subjektivistického přístupu ke konceptu národního zájmu.

mezinárodní společnost, teoretický koncept, jehož existence je důsledkem rozpoznání společného zájmu států na omezení užití síly a hodnoty spočívající v udržování mezinárodního řádu (Bull 1995: 23 an.). Anglická škola věří v existenci společného zájmu států. Předpokládá, že vědomí takového společného zájmu stojí za vznikem funkčního a užitečného mezinárodního diplomatického systému umožňujícího vzájemnou komunikaci. Cílem teoretiků anglické školy je proto identifikovat mezinárodní řád jako křehký výdobytek spolupráce národních států a posílit jeho základy (Bull 1995: 8–21).

2.2.2.1 Pojetí národního zájmu

V pojetí anglické školy státy uznávají, že existují jistá pravidla, která dopadají na jejich vztahy. Minimem je v této souvislosti respekt k nezávislosti každého státu ze strany ostatních. Dále jsou to jistá omezení na užití síly a dodržování závazků, do kterých dobrovolně vstoupily (Bull 1995: 13–15). Zatímco neorealismus konstatuje, že státy musí formulovat své národní zájmy ve vztahu k anarchickému prostředí, které nemohou ovlivnit, anglická škola předpokládá, že státy mají do svých zájmů zahrnout i ohled na své početné závazky k mezinárodnímu společenství. Podle teoretiků anglické školy není pravda, že morálka je neslučitelná se sebe-zájmem státu nebo že altruismus do mezinárodního prostředí nepatří. Podle Bulla je zjevné, že to byla pragmatická potřeba koexistence, která dostačovala k vytvoření nástroje konstruktivní komunikace mezi státy – diplomatické kultury. Diplomacie jako systém konvencí a institutů je schopen udržet určitou míru řádu (i) mezi zeměmi se zcela odlišnými charaktery a aspiracemi. Sledovat své strategické a ekonomické zájmy bez ohledu na mezinárodní morálku a právo je špatné – a to si státy evidentně uvědomují. Země s rozdílnými kulturami a ideovými systémy proto mohou vstupovat do smysluplných vzájemných vztahů v rámci společenství států. Sdílená představa mezinárodní společnosti je v rámci přístupu anglické školy jedinou legitimní formou světové politické organizace (Bull 1995: 68–71). Určitý stupeň kooperace může být tedy dosažen i bez

problematických požadavků na světovou vládu (srovnej Linklater 2001: 108).

Základní ambicí anglické školy v souvislosti s problematikou národních zájmů je snaha o nalezení cesty, která umožní každému státu udělat maximum pro vlastní občany bez toho, aby vystavoval příslušníky ostatních národů velkému riziku. Důležitý je předpoklad, že se státy samy podřídí normám a pravidlům mezinárodního společenství, a to i pokud tyto budou v rozporu s jejich – nikoli životními – zájmy (srovnej Linklater, Sutanami 2006: 109 an.). Anglická škola přitom vymezuje životní zájmy pokud možno co nejužěji, takže státy si mohou ponechat flexibilitu při sledování svých zájmů, navíc se otvírá významný prostor pro mezinárodní zodpovědnost (Wight 1991: 126). Významným bodem této teorie je kosmopolitní element celé koncepce: pokud každý stát dělá to nejlepší pro své občany a respektuje právo jiných zemí jednat stejně, potom je celá lidská rasa na tom lépe. V jakékoliv lidské společnosti mají jedinci společný zájem na základních cílech. Těmi jsou například omezení násilí, respekt k dohodám a jejich dodržování, stabilizace držby a rozvoj instituce vlastnictví. Není důvod předpokládat, že tomu musí být v mezinárodním prostředí jinak. Ohled na závazky k lidskému rodu je po strategické a ekonomické bezpečnosti třetí dimenzí národního zájmu.

Kritérium národního zájmu nás samo o sobě nevybavuje žádným specifickým vodítkem pro interpretaci jednání státu. Pokud není řečeno, jaké cíle by státy měly sledovat, není koncept národního zájmu smysluplným prostředkem k předepisování toho, jak by se měly v mezinárodním prostředí chovat, ani k objektivnímu (na politické reprezentaci konkrétního státu nezávislému) hodnocení jejich chování (srovnej Bull 1977: 66). Teprve jsou-li cíle zahraniční politiky státu jasně definovány a berou-li ohled na širší společenství, pak se koncept národního zájmu stává smysluplným. V takovém případě představuje národní zájem dle anglické školy nástroj, který velmi pravděpodobně (resp. nejpravděpodobněji) povede k definovaným cílům. Národní zájem tedy zahrnuje racionální plán akce k dosažení dohodnutých cílů. Jako takový se liší od politik formulovaných na základě partikulárních zájmů individuí

či sociálních skupin nebo nekritického pokračování ve sledování zavedených politik (Bull 1977: 66–67).

2.2.2.2 Konstituování národního zájmu

Připusťme, že dobrým členem mezinárodního společenství je stát, který je připraven postavit blahobyť mezinárodního společenství nad úzkoprse sledování vlastních národních zájmů, takový se nevzdává své národní nezávislosti, ale ctí povinnost postavit přežití řádu nad dosažení parciálních výhod (srovnej Vattel dle Linklater 1992: 29). Potom je zřejmé, že státy by měly definovat své národní zájmy nikoli izolovaně od ostatních, ale způsobem, který je slčitelný se zájmy jiných států a který bere v potaz dopady na širší mezinárodní komunitu (srovnej Wight 1991: 120).

Vnitrostátním procesům vedoucím k formulování cílů zahraniční politiky (resp. národních zájmů) věnuje anglická škola pozornost jen částečně. To, že morální principy mohou sloužit jako nástroj k dosažení partikulárních zájmů dominantním skupinám v rámci společnosti, neznamená, že nemohou sloužit také k naplnění záměrů uznávaných společností jako celkem. Takové tvrzení se opírá o argument, že některý ze základních principů (např. „smlouvy se mají dodržovat“) může být v daném okamžiku využit a podporován konkrétními skupinami pro jejich vlastní dílčí zájmy, ale jeho obecná platnost vychází ze sdíleného zájmu všech (Anderson; Hurrell 2000: 130). Prakticky jakékoliv pravidlo či zažitý postup, jehož platnost a normativní charakter jsou hájeny, je možné napadnout jako disproportionálně vyhovující konkrétní skupině. Objektivní platnost takového pravidla se však potvrdí, pokud se jím budou cítit dominantní skupiny vázány i v případě, že (v jiné situaci) nebude vyhovovat jejich aktuálním zájmům. Anglická škola je přesvědčena, že k takovým situacím běžně dochází a přežití řádu a předvídatelnost sociálního prostředí je jako významná hodnota stavěna nad okamžitý dílčí užitek. Tato skutečnost je ve vnitrostátním prostředí zjevná a je patrná i v prostředí mezinárodním. Státy se s ohledem na přetrvání křehkého mezinárodního řádu, nebo dokonce mezinárodního společenství (občanství)

často vzdávají aktuálních dílčích výhod. Důkazem je existence diplomacie jako nástroje, který státy užívají k vyhnutí se konfliktům při sledování svých životních zájmů. Stejně tak lze argumentovat řadou existujících mezinárodních režimů¹³ či existencí institutu mezinárodního práva. Národní zájmy jsou formulovány v rámci vnitrostátní diskuze o vhodné zahraniční politice a jejích cílech. Obdobná debata, byť nepochybně nižší intenzity, však probíhá i v mezinárodním prostředí. Státy mající obdobný zájem na vlastním přežití vyvíjejí aktivitu orientovanou na dosažení stavu vzájemného porozumění (Habermas 1971: 310). Kam až sahá kvalita mezinárodního společenství? Podle *pluralistů* v rámci anglické školy (Vattel, Oppenheim) jsou státy schopny dohodnout se jen na minimálních společných cílech, které nedosahují úrovně vytvoření systému a vynucování práv a povinností z mezinárodního práva. Tzv. *solidaristé* (Grotius a následovníci) jsou ambicióznější. Předpokládají takovou úroveň solidarity, která bere ohled na fungování mezinárodního společenství a respekt k vynucování mezinárodního práva (Bull 1966: 97).

2.2.2.3 Kritické momenty přístupu anglické školy

Anglická škola podobně jako realistická koncepce vychází z předpokladu, že je to povaha mezinárodního prostředí, která determinuje podobu národních zájmů státu. Konstruktivní snaha o přežití státu v mezinárodním systému vede k rozpoznání skutečnosti, že respektování základních pravidel umožní větší předvídatelnost prostředí, sníží rizika a umožní kooperaci zemí. Na tomto základě lze konstatovat, že křehký mezinárodní řád a respekt k oprávněným zájmům jiných zemí je důsledkem charakteru mezinárodního prostředí a jako takový z něho vyplývá. Stejně jako na vnitrostátní rovině, kde jsou respektovaná pravidla nadřazena momentálním zájmům dominantním jednotlivcům a skupinám, i v mezinárodním

¹³ Zmínit lze v této souvislosti mezinárodní právo válečné, azylové, existenci mezinárodních obchodních režimů, zavádění globálních standardů v řadě oblastí, ochranu životního prostředí atd.

prostředí jednají státy v souladu se základními principy, a to i tehdy, když jsou v rozporu s jejich (ne-životními) zájmy. Také anglická škola pracuje s představou prostředí determinujícího podobu národních zájmů a s představou o jejich objektivním charakteru. A to přesto, že reaguje právě na nedostatečnost realistických koncepcí pro vysvětlení těch rozhodnutí představitelů států a toho chování zemí, která nejsou v souladu se strategií maximalizace relativní moci jako dominantní strategie v mezinárodním prostředí. Alternativním vysvětlením k logice výkladu zvolenému anglickou školou (a zároveň i proti logice koncepcí realismu) je ortodoxní (morální) relativismus. Co když morálka není nezávislou proměnou, potažmo vnějším kritériem pro hodnocení politického jednání států? Co když takové kritérium neexistuje? Lze totiž tvrdit, že doktrína harmonie zájmu identifikuje dobro celku se zájmy těch, kdo jsou na tomto pojetí zainteresováni – komu taková morálka zejména vyhovuje (Carr 2001: 75–79). Individua a skupiny v národním státě a národní státy v mezinárodním prostředí, kterým konkrétní znění normativních pravidel přichází vhod, je prosazují jako daný celospolečenský či univerzální standard. V okamžiku, kdy odchylka od takového pravidla je sankcionována společností či mezinárodním společenstvím, získá pravidlo jakousi vlastní „objektivní“ existenci a legitimitu a žije vlastním životem – zdánlivě nezávisle – na zájmech klíčových aktérů. Spokojené státy odějí vlastní zájem do univerzálního zájmu, aby ho rozšířily po celém světě (Carr 1981: 71).

2.2.3 Liberalismus

Liberální myšlení v námi sledované souvislosti¹⁴ vychází z úvah o zájmech a jejich projevech v díle Adama Smitha. V jeho pojetí

¹⁴ Zaměřujeme se na problematiku národních zájmů a jejich konstituování. Pozornost věnujeme zejména liberálnímu náhledu na současný svět. Proto stojí v popředí našeho zájmu problematika případného ústupu významu národního zájmu, změna charakteru systému v souvislosti s fenoménem globalizace a spolupráce na vzniku a fungování mezinárodních

je pro stát jako největší a nejvýznamnější politickou a ekonomickou organizaci individuální a veřejný zájem totožný. Individuum ví lépe než stát, co je v jeho vlastním zájmu (Smith 2001: 398). Nejlépe poslouží individuální zájem veřejnému, pokud individua budou sledovat, co je pro ně přirozené – vlastní zájmy. I argumentace veřejným zájmem a dožadování se intervence veřejné moci jsou vedené vlastními zájmy. Když někdo žádá podporu domácímu průmyslu, myslí na sebe a způsobuje důsledky, které nezamýšlel. Často tím důsledně hájí zájmy společnosti lépe, než kdyby to měl v úmyslu (srovnej Smith 2001: 373 an.). Intervence státu mohou být v důsledku škodlivé – hrozí narušením nexu mezi vlastními zájmy individuí a jejich komerční aktivitou (zejména motivací pro ni).

Liberální koncepce předpokládá, že lékem na problémy mezinárodní politiky jsou demokracie a svobodný obchod (Smith 2001: 433–436). Války vyvolávají nedemokratické vlády kvůli svým vlastním zájmům. Demokratický proces a demokratické instituce zlomí moc vládnoucí elity, volný obchod překoná umělé bariéry postavené mezi jedinci a spojí všechny do jediné lidské komunity (srovnej Doyle 1986: 1151). Liberálové věří, že individuální motivace pro soukromý užitek je nejen zakořeněna v lidské přirozenosti, ale je také základem, na kterém může být postaven světový mír.

2.2.3.1 Liberální pojetí národního zájmu

Národní zájem je v liberální koncepci jednoduše souhrnem vlastních zájmů jednotlivých individuí. Jde o symbiózu partikulárních a celospolečenských zájmů (viz Carr 1981: 43). Národní zájem může být správně reprezentován pouze státem s liberálním ekonomickým uspořádáním – jedině zde může dojít k agregaci individuálních a skupinových zájmů do zájmu národního. Liberálové se

ekonomických režimů. Liberální koncepce nevnímáme jako přístup zaměřující se především na otázku zvýšení bezpečnosti a eliminaci válečných konfliktů v mezinárodním prostředí (idealismus).

dívají skepticky na takovou definici národních zájmů, která může vzbuzovat pocit nezávislé existence objektivního a individuálním zájmům nadřazeného cíle. Národní zájmy by neměly být definovány v národním (nacionálním) tónu (Howard 1989: 31–32). Vždyť v zájmu občanů státu (tj. v zájmu politického národa) je zrušení bariér, které jsou výsledkem rozdělení lidského druhu do teritoriálně a mocensky oddělených a exkluzivních politických komunit. Konflikty odčerpávající potenciál lidí jsou často důsledkem státy budovaných bariér. Lepší kooperace mezi lidmi a výrazně efektivnější využití jejich hospodářského potenciálu jsou možné v důsledku volného pohybu komodit, kapitálu a práce (srovnej Ricardo 1911: 114 a Howard 1989: 27–28). Volná obchodní výměna by posilovala vazby napříč hranicemi a posunula loajalitu od národního státu. V důsledku by pak byly národní zájmy v konvenčním pojetí nahrazeny globálními zájmy lidstva. Nejkonfliktnější témata průmyslové produkce a distribuce by byly vzaty zpod jurisdikce státu a předány tržním silám (Burchill 2005: 150).

Růst ekonomické interdependence je doprovázen poklesem významu dobytí území. Užitek z obchodní kooperace převyšují ty, jež by byly dosažitelné vojensky (srovnej Rosencrance 1986). Nejpozději od 70. let 20. století reprezentanti řady států chápou, že bohatství země je determinováno konkurenční schopností státu na světových trzích, zejména pokud jde o zboží a služby s vysokou přidanou hodnotou. Z toho vyplývá řada významných důsledků. Pryč je věk nezávislých a soběstačných států. Země nemohou jednat agresivně, bez rizika citelných (zejména) hospodářských postihů. Dobyť území je nebezpečné a zisk z takového jednání je velmi sporný (srovnej Burchill, Linklater, Devetak, Donnelly 2005: 62–64). Agrese by navíc ohrozila mezinárodní systém, jehož stabilita umožňuje interdependetní vztahy států, pokračování specializace a dělby práce v hospodářské oblasti a v důsledku toho nárůst hospodářské efektivity a životní úroveň efektivnějším využíváním výrobních sil světa.

Otevřený globální trh, kde se zboží a služby pohybují volně přes národní hranice, by měl být cílem politických reprezentantů všech zemí. Představitelé státu se musí ptát, co udrží nízkou

nezaměstnanost a inflaci, co zvýší hospodářský růst (a uspokojí tak nejdůležitější zájmy svých občanů) a jaká politika přispěje ke konkurenceschopnosti domácích firem v mezinárodním prostředí. Současně využíváním komparativních výhod optimalizují (realokací zdrojů) celou národní ekonomiku. Protekcionismus je důsledkem volání partikulárních zájmů po veřejné asistenci a měl by být odmítnut s ohledem na širší veřejný – národní zájem. Argumentace národním zájmem v konvenčním slova smyslu není obvykle víc než zástěrka kryjící subvence a protekcionismus. Jako taková nemá v globalizovaném světě své místo (Ohmae 1995: 62–64). Státy, které spravují své zdroje v souladu se svou argumentací (konvenčními) národními zájmy, se schovávají před největšími zdroji hospodářského rozvoje. Podniky hrající kartu národních zájmů jsou odsouzeny v globální ekonomice ke zkáze (Ohmae 1995: 60). *Tržní liberálové* považují národní zájmy za výmluvu umožňující vyjmout národní ekonomiku z integrující se ekonomiky světové (Smith 2001: 395). Národní zájem je psychologickou bariérou, která brání zemím využít hlavního motoru ekonomického růstu ve světě – ekonomické integrace. Takové jednání však poškozuje národní zájmy v liberálním pojetí – státní intervencionismus bude potrestán zhoršením úvěrové pozice státu, útoky na jeho měnu či odlivem investic. Nutnost provést hospodářské reformy, které by umožňovaly maximálně využít možností globálních trhů, mohou být ignorovány jen na úkor hospodářských zájmů vnitrostátních subjektů – tedy jen na úkor národních zájmů státu. Zatímco tržní liberálové nepřiznávají národnímu státu žádné zvláštní postavení v globální ekonomických a politických vztazích, *státní liberálové* (state liberals) vnímají stát jako potřebný. Stát je totiž jediná forma organizace schopná udržet liberálně demokratickou politickou kulturu a liberalizaci obchodu. Ekonomická globalizace je do značné míry důsledkem činností silných národních států. Stát a národní zájem v tomto pojetí není antitezí svobodného trhu, ale spíše prostředkem pro jeho realizaci (srovnej Burchill 2005: 150).

2.2.3.2 Konstituování národního zájmu

Národní zájem je pro někoho dostupná práce, národní surovinová soběstačnost, kvalitní infrastruktura a veřejná doprava, dobrá zdravotní péče a rozvinutá sociální síť. Pro jiného to jsou levné úvěry, politika laissez-faire, nízké daně, flexibilní zákoník práce a liberální imigrační politika. Koncept národního zájmu (v konvenčním pojetí) není možné udržet, když je zřejmé, že se koncept národní komunity stále více vyprazdňuje (Horsman, Marschall 1994: 221). V rámci národního státu fungují aliance lokálních, regionálních a etnických komunit. Zájmové skupiny producentů a konzumentů stojí proti sobě. Velká část populace je živa z ekonomického úspěchu zahraničním kapitálem vlastněných společností. Firmy mají maximální zájem na příznivém hospodářském vývoji v zemích, které slouží jako trhy pro jejich výrobky. Konkrétní hospodářská politika či zásah státu do ekonomiky je přínosem pro část obyvatel, pro jiné ale převažují její náklady. Lze v globalizovaném světě jednotně vyjádřit národní zájmy? Dříve stát reprezentoval domácí/národní zájmy. Snažil se podpořit směřování občanů v širším světě a chránit je proti vměšování vnějších/cizích sil. Státy vždy chránily zájmy určitých subjektů a sektorů více než jiných. Takové zvýhodnění však bylo vždy ve prospěch vlastních/domácích subjektů, a proto bylo jako ochrana národních zájmů – ochrana zájmů vlastních členů – ospravedlnitelné (srovnej Scholte 2000: 138). V důsledku globalizačních změn ve světě a proto, že vnitrostátní aktéři jsou propojeni intenzivními vazbami na teritoriálně vzdálené (cizí) subjekty, již není konzistentní udržení teritoriální ochrany vnitřního před vnějším možná. Situace je dále komplikována tím, že vlády jsou schopny méně než dříve ovlivnit ekonomické procesy, které přinášejí pro občany důsledky, za které vlády tradičně nesou odpovědnost (hospodářský růst, stabilita měny, míra zaměstnanosti). Naopak, neodpovědné tržní subjekty, nevolené a bez závazků ke konkrétnímu státu, mají významný vliv na vládní politiky. Pro vlády je z tohoto důvodu téměř nemožné vymezit národní zájmy jakožto zájmy všech svých občanů a prezentovat je jednotným hlasem v mezinárodním prostředí (srovnej Burchill 2005: 140).

Jaká vodítka pro formulování národních zájmů v tomto složitém globálním prostředí nám liberální přístup poskytuje? Liberálové se obecně shodují na objektivních cílech zahraniční politiky: jde o minimální stát a svobodný trh. Nutným (ale možná nikoli dostatečným) základem pro formulování legitimního národního zájmu je demokratické uspořádání státu. Transparentnost procesu tvorby a provádění zahraniční politiky je pro liberály podstatná – elitářská tajná diplomacie stojí jako protipól vládě v národním zájmu. Jedině svobodný (postupně lokální, národní, světový) trh umožňuje individu u plně se realizovat. Dosažení takového uspořádání je v nejlustnějším zájmu všech a stát jako významná socio-ekonomická organizace by měl o dosažení takového stavu v zájmu svých občanů usilovat. Posláním politické reprezentace a veřejné moci v rámci státu je produkovat veřejné statky stimulujiící hospodářský (a sociální) rozvoj subjektů působících (nikoliv exkluzivně) na jeho území. Souvisejícím úkolem je odstraňování bariér limitujících ekonomické aktivity, vybudovaných na principu teritoriální exkluzivity, a potažmo zdržování se politicky motivovaných zásahů do spontánních aktivit vnitrostátních subjektů. Je logické, že řada individuí (občanů, firem i lobbistických skupin) se bude pokoušet o získání veřejné asistence vlastním partikulárním zájmům ze strany státu, a to na základě argumentu veřejného/národního zájmu. Takovýmto tlakům by zodpovědná politická reprezentace měla – v širším (národním?) – zájmu odolat.

Státní liberálové věří, že státy jsou nadále relevantní – to ony prosazují svobodný obchod, sdružují se v mezinárodních organizacích řídících mezinárodní ekonomické režimy a vytvářejí hospodářské rozvojové programy (přičemž jsou zároveň jejich adresáty). I země, které přicházejí s agendou volného obchodu, mají koncepci vlastních ekonomických národních zájmů, a to zejména v procesu mezinárodních vyjednávání (Stiglitz 2002: 73–74). Pro efektivní hájení národních zájmů ve 21. století je důležitá schopnost států identifikovat a využít výhody, které přináší specifická podoba současné globální (kapitalistické) ekonomiky.

Liberální institucionalismus zdůrazňuje, že významným prostředkem pro realizaci (liberálních) národních zájmů v tomto pojetí

je existence mezinárodních institucí (jako je Světová obchodní organizace, Mezinárodní měnový fond). Instituce v mezinárodním prostředí posilují kooperativní chování, které produkuje cenné dohody a normativní očekávání jednotlivých stran. Liberální ekonomický režim totiž nejlépe funguje k užítku všech ve stabilním a předvídatelném mezinárodním prostředí, kde je nízká míra ohrožení fyzického přežití teritoriálně zakotvených komunit (např. Nye 1988, Powel 1994).

2.2.3.3 Problematické momenty liberálního přístupu

Adam Smith připouštěl dvě výjimky z pravidla, že do individuálních aktivit sledujících vlastní zájmy nemá stát zasahovat. Prvním případem, který ospravedlňuje zavedení překážek pro cizí odvětví ve prospěch vlastního průmyslu, je národní bezpečnost (Smith 2001: 404–405); druhou výjimkou je zavedení vyrovnávací daně či cla v případě, že domácí produkce je diskriminována jinou zemí (Smith 2001: 406–407). Vládce má podle Smitha tři povinnosti: chránit vlastní obyvatele před invazí, chránit občany před útlakem jinými členy společnosti a provozovat veřejné instituce a práce (Smith 1976 dle Burchill 2005: 145). To již podle Bearda zpochybňuje obecnou platnost Smithovy teze o nadřazenosti individuálních zájmů (Beard 1935: 163). Pokud bezpečnost a obrana stojí nad soukromými zájmy, je národní zájem v konvenčním pojetí nadřazen zájmům soukromým. Neorealisté v reakci na liberální koncepci uvádějí, že v případě jakéhokoliv konfliktu bude mít bezpečnost a základní prostředek k jejímu dosažení – moc – navrch nad ekonomickou prosperitou. Ekonomická interdependence, jakožto rys stabilizující mezinárodní prostředí a stimulující kooperaci států, nebude nikdy stát nad strategickou bezpečností. Národní zájmy definované v jazyce moci jsou proto důležitější než sekundární zájmy chápané jako ekonomická prosperita. Ochota států zapojit se do hospodářské kooperace pak vždy závisí na tom, jak bezpečně se cítí.

Nové uspořádání mezinárodního prostředí, tak jak ho v souvislosti s fenoménem globalizace liberální přístup vnímá, se v zásad-

ních rysech od klasické (realistické) představy neliší. Interdependence a liberalizace obchodních a kapitálových toků neeliminuje klíčovou roli moci. Hegemonii, závislost a kontrolu známe i z globalizovaného světa – konflikt nemizí, modifikována je jeho podoba (Burchill 2005: 123). Gilpin uvádí, že ne všechny státy jsou schopny těžit výhody volného trhu nebo mají dostatečný potenciál k ovlivnění tržních sil ke svému užítku. Jen bohaté společnosti jsou toho v mezinárodním systému schopny, a někdy ani ony ne. Svobodný trh není z mocenského hlediska irrelevantní. Podkopává národní autonomii a kontrolu vlády tím, že státy vystavuje nestabilitě světového trhu a ekonomiku konkurenci subjektů pocházejících ze silnějších ekonomik (Gilpin 1987: 183).

Liberálové předpokládají, že existuje jeden samozřejmý systém hodnot platný univerzálně (svobodný obchod, demokracie a vyloučení vojenské síly jako prostředku pro řešení problémů). Podle realistického přístupu však tyto předpokládané absolutní hodnoty nejsou vůbec principy, ale nevědomá reflexe národní politiky postavená na interpretaci národních zájmů konkrétních mocností v konkrétním čase (Carr 2001: 71). Kritici liberálního přístupu v této souvislosti uvádějí, že laissez-faire nebylo ani nevyhnutelné, ani důsledkem spontánní evoluce, ale jde o produkt silné státní politiky a vyskytuje se v konkrétním historickém a politickém kontextu (srovnej Polany 2006: 133 an.). Cesta k volnému trhu byla uvolněna a volný trh je dále udržován enormním nárůstem státní intervence. Trhy jsou produktem státu, ne jejich alternativou či rivalem (Chomsky 1993: 250). Svobodný trh byl v 19. století, kdy jej Británie využila k realizaci vlastních národních zájmů (Gamble 1981: 145), méně filozofickým přesvědčením, které mělo uvrhnout národní zájmy do historie, a více ekonomickou strategií k jejich prosazení v konkrétních podmínkách (Burchill 2005: 132 a Gilpin 1987: 181). Dějiny hájení volného trhu podle kritiků liberálního přístupu dokazují jeho neoddelitelnost od národních zájmů – volný trh se zdá být možný, jen pokud je prosazován silným státem (Carr 2001: 106–108). Nejde tedy o důsledek spontánních procesů.

Liberální vnímání ekonomiky (a světové ekonomiky) spočívá na umělé separaci ekonomiky od politiky (Carr 2001: 106–110).

Státní regulace je zde vnímána jako vnější vměšování. Liberálové věří, že liberální politiky jsou v zájmu všech občanů konkrétního státu, stejně jako všech zemí světa. Problém nastává, když si liberální politiky či reformy občané konkrétní země evidentně nepřejí (Polanyi 2006: 151 an.). Prosazování liberálních reforem i přes minimální podporu veřejnosti by nebylo přesvědčivým důkazem o kompatibilitě a synergii demokracie a liberálních režimů (srovnej Stiglitz 2002: 217–219). V takovém případě je prosazování liberálních politik buďto otázkou víry politické reprezentace v jejich objektivní správnost (liberální hodnoty jsou chápány jako danost), nebo jde o výsledek tlaku skupin s partikulárními zájmy. Podle některých teoretiků byl svobodný trh v zájmu jen některých skupin obyvatel (volný trh jako hnutí střední třídy), velká část veřejnosti pak měla (má) zájem na regulaci trhu. Národním zájmem mnoha států je proto regulace trhu – je to v zájmu jejich občanů i jejich přežití jako kulturních entit. Sociální legislativa v rámci státu a regulace ekonomických toků v mezinárodním prostředí pak může být chápána jako akt sebeobrany komunit (srovnej Polanyi 2006: 150). Ještě spornější se jeví oddělitelnost státu a privátního sektoru ve světle častých intervencí státu ve prospěch soukromých firem a nadnárodních korporací se sídlem na jejich území. Také soukromý sektor lze nepochybně využít jako významný nástroj k realizaci státní moci.

2.2.4 Marxismus

Teoretici řazení do marxistického proudu vycházejí z přesvědčení, že pokud chceme pochopit zahraniční politiku státu, musíme začít zkoumáním jeho domácí sociální struktury. Marxistický přístup k mezinárodním vztahům je endogenní – vnitřní struktura státu determinuje nejen formu a využití vojenské síly, ale i celkové vnější chování státu.¹⁵ V této souvislosti se před námi rýsuje řada otázek.

¹⁵ Válka je v tomto přístupu chápána jako vnější manifestace vnitřního třídního boje. Likvidací kapitalistického státu války utichnou (Waltz 1959: 126–127).

Kdo rozhoduje o podobě zahraniční politiky země? Jaké zájmy tito lidé zastupují? Co je domácím zdrojem jejich moci? Tedy, či zájmy jsou definovány jako zájmy národní? Klíčovým konceptem, o který se marxistický přístup opírá, je existence tříd určených postavením jedinců ve výrobním procesu v rámci ekonomického systému jednotlivých zemí.

Tržní vztahy a volný obchod zničily předivo sociální harmonie rozdrčením ideje všeobecných, společných zájmů (srovnej Burchill 2005: 78). Nelze již nadále hovořit o zájmech bez zkoumání sociální skupiny či skupin, které za nimi stojí. Klíčovým pro interpretaci zájmu je uvědomění si existence tříd v kapitalistických národních státech. Silné ekonomické skupiny – vlastníci kapitálu – spolu navzájem soupeří na trhu i v boji o konkrétní subvence a ovlivňování podoby vládních politik. Podle marxistů však není významné, kdo vyhrává a kdo prohrává, ale v jakém socioekonomickém rámci si spolu tyto subjekty přejí soupeřit. Charakter vztahů mezi vlastníky kapitálu navzájem a jejich vztahu ke zbytku společnosti jako celku – to je to, co z nich dělá vymezitelnou třídu. Je to pak tato třída, která kontroluje hlavní alternativy (zahraničních) politik a způsob, jakým stát vykonává moc a prosazuje své zájmy v mezinárodním prostředí (srovnej Kolko 1969: 6–7). Stát není pro (neo)marxisty jednoduchý nástroj k vládě podnikatelské třídy. Analýza národních zájmů by však byla zásadním způsobem nekompletní, pokud bychom nevzali v potaz zájmy těch, kteří ve svém zájmu kontrolují státní moc.

2.2.4.1 Marxistické pojetí národního zájmu

Podle Marxe neexistuje národní zájem jako takový, existuje jenom třídní zájem maskovaný jako všeobecný zájem společnosti (srovnej Burchill 2005: 80). Národní zájem je jeden z nástrojů, který má zakrýt způsob, jakým je tvořena a vykonávána státní politika. Národní zájem je tedy zájmem dominantních elit, které kontrolují zdroje, a ty jim umožňují kontrolovat stát. Rozlišování mezi veřejným zájmem a zájmem soukromým je iluzorní. Představa, že všichni máme stejné zájmy, nás klame (Zinn 1997: 339). Už Adam Smith

konstatoval, že merkantilistická hospodářská filozofie vyhovovala zejména producentům, na zájmy konzumentů nebyl brán významnější ohled. Podle marxistů je nanejvýš vhodné předpokládat, že zahraniční politika státu bude reprezentovat konkrétní zájmy těch, kdo ji vytvářejí.

Marxismus nejen odmítá konvenční chápání národního zájmu jako zájmu celé společnosti, ale považuje koncept národních zájmů za jednu z překážek emancipace dělnických tříd. Proto se třídním zájmům vydávaným za patriotismus musí dělnická třída postavit. Národní zájmy (v konvenčním pojetí) zaniknou v souvislosti se svržením kapitalistické třídy. V novém světě obnovených, emancipovaných národů nekontrolovaných a neutlačovaných tradičními politickými institucemi a neovládaných idejemi poplatnými zájmům kapitalistů nebude pro klasické národní zájmy místo.¹⁶

2.2.4.2 Konstituování národního zájmu

Podle Chomského lze v rámci národa identifikovat řadu individuí a sociálních skupin, které mají množství (často navzájem konfliktních) zájmů. V rámci konkrétního státu jsou některé skupiny natolik mocné, aby prosadily své dominantní zájmy prostřednictvím politik a ideologického systému (Chomsky 1993). Jejich zájmy se pak stávají národními zájmy. Doktrína harmonie zájmů je účelovou interpretací úspěšného prosazení vlastních zájmů prosperující a privilegované třídy, jejíž členové mají hlavní slovo ve společnosti. Taková doktrína slouží jako morální argument – útočit na zájmy vládnoucí třídy zaštitěné ideou společného (národního) zájmu celé společnosti je považováno za útok na společnost jako takovou (Carr 2001: 72).

Klasický marxistický přístup ztotožňuje třídu kapitalistů se státem. Kapitalisté a průmyslové firmy vytvořily třídu, která formuluje národní zájem státu, pracující proto nemají žádnou vlast a pouze buržoazie myslí v pojmech, jako je národ (Marx, Engels 1967:

¹⁶ Reflexe základních argumentů klasického marxismu dle Bearda (Beard 1934: 168).

76 a 101). *Neomarxistický* pohled na problematiku identifikuje stát (vládní administrativně-byrokratický aparát) jako aktéra, se kterým navazuje podnikatelská (kapitalistická) třída nadstandardní vztahy. Podnikatelé a průmyslníci mají predominantní roli, nejsou jen jedním z mnoha aktérů – mají rozhodující vliv. Jejich potenciál je ve schopnosti určovat mantinely, v rámci nichž se uskutečňují politické debaty. Přestože se stát jen zřídka střetává se zcela sjednocenými zájmy podnikatelů a průmyslníků, má tendenci podporovat firmy, které poskytují množství pracovních míst a podporují akumulaci kapitálu. Stát přijímá politiky kompatibilní se zájmy podnikatelské třídy, udržuje tak klima důvěry mezi ním a podnikateli, zároveň podporuje podmínky pro akumulaci kapitálu. V rámci současného státního kapitalismu musí stát udržovat proces akumulace kapitálu a jeho přerozdělování z vážných důvodů. Potřebuje kapitál k uspokojení zvyšující se poptávky po státních veřejných službách a veřejných statcích. Zároveň musí udržovat představu o své nestrannosti, a tím legitimizovat využití síly i celý systém (Offe 1975; 1984). Pro stát není alternativy k ochraně zájmů kapitálu a podpoře podnikání jako klíčového zdroje prostředků pro udržování systému. Dominantní role podnikatelského sektoru však musí být zastřena – k tomu se ideálně hodí koncept národního zájmu. Chomsky ideově zaštitění ochrany zájmů kapitálu jako péče o zájmy jednoho z mnoha (souřadných) subjektů označuje za síť pluralistického mysticismu (Chomsky 1982: 105).

Korporativní teorie vysvětluje, jak je možné, že dělníci v pokročilé kapitalistické společnosti uvěří, že sdílejí společné zájmy s kapitálem. Za nejdůležitější nástroj, díky kterému bylo tohoto stavu dosaženo, lze považovat nacionalismus (Vogler 1985: 56–57). Díky socializaci dělnictva do převládajícího národního projektu a díky ideologii národních zájmů jsou dělníci vtaženi do kooperace s kapitálem za okolností, kdy je ohrožení jejich blahobytu vnímáno jako přicházející z vnějšku národního státu. Hrozba cizí levné pracovní síly, vlastní zaměstnanost závislá na prosperitě domácích podniků čelících zahraniční konkurenci, pocíťovaná nutnost podporovat veřejnými politikami konkurenceschopnost domácích firem na světových trzích – to vše stmeluje společnost a (zdánlivě)

sblíží zájmy dělnictva a kapitálu (srovnej Burchill 2005: 86). Kapitalistický ekonomický systém má tendenci být vnímán veřejným diskurzem (kapitalistického státu) jako přirozený. Lidé uvěří, že přechodná konkrétní konfigurace podmínek – ekonomizace vzácných zdrojů a koncepce státu a státní suverenity – je permanentní a přirozená (Block 1990: 26 dle Burchil 2005: 87). Také neexistence (patrně) alternativní vize přispívá k tomu, že ekonomické a sociální struktury akceptované jako legitimní se stanou strukturální silou, která (apriori) usměrňuje a podmiňuje diskuzi o politikách.

Kolko uvádí popis konstituování národního zájmu z perspektivy (neo)marxismu na příkladu USA: hlavním zájmem země je světová ekonomická stabilita – jen tak je možná americká hegemonie. Proto pokud USA přijme politiku (např. v rámci ekonomického nacionalismu), učiní tak na podnět a ve prospěch vnitřních sociálně-strukturálních imperativů (zobjektivizované zájmy kapitalistické třídy). Tento imperativ je pak podpořen a prosazen v důsledku schopnosti vládnoucích skupin definovat politický konsenzus, ze kterého vyplývají. Konsenzus je ztělesněním národního zájmu USA (Kolko 1969: 55,85 a 132).

2.2.4.3 Problematické momenty marxistického přístupu ke konstituování národních zájmů

Jak je možné, že i mezinárodní konkurenceschopnost lokální firmy je nahlížena národním prizmatem? Jedině stát je schopen pomoci takové firmě, pokud má problémy. Může sáhnout po omezení dovozu, zavedení cel či kvót. Takový zásah je učiněn ve prospěch konkrétní firmy či odvětví. Jde o společný projekt, ve kterém zaměstnavatel, stát i dělník mají stejný zájem. V tom je síla socializace v rámci moderního tržního hospodářství (Vogler 1985: 56–57). S problémem společných zájmů zaměstnavatelů i zaměstnanců se dokáže neomarxistická korporativní teorie vyrovnat. Činí tak však přesvědčivě jen do určité míry, a její teze ztrácejí velkou část jednoznačnosti a elegance. Jak vysvětlit, že jednotlivé subjekty v rámci podnikatelského sektoru mají dramaticky odlišné zájmy, co se protekcionistických politik, liberalizace obchodu a působení státu na

půdě mezinárodních ekonomických organizací týče? Jak je možné, že zájmy kapitálu hájí (jen) konkurenceschopné podniky, jiné firmy pak argumentují zájmy pracujících, ohrožením zaměstnanosti a sociálním smírem? Proč se stát, který usiluje o příliv kapitálu ze zahraničí, ocitá pod kritikou domácích firem, které si stěžují na diskriminaci? Existují však i další problémy. Kudy vede dělicí linie mezi kapitálem a dělnictvem, pokud jsou manažeři s vysokými platy regulárními zaměstnanci firmy, zatímco drobní akcionáři s průměrným příjmem mohou být její vlastníci? V současné moderní smíšené ekonomice je pravděpodobné, že všichni občané mají společný zájem na udržení jisté úrovně ekonomické aktivity, která je základem pro jejich životní úroveň.

Co se vztahu mezi jednáním státu a jeho závislostí na dominantních vnitrostátních zájmech v konkrétních případech týče, je otázkou, zda je přínosné předpokládat, že například americká expanze byla hlavně odpovědí na strukturální potřeby amerického kapitalismu, spíše než odpovědí na dynamiku soupeření států, nebo hledání bezpečí (srovnej Trucker 1971: 82). Není pochyb o tom, že „Washington“ má zájem na přetváření světa tak, aby byl konzistentní s americkými (vnitrostátními) zájmy. Není však pravděpodobnější, že tyto zájmy nejsou vedeny jen (či především) ekonomickým determinismem nebo strukturálními potřebami kapitalismu, ale (také) „normální logikou státnictví“ (Trucker 1971: 73)?

2.2.5 Konstruktivismus

Podle konstruktivistů není žádná vnější, objektivní realita, pokud jde o mezilidské vztahy. Sociální svět, včetně mezinárodního, je jako takový lidmi konstruován. Co se mezinárodního prostředí týče, neexistuje dle konstruktivistů žádná mezinárodní doména nezávislá na konvencích, praktikách a institucích, které státy vytvořily mezi sebou. Anarchie není daná ani přirozená realita, je výsledkem jednání států v mezinárodním prostředí. Význam síly v globální politice a svépomocný charakter mezinárodního systému jsou vědomé produkty chování států. Konstruktivismus je strukturální teorie mezinárodního systému, jejímž základem

je několik následujících předpokladů. Státy jsou považovány za hlavní jednotky analýzy, ovšem klíčové struktury v mezinárodním systému jsou inter-subjektivní (jsou sociálně konstruovány) spíše než materiální povahy. Podle Wendta jsou identita a zájmy státu do značné míry konstruovány těmito sociálními strukturami, nemají původ mimo mezinárodní systém ať už v lidské přirozenosti, či domácí politice (srovnej Wendt 1994: 385). Státy tedy v rámci vzájemných sociálních interakcí vytvářejí sociální struktury v mezinárodním prostředí – tyto struktury pak zpětně působí na státy a definují je. Tím se státy a struktury navzájem konstituují. Sdílené ideje a normativní očekávání v mezinárodním prostředí jsou potom klíčovou determinantou jednání států.

Cílem konstruktivistů je vyvarovat se přílišného důrazu na materiální stránku mezinárodních vztahů. Struktury lidských sdružení jsou chápány primárně jako kulturní, spíše než jako materiální fenomén (Wendt 1999: 193). Státy jsou ve Wendtově koncepci považovány za tzv. korporátní agenty. Korporátní agent je taková struktura sdílené znalosti či diskurzu, která umožňuje (jedincům) vstupovat do institucionalizované kolektivní akce. Protože taková struktura produkuje patrné efekty, jde o smysluplného aktéra s kolektivními zájmy, který nemůže být redukován na preference dominantních individuí v jeho rámci (Wendt 1999: 215). S takovým aktérem je pak možné zacházet jako s jedincem – podle Finnemoreho jde o homogenního aktéra hovořícího jedním hlasem ve věci národních zájmů (Finnemore 1996: 22–23). Národní zájem je v každém případě pro konstruktivisty klíčovým indikátorem chování státu.¹⁷

¹⁷ Národní zájem je důležitý pro mezinárodněpolitický diskurz ze dvou důvodů: prostřednictvím národního zájmu znají tvůrci politik cíle, které mají být sledovány zahraniční politikou (je to základ pro aktivitu státu), zároveň slouží jako rétorický instrument získávání legitimacy a podpory pro aktivitu státu. Národní zájem je významný tím, že pomáhá aktivitu státu konstituovat jako potřebné a zároveň je legitimizuje (Weldesová 1996: 276).

2.2.5.1 Konstruktivistické pojetí národního zájmu

Národní zájem je v konstruktivistickém pojetí především významná sociální konstrukce. Závisí na politickém a kulturním kontextu, v rámci něhož je formulována zahraniční politika (Weldesová 1999: 7). Jde o inter-subjektivní přesvědčení sdílené občany – jsou to společné ideje, koncepce a předpoklady. Tato přesvědčení obsahují a vyjadřují zájmy a identity lidí. Identity chápe konstruktivismus jako základ pro zájmy. Aktéři nemají zájmy nezávislé na sociálním kontextu, v rámci něhož se pohybují, uvědomují si své zájmy v procesu definování situace, v níž existují. Za klíčový aspekt národního zájmu je možné považovat zejména to, o čem jsou lidé přesvědčeni, že mají společné se svými druhy, dále pak také sdílené představy o tom, jak by jejich zájmy měly být prezentovány jejich představiteli. Důležitým aspektem obsahu národního zájmu je povědomí občanů o tom, jak by chtěli mít své představy, předsudky, hodnoty, tradice i celé dějiny přeloženy do politických institucí a diplomatického chování (Burchill 2005: 197). Pokud se liší mezi sebou identity sub-státních (a v důsledku) i státních aktérů, budou se navzájem lišit i jejich zájmy. Národní zájmy se potom mezi státy liší natolik, nakolik se liší jejich státní identity – podle konstruktivistů tedy značně (Wendt 199: 234).

Přes výše uvedené vymezuje Wendt obsah konceptu národní zájem poměrně konvenčně jako objektivní (!) zájem sociálních komplexů sestávající ze čtyř potřeb: fyzického přežití, autonomie, ekonomické prosperity a kolektivního sebeuvědomění (Wendt 1999: 199, 235 an.). Tyto potřeby musí být uspokojeny, pokud státně-sociální struktury (státy) mají přetrvat a reprodukovat se. Co odlišuje konstruktivistické přístupy od ostatních, je důraz na „vhodnost“ namísto důrazu na „důsledky“ (srovnej Burchill 2005: 195; Wendt 1999: 234). Konstruktivisté odmítají argument jiných přístupů, a to, že zájmy, a tedy chování států mohou být vysvětleny neproblematickými danými kvalitami, které jsou reflexí (objektivních) materiálních nebo funkčních potřeb.

2.2.5.2 Konstituování národního zájmu v konstruktivismu

Podle Wendta je pouze malá část toho, co konstituuje zájmy, skutečně materiální povahy. Materiální síla konstituující zájmy je lidská přirozenost, zbytek zájmu se skládá z idejí (Wendt 1999: 114–115). Pro konstituování národních zájmů v konstruktivistické perspektivě je klíčová úzká vazba mezi identitou a zájmy aktéra. Zájmy i identity jsou sociálně konstruovány. Identita je stav stejnosti s některými aktéry a odlišnost od jiných, zahrnuje vznik hranic oddělujících vlastní/sebe a cizí/jiné (Chafetz 1999). Existují dva zdroje formování identity (jak u individuí, tak i států): korporátní a sociální. První vychází z vnitřních organických vlastností subjektu, druhý ze společenské interakce (lidí i států). Sdílené ideje, názory a hodnoty mají významný dopad na sociální a politické jednání. Formují obojí – sociální identity politických aktérů a zpětně zájmy, které vyjadřují. Identita je to, čím aktér je, zájem je to, co aktér chce. V rámci Wendtovy koncepce vzniká identita státu na základě toho, že občané akceptují závazek jednat společně ve jménu společných ideových přesvědčení. Občané navíc akceptují přijetí společného náhledu, i pokud se s ním osobně rozcházejí (Wendt 1999: 219), činí tak z důvodu svého zapojení do ideje projektu národního státu. Identitu získávají aktéři (lidé i státy) prostřednictvím interakce s ostatními aktéry. Jedině v důsledku sociální interakce se může aktér oproti ostatním vymezit a zjistit tak, co je – získá identitu. To, čím je (jeho identita), determinuje to, co chce (jeho zájmy). Zájmy pak zpětně definují jeho identitu.¹⁸ Zájmy jsou proto vnitřní, jsou obsaženy v interakcích, které formují identity. Jde o výsledek získávání identity, učení v procesu komunikace, reflexe a zkušenosti s přijímáním sociálně vymezené role. Stát získává svou identitu v procesu sociální interakce s ostatními státy v mezinárodním prostředí. Jeho státní identita determinuje část jeho zájmů – ty jsou společnými (univerzálními) národními zájmy všech států

¹⁸ Pokud je stát velmocí, má nepochybně odpovídající velmocenské zájmy. Pokud má nějaký stát velmocenské zájmy, měl by mít odpovídající velmocenskou identitu.

(Wendt 1999: 233).¹⁹ Ostatní obsahové součásti národních zájmů konkrétních států se liší tak, jak se liší jejich identity v důsledku jejich formování v procesu sociální interakce vnitrostátních aktérů. Na vnitrostátní úrovni jsou národní zájmy konstituovány dominantními skupinami ve společnosti. Tyto zájmy směřují k zajištění konkrétní identity státu. V rámci politického diskurzu národních zájmů se politické elity snaží připojit svou koncepci národního zájmu k zavedeným, sociálně akceptovaným ideám vymezujícím státní identitu.²⁰ Zájmy jsou formovány v rámci aktérových představivosti, v prostoru reálných možností a při (subjektivním?) uvědomování si existujících limitů a překážek. Zájmy jsou formovány s vědomím toho, co je nezbytné, a s porozuměním pro to, co je chápáno jako legitimní. Vyvíjejí se a mění, a to v procesu získávání zkušeností a v čase probíhající sociální interakce. V diskurzu o národních zájmech prosazují elity své představy o tom, co odpovídá přijaté (ale vyvíjející se) identitě státu. Občané tyto představy přijímají jako společnou ideu i přesto, že s ní osobně nemusí souhlasit.

Podle Finnemoreové je stát jednotný neproblematický aktér a hovoří jedním hlasem ve věci národního zájmu (Finnemoreová 1996: 22–23). Uvnitř státu existují sdílené ideje a přijatá, společná očekávání, která jsou vnitrostátními subjekty interiorizována a produkují společný zájem. Ze sdílených kulturních praktik, norm chování a sociálních hodnot v politickém životě pramení intersubjektivní porozumění vnitrostátních aktérů v procesu strukturování sociální reality, která umožňuje aktérům chápat konkrétní způsoby jednání jako hodnotné, vhodné či nezbytné (Finnemoreová 1996: 15). Pro pochopení národních zájmů je třeba zkoumat nikoli mezinárodní strukturu moci, ale strukturu sdílených významů a hodnot. Státy se nacházejí v husté síti transnacionálních

¹⁹ Jako příklad lze uvést problémy s vymezením identity u USA a Ruska/SSSR v období po skončení druhé světové války. Obě země našly svou identitu jako velmoci v konkrétní interakci v rámci bipolárního systému.

²⁰ Logika argumentace: jelikož jsme malou liberálně demokratickou republikou s otevřenou ekonomikou, máme nutně takovéto zájmy.

a mezinárodních sociálních vztahů, které ovlivňují a tvarují jejich vnímání světa a jejich role ve světě. Státy jsou mezinárodním společenstvím, ve kterém existují, socializovány, aby usilovaly o konkrétní cíle (Finnemoreová 1996: 2). Státní zájmy jsou definovány v kontextu mezinárodně uznávaných norem a porozumění o tom, co je dobré a žádoucí. Tento normativní kontext ovlivňuje chování rozhodovatelů a masové veřejnosti, která může vybírat a omezovat rozhodovatele. Normativní kontext se v čase mění, a jak se mění mezinárodně uznávané hodnoty a normy, dochází ke koordinovaným posunům ve státních zájmech v celém systému. Státy přijímají nové normy, hodnoty i způsob vnímání zájmů, a to prostřednictvím své vlastní přímé zkušenosti s ostatními (Finnemoreová 1996: 5).²¹ Proces interakce předpokládá sdílený jazyk mezi státními představiteli a publikem, pro něž musí být jejich akce legitimní. Tímto sdíleným jazykem je jazyk národních zájmů. Národní zájem je tedy konstruován, tvořen jako smysluplný předmět/objekt ze sdílených významů, prostřednictvím kterých je svět, zejména mezinárodní systém a místo státu v něm, chápán (Finnemore 1996: 277). Národní zájem je ve skutečnosti proces interpretace zájmů a vzájemné komunikace těch jež mají diplomatickou odpovědnost. V této souvislosti je tedy klíčovou otázkou konstituování národního zájmu interpretace významných události státními představiteli.

Weldesová odmítá předpoklad, že státy jsou unitární aktéři. Stát považuje za základní platformu pro tvorbu národního zájmu. Definiuje ho jako instituci obsahující souhrn praktik, v rámci které existují specialisté konstruující význam (obsah) národního zájmu. Klíčovou roli v tomto přístupu tedy hrají individuální aktéři – tvůrci politik. Národní zájem je zkonstruován již v rámci reflexe situace, ve které se stát (podle tvůrců politik) nachází (Weldes 1996: 283). Národní zájmy ale nejsou redukovány na vědomé záměry představitelů státu. Některé sociální konstrukty (např. bezpečnost) jsou subjektivně vnímány jako už existující podmínky a částečně ome-

²¹ Do procesů formování zájmů v čase vstupují i jiní (noví) aktéři, například mezinárodní organizace.

zují možnosti jednání aktérů. Když tito představitelé konstruují národní zájem, činí tak navíc na základě určitých zdrojů (např. jazykové, kulturní a institucionální prostředí). Představitelé státu jsou proto vědomými aktéry konstruujícími národní zájmy, zároveň jsou však sami předmětem významů, které produkují (Weldes 1999: 11–12). Proces tvorby rozhodnutí a konstrukce národního zájmu pak lze vnímat jako produkt interakce individuálních preferencí tvůrců politik, představ o obecné struktuře vnějšího sociálního prostředí (daného sdílenými představami aktérů) a škálou omezení vyplývajících z kulturních a institucionálních podmínek vnitřního sociálního prostředí.

2.2.5.3 *Problematické momenty konstruktivistického přístupu*

Konstruktivisté předpokládají, že národní zájmy jsou formovány aktéry ve složitém procesu sociální interakce. Tyto procesy utvářejí zároveň jejich identity a zájmy. Zájmy jsou v tomto pojetí důsledkem konkrétních identit, identity jsou zpětně formovány zájmy. Není takto popsán proces komplexnější, než jak ho mohou aktéři vnímat (Burchill 2005: 203)? Jsou sociální aktéři schopni vyvozovat z uvědomovaných identit příslušné zájmy? A ze sledování zájmů a jejich realizace následně důsledky pro jejich identitu? Pokud je tento proces spíše než v dispozici aktérů jenom jinou formou existence v prostředí plném strukturálních omezení podle logiky, že typu aktéra přísluší daný typ zájmů a naopak, není rozdíl mezi konstruktivistickými přístupy a jinými koncepcemi v praxi tolik patrný. Z toho pak může vyplývat překvapivě tradiční Wendtovo vymezení národních zájmů.

Zájmy jsou možná do značné míry funkcí identity aktérů (států), ale tvrzení, že tyto identity a zájmy do rozhodující míry vyplývají ze sociální interakce mnohem více než z materiální a historické reality, je sporné (Burchill 2005: 204). Stoupenci klasických přístupů mohou vždy tvrdit, že národní zájmy jsou jen nezákladnějšími cíli zahraniční politiky a drtivá většina z toho, co konstruktivisté (správně) považují za determinované sociální interakcí, jsou pouhé nástroje k dosažení základních cílů.

2.3 Objektivní a subjektivní povaha národních zájmů a míra relevance vnitrostátních subjektů

Realistické teorie vycházejí jednoznačně z objektivistického chápání národních zájmů. V tomto pojetí jde o strukturální faktory, které mají původ ve vnějších podmínkách a nejsou v dispozici jednotlivých subjektů (Morgenthau 1993: 10). Aktéři reagují na tyto faktory, přizpůsobují se jim, reflektují je ve svých politikách. Jednání aktérů je tak rozhodujícím způsobem ovlivněno vnějšími podmínkami. V rámci teoretických přístupů klasického realismu se jednotliví aktéři liší v tom, nakolik dokáží ve svém jednání odrazit objektivní realitu, nakolik je jimi produkovaná politika v souladu s vnějším prostředím. Takový soulad je cílem tvorby politiky. Politika, která odpovídá vnějším podmínkám – danostem a nutnostem, je dobrou politikou, politikou, která povede k cíli. Cíle jsou rovněž zásadním způsobem odvislé od charakteru vnějšího prostředí. V rámci strukturálního realismu mají strukturální charakteristiky vnějšího prostředí takový charakter, že nejsou zprostředkovány jednáním aktéra do konkrétní politiky, ale promítají se tam bezprostředně. Aktér je nemůže nesledovat, nemůže produkovat politiku nekompatibilní s vnějšími podmínkami. Politiky všech subjektů jsou si pak navzájem nanejvýš podobné. Jedinou jednotkou analýzy je v realistickém pojetí národní stát. Jde o unitárního aktéra, hovořícího jediným hlasem, racionálně kalkulujícího zisky a ztráty. Koncept národního státu jako jediného hráče promlouvajícího a formulujícího své zájmy prostřednictvím v jeho čele stojících státníků nepředpokládá relevanci vnitrostátních aktérů. Koncept společného dobra počítá s tím, že určitá politika svědčí všem a že za ní jako celek příslušníci národního státu stojí. Existují nepochybně zájmy vnitrostátních aktérů, existují i zájmy veřejnosti. Tyto je však třeba odlišit od zájmů národních, vždyť národní zájmy jsou realizovány v mezinárodním prostředí, které je zcela odlišné od prostředí vnitrostátního. Neexistuje prolínání těchto rovin, jde o odlišné světy, vnitrostátní subjekty nevstupují do mezinárodního prostředí a jejich soukromé, skupinové či veřejné zájmy se zde nepromítají.

Přístup *anglické školy* k problematice národních zájmů vychází rovněž z objektivních pozic. Co aktér musí udělat, jednoznačně vyplývá z povahy mezinárodního prostředí. To, v čem se anglická škola od realismu liší, jsou závěry, které (nutně) vyplývají pro jednání aktéra z povahy vnějšího prostředí. Pokud aktéři chtějí dosáhnout maximálního užitku v mezinárodním prostředí, musí nutně kooperovat. Spolupráce vytváří instituty (instituce v sociologickém smyslu), které strukturují prostředí a v důsledku jej dělají stabilnějším a předvídatelnějším. Spolupráce je však jen velmi omezeně v dispozici jednotlivých aktérů, je logickou (nutnou) reakcí na povahu (hrozeb) mezinárodního prostředí. Subjektivní prvek lze spatřovat jen v tom, že lze dobře či špatně (neúplně) interpretovat mezinárodní prostředí a volit v návaznosti na tuto interpretaci více či méně odpovídající strategii jednání. Jednotkou analýzy je národní stát. Ti, kdo kooperují v rámci jemně strukturovaného mezinárodního prostředí v reakci na jeho podobu (hrozby), jsou národní státy. Stát má jako celek zájem na posilování spolupráce, prostřednictvím státu pak všichni vnitrostátní aktéři. Jednání státu se fyzicky projevuje zejména akcemi státníků. Vnitrostátní prostředí je málo podobné prostředí mezinárodnímu, anarchická povaha prostředí je (jen) modifikována.

Liberální vnímání národních zájmů vychází z vlastní interpretace charakteru (vnitrostátního i mezinárodního) politického a ekonomického prostředí. Základní jednotkou analýzy je individuální aktér (občan, firma), který jako jediný disponuje zájmy. Tyto zájmy mají objektivní povahu (nárůst užitku) a k jejich realizaci vede osvědčená cesta. Tímto nástrojem k realizaci individuálního zájmu je důsledné sledování sebe-zájmu v rámci ekonomických, sociálních a politických procesů uvnitř státu i v mezinárodním prostředí. Individua obecně jsou schopna dosáhnout uspokojení svých zájmů efektivněji, než jak by to bylo možné prostřednictvím veřejných/národních institucí. Jedinec si může definovat své zájmy jakkoliv (subjektivní prvek), neefektivněji jejich realizace dosáhne vlastní aktivitou, které politické instituce (stát) a politická regulace (veřejné/státní politiky) nebrání. V zájmu individuů je deregulace a depolitizace prostředí. Jednotný národní zájem v klasickém pojetí

neexistuje – existují jen zájmy jednotlivých aktérů. Protože ale všichni individuální aktéři mají zájem na svobodném a liberálním prostředí, existují jejich společné zájmy v liberálním pojetí. Na úrovni národního státu je jím pluralitní demokratické uspořádání umožňující sledování různorodých individuálních zájmů. Na mezinárodní úrovni je to liberalizace toků výrobních faktorů a odstranění regulačních mechanismů v podobě exkluzivní teritoriálně zakotvené politické správy národním státem. Narušování mezinárodního prostředí státní regulací vede k omezování příležitostí pro sledování individuálních zájmů, je proto v rozporu se zájmy všech individuí, je tedy proti jejich společnému/veřejnému/národnímu zájmu. Vnitrostátní aktéři jsou pro procesy v mezinárodním prostředí klíčoví – jedině oni mají autentické zájmy, jsou přirozenými a způsobilými subjekty. Individua se snaží realizovat své zájmy pokud možno svobodně, napomáhá jim v tom liberálnědemokratické státní uspořádání (resp. absence limitujících zásahů státu do jejich aktivit). Prostředí má však objektivní povahu – skládá se z přirozených individuálních aktérů a umělých politických bariér. Objektivní povahu mají i základní charakteristiky sdílených zájmů – všechny subjekty mají zájem na liberálním a neregulovaném svobodném vnitrostátním i mezinárodním prostředí.

Pro *marxistický přístup* k národním zájmům a jejich konstituování je klíčové postavení jednotlivců ve výrobním procesu. Materiální struktury determinují zájmy subjektů, a to natolik, že všichni, kdo mají ve výrobním procesu obdobné postavení, mají i stejné zájmy. Třídní zájmy jsou v případě vládnoucích elit maskovány jako zájmy celospolečenské, ve vnějším (mezinárodním) prostředí jsou pak interpretovány jako zájmy národní. Národní zájmy tedy mají subjektivní povahu – jako národní je účelově interpretují ti, kdo mají zájem jejich prostřednictvím ovládat pracující masy. Ti, kdo ztotožňují své zájmy se zájmy celku, je jako zájmy všech/národní vnímají jen subjektivně. Neexistuje objektivní – společný a jasně daný zájem všech příslušníků daného státu. Objektivním prvkem je však kauzální a nezpochybnitelná souvislost mezi postavením konkrétního jedince a jeho zájmy. Příslušník pracující masy má nutně zájem na změně socioekonomického systému a stržení po-

litických institucí jako nástroje dominance elit. Objektivní povahu mají dějinné ekonomické zákony. Subjektivní je vnímání vlastních zájmů jako zájmů všech (elita) či přijímání stavu podřízenosti ve společnosti jako strukturální danosti (masa). Jelikož stát má instrumentální povahu – je výtvořem elity a prostředkem k ovládnutí mas, mají v marxistické koncepci vnitrostátní aktéři zcela rozhodující vliv na konstituování národního zájmu (jedná se o zájem elity). O státu jako objektivně existující, na vůli aktérů nezávislé entitě nelze v žádném případě hovořit.

Konstruktivistický přístup k problematice konstituování národních zájmů vychází ze specifického vnímání mezinárodního systému a prostředí pro aktivity aktérů obecně. Prostředí je v rozhodující míře sociálně konstruované – je produktem inter-subjektivní komunikace. Zájmy jsou úzce navázány na identity konstruované v procesu sociální interakce, takže mají nutně subjektivní povahu. V dispozici subjektů – individuí a sociálních skupin na vnitrostátní úrovni a států na úrovni mezinárodní – je obsah a charakter zájmů všech typů. Nelze ale tvrdit, že obsah zájmu či volba prostředků k jeho realizaci je plně důsledkem volného rozhodnutí aktérů. Sociálně konstruované identity a sociálně konstruované prostředí je plně institucionalizovaných vzorců chování a norem, je plně sdílených významů, které toto prostředí výrazně strukturují a mají charakter mantinelů jednání a rozhodování a usměrňují jednání aktérů. Národní zájmy jsou z povahy subjektivní – jsou produktem formování identit v procesu sociální interakce. Sdílené normy a hodnoty však mohou budit u jednotlivých aktérů dojem, že existují objektivní danosti, v rámci kterých se zájmy a prostředky k jejich realizaci pohybují. Vnitrostátní subjekty jsou významné – vnitrostátní sociální interakce se podílejí na formování identity státu, tvůrci politických rozhodnutí se snaží formulovat své představy v mantinelech sdílených představ o žádoucích cílech zahraniční politiky státu. Určitá část identity státu je však sociální konstrukcí vzešlou z interakcí mezi jednotlivými státy. Mezinárodní prostředí je rovněž strukturováno normativními očekáváními aktérů – má vliv na formování identity a odpovídajících zájmů státu.

Tab. 2: Schematické znázornění míry objektivitu/subjektivitu národního zájmu a relevance vnitrostátních subjektů při procesu konstituování národního zájmu

Teoretický přístup ke zkoumání národního zájmu	Míra objektivitu/subjektivitu národního zájmu	Relevance vnitrostátních subjektů při konstituování národního zájmu
<i>Realismus</i>	Jednoznačně objektivní	Žádná
<i>Anglická škola</i>	Objektivní	Malá
<i>Liberalismus</i>	Objektivní i subjektivní prvky	Vysoká
<i>Marxismus</i>	Subjektivní s objektivním prvkem	Zcela rozhodující
<i>Konstruktivismus</i>	Zcela subjektivní	Jsou významné

Zdroj: autor.

2.4 Aktuální podoba prostředí pro uplatnění konceptu národních zájmů

Při diskuzi relevance teoretického konceptu národního zájmu pro analýzu současných mezinárodních vztahů je třeba mít vždy na paměti jeho časovou a prostorovou omezenost. Národní stát je specifickou formou politické organizace společnosti, která se objevila v konkrétním prostoru a expandovala do okolních regionů do té míry, že se stala jednoznačně dominantní (Gilpin 1987: 18–19). Stát je prostředkem teritoriálně ukotvené a do značné míry exkluzivní politické organizace aktivit vnitrostátních subjektů a jejich sociální existence. Přestože národní státy pokrývají de facto celý současný svět, nejde o jedinou možnou variantu teritoriální politické organizace a nepochybně nejde o instituci neměnnou. Pro realistickou tradici je národní stát jedinečnou analytickou jednotkou – realistický model fungování mezinárodních vztahů tyto

vztahy redukuje na interakci mezi národními státy, a dosahuje tak při relativní jednoduchosti svých modelů značného explanačního potenciálu v řadě oblastí mezinárodních vztahů (srovnej Morgenthau 1993: 17–26). Marxistická tradice považuje národní stát za unikátní nástroj kontroly mas elitou, za nástroj velmi efektivní, modernizující svět a legitimizující moc. Liberálové národním státem rozumí jeden z prostředků, který individuálním aktérům slouží k produkci veřejných statků potřebných k maximálnímu rozvoji jejich soukromých aktivit. Je tedy zřejmé, že existuje celá řada přístupů k národnímu státu, které se částečně doplňují a překrývají, do určité míry jsou kontradiktorní. Většina teoretiků se však shoduje, že v současné době a v souvislosti s často akcentovaným fenoménem globalizace dochází (k rychlým a zásadním, či dílčím a pozvolným) změnám role, kterou národní státy v mezinárodním prostředí hrají (Gilpin 1987: 9; Baylis, Smith 1997: 215–216; Scholte 2000: 157–158).

Jedním z nejvýznamnějších projevů globalizace je „zkracování vzdáleností“ dramatickým rozvojem dostupné a velkokapacitní dopravy, zásadním zrychlením a zlevněním informačních toků, rapidním nárůstem objemu obchodních a kapitálových toků. V této souvislosti značně roste relevance nestátních aktérů v mezinárodních vztazích. Informace o mezinárodním prostředí jsou dostupné v rámci národních států široké veřejnosti. Tím se stávají patrnými příležitosti působení v mezinárodním prostředí pro řadu vnitrostátních subjektů a roste poptávka po národních vládách, aby využívání takových příležitostí umožnily (Gilpin 1987: 4–5). Národní vlády odpovídají na poptávku uvolňováním kanálů pro takovou realizaci. Podporují mezinárodní soukromé vztahy, nebo je alespoň liberalizují – odstraňováním či zmírňováním překážek, které jsou takovým vztahům kladeny jako (někdy vedlejší) důsledek teritoriální regulace (Gilpin 1987: 13). Transnacionální vztahy (jejich intenzita) – vztahy mezi vnitrostátními aktéry z různých zemí nezprostředkované národními vládami – pak v důsledku těchto trendů rostou. V globalizovaném světě dochází pochopitelně nejen k maximalizaci příležitostí, ale rovněž hrozeb a rizik. Moderní

demokratický stát se pokouší bránit vnitrostátní subjekty před takovými hrozbami, ale je toho schopen jen do určité míry. Řada vnitrostátních subjektů považuje takovou ochranu za nedostatečnou a spolu se stejně smýšlejícími subjekty z jiných zemí navazují transnacionální vazby jiného zaměření (Keohane 2001: 29–30).

Globalizovaná světová ekonomika umožňuje maximalizovat ekonomický užitek pramenící z pokračující specializace a dělby práce (Baylis, Smith 1997: 219–220; Strange 1994: 212). Firmy působící v několika zemích světa, využívající různé míry dostupnosti a různé ceny jednotlivých výrobních faktorů v konkrétních národních ekonomikách, dosahují mimořádné ekonomické efektivity a stávají se významnými hráči s omezenou možností ovlivňovat (kromě ekonomických mezinárodních vztahů) i mezinárodní vztahy politické (srovnej: Gilpin 1992: 241–260; Spero, Hart 1997: 96–149). Nová intenzita vztahů v současném mezinárodním prostředí (vztahů mezi národními státy i transnárodních vztahů) – nové příležitosti i rizika politické spolupráce a nové zdroje zisků, ale i nákladů pramenící z charakteristik světové ekonomiky – vede k narůstající relevanci dalších mezinárodních aktérů: mezinárodních mezivládních a nevládních organizací, či jejich produktů (mezinárodní režimy a mezinárodní právní normy) (Keohane 2001: 31).

Úspěšné integrační projekty a tvorba poměrně prestižních a respektovaných norem v rámci mezinárodních režimů významně strukturují mezinárodní prostředí (Scholte 2000: 146–151). Nové instituce a struktury jsou prostředkem pro nevidanou úroveň mezinárodní ekonomické a politické spolupráce. Tyto režimy a normativní regulativy podchycující integrační projekty významným způsobem zvýšily stabilitu a předvídatelnost mezinárodního prostředí ve vybraných regionech (Scholte 139–140). Taková stabilita pak umožňuje akcelarovat mezinárodní – regionální ekonomické vztahy, a to do té míry, že hranice národních států přestávají hrát významnou roli jako hranice přirozeného systému pro analýzu i evidenci aktivit „vnitrostátních“ subjektů. Obrovský nárůst obchodní výměny v rámci celého světa, a regionálních integračních projektů zvláště, znamená výrazné prohloubení interdependence, což přispívá k posílení stability regionálních (a možná) i světových

mezinárodních vztahů. Sladění ekonomických cyklů jednotlivých velkých hospodářských bloků pak činí z (regionálních) mezinárodních vztahů hru s nenulovým součtem, kde je relevantní spíše absolutní než relativní zisk. Rostoucí intenzita a měnící se charakter mezinárodních ekonomických toků znemožňují do značné míry jejich kontrolu na národní úrovni (Spero 1997: 103–124; Kubišta 1999: 135 an.). Mezinárodní ekonomická spolupráce, tvorba pravidel v rámci mezinárodních režimů a detailní vyjednávání mezi národními reprezentacemi o potřebách vnitrostátních subjektů, výjimkách a specifikách umocňují převládající atmosféru koordinace aktivit a normativních rámců (nebo i spolupráce) při tvorbě pravidel všeobecně prospěšných. I nejvýznamnější národní státy přiznávají, že v řadě oblastí nemají unilaterální akce chápané v kontextu jejich širokých dopadů naději na úspěch (srovnej Bull 1995: 272–278).

Předpoklad, že lze státy v souvislosti s analýzou (národních) zájmů považovat za jediného aktéra, se nadále nejeví být udržitelný. Zájmy jednotlivých individuů a sociálních skupin se evidentně liší, často jsou zcela protichůdné. Role společné historie, sdílených hodnot a idejí je určitě významná. Přesto jen v některých tématech lze na základě této blízkosti smysluplně analyzovat jednání státu. Vnitrostátní aktéři vstupují do transnacionálních vztahů nezávisle na své politické reprezentaci, často si nejsou důsledků svého jednání přesahujících hranice národního státu vědomi. Je však zároveň zřejmé, že vnitrostátní subjekty stále uvažují v pojmech národních zájmů, argumentují jimi a vznášejí požadavky na národní vlády na jejich základě. O podobě národního zájmu však v žádném případě nepanuje konsenzus. Vnitrostátní aktéři se nezdá lišit v preferovaných cílech zahraniční politiky, ještě častěji pak v názoru na vhodné prostředky k jejich dosažení. Závěr, zda a do jaké míry z procesu konstituování národního zájmu vychází konsenzuální sada preferovaných cílů zahraniční politiky, nepochybně do značné míry závisí na zvoleném teoretickém modelu, který je k analýze problému využít. Objektivistické přístupy zůstávají z definice i nadále nevyvratitelné, a to v závislosti na přijatých apriorních

předpokladech. Explanační potenciál přístupů založených na tvrzení v zásadě konkurenčního a mocenského charakteru mezinárodních vztahů se však ve světle aktuálních proměn mezinárodního (globálního) prostředí jeví být omezený. Stát nepochybně nezaniká. Schopnost administrativně-byrokratického aparátu stanovovat cíle a mobilizovat prostředky k jejich dosažení zůstává klíčovou charakteristikou pro úspěch v globálním ekonomickém a politickém prostředí. Míra státní intervence, a to i do ekonomické oblasti, podle mnohých indikátorů neklesá. Charakter mezinárodních vztahů a charakter hlavních činností národních států se však proměňuje. Konkurence má méně charakter mocenského/silového soupeření a více snahy o dosažení takového nastavení prostředí (uvnitř státu i v mezinárodním režimu) pro působení vlastních vnitrostátních subjektů, které je pro ně nejvíce výhodné. V akceptovatelném – tzn. relativně výhodném – prostředí je pak místo pro rozvinutí (co do intenzity i čestnosti) bezprecedentní úrovně mezinárodních i transnacionálních vztahů.

2.5 Silné a slabé stránky teoretických perspektiv pro analýzu procesu konstituování národních zájmů

V předchozích pasážích práce jsme se zaměřili na jednotlivé teoretické perspektivy zkoumání národních zájmů se zaměřením na problematiku jejich konstituování. Všechny zmíněné teoretické přístupy lze považovat za přínosné pro zkoumanou problematiku. V rámci každého z nich lze najít řadu inspirujících konceptů, které mají či si stále udržují značný explanační potenciál pro problematiku konstituování národního zájmu. Některé z přístupů vznikly v konkrétním historickém kontextu, případně jako reakce na převládající proud myšlení. Takto se realismus vymezil proti idealismu, marxismus proti kapitalistickému pluralismu, liberalismus v reakci na státocentrické přístupy, či konstruktivismus jako polemika se všemi klasickými teoretickými tradicemi.

Se všemi přístupy pracujeme jako s ideálně-typovými, modelovými konstrukcemi. Řada z nich se zaměřuje zejména na kon-

krétní problémy: realismus na problém moci a soupeření v mezinárodním prostředí; marxismus na vykořisťování tříd; liberalismus na osvobození jednotlivce z omezení politickými institucemi. Často je patrné, že stoupenci těchto přístupů chtějí svými myšlenkami poukázat na alternativní výklad reality a burcovat. Po první fázi produkce čistých teoretických hypotéz vycházejících z kategoricky formulovaných implicitních předpokladů dochází k postupnému modifikování modelů, jejich doplňování o prvky, které umožňují udržet základní postuláty tváří v tvář empirické realitě. Zahrnování výjimek, kompromisních výkladů a zohledňování inspirujících konceptů teoretiků z jiných táborů přispívá k přibližování těchto modelů realitě, ale zároveň je komplikuje a rozostřuje.

Obecně lze říct, že smysluplný model musí obsahovat všechny charakteristické rysy reality, jejíž kompletní postizení je nemožné, a zároveň maximální přijatelnou redukcí a vypuštěním těch prvků, které nejsou nezbytně nutné. Kompromis mezi přílišným zjednodušením (model neodpovídá realitě) a přílišnou komplikovaností (model nepomáhá zjednodušit realitu tak, aby byla uchopitelná) je základním problémem. Je zřejmé, že komplikování jednotlivých modelů vede k jejich sblížení. Příkladem může být řada „neo“ přístupů v rámci mezinárodních vztahů. Rozlišovacím znakem pak zůstávají základní premisy, které tvoří transcendentní jádro modelů. Vlastní interpretace konkrétních pozorování se však v důsledku obohacování modelů mezi teoretiky vycházejícími z různých výchozích předpokladů již nemusí zásadně lišit (srovnej Waltz 1979: 29–30).

Na změny, ke kterým v současnosti dochází v prostředí, v němž se národní zájmy konstituují, musíme pochopitelně reagovat. Různé teoretické přístupy se s touto postupnou proměnou charakteru vnitrostátního i mezinárodního prostředí vyrovnávají různě úspěšně. V rámci jednotlivých přístupů lze vytipovat celou řadu inspirujících prvků, díky kterým si tyto přístupy udržují solidní explanační potenciál. Řada jiných prvků je ale – v současnosti možná více než dříve – značně problematických. To je důvodem, proč se

pokoušíme na tento stav reagovat, a to příspěvkem do diskuze o možnostech teoretického uchopení problematiky konstituování národního zájmu.

Tab. 3: Inspirující a problematické prvky jednotlivých teoretických přístupů

Teoretický přístup	Inspirující prvky přístupu	Problematické prvky přístupu
Realismus	<p>Stát je nadále klíčovým aktérem v mezinárodních politických i ekonomických vztazích.</p> <p>Pro analýzu zájmové politiky je významný relativní zisk.</p> <p>Konkurence a soupeření mezi státy při využití moci je přítomné i v jiných oblastech, než je bezpečnost.</p>	<p>Nezabývá se vnitrostátní rovinou.</p> <p>Struktura mezinárodního systému je neměnná.</p> <p>Přílišný důraz na konfliktní povahu prostředí.</p> <p>Moc není jediný prostředek k zajištění realizace zájmů.</p> <p>Objektivistický přístup k národním zájmům je nepřesvědčivý tváří v tvář evidentní pluralitě aktérů a jejich zájmů.</p>
Anglická škola	<p>Kooperace států v mezinárodním prostředí je prokazatelná.</p> <p>Omezení nepředvídatelnosti anarchického systému může být chápáno jako logický zájem států.</p> <p>Osvícený sebezám je lepší východisko pro analýzu chování aktérů v mezinárodním prostředí než úzce vnímaný zájem na maximalizaci moci (síly).</p> <p>Je schopen vysvětlit existenci mezinárodních režimů a normativních pravidel.</p>	<p>Nezohledňuje vnitrostátní strukturu.</p> <p>Vychází z představy jednotných zájmů celého národního státu.</p> <p>Zájmy států mají objektivní povahu, nepředpokládá se jejich závislost na preferencích aktérů a jejich reflexi prostředí.</p>

Liberalismus	<p>Instrumentální povaha státu.</p> <p>Pluralita aktérů i zájmů.</p> <p>Důraz na vnitrostátní procesy.</p> <p>Pluralita aktérů v mezinárodním prostředí.</p> <p>Důraz na ekonomické vztahy v mezinárodním prostředí.</p> <p>Platforma pro výklad kooperace v mezinárodním prostředí.</p> <p>Transnacionální vztahy jsou logickým prvkem systému.</p>	<p>Hledisko absolutního zisku není rozhodující pro mezinárodní politiku.</p> <p>Vnitrostátní subjekty uvažují v kategoriích národa a národního zájmu.</p> <p>Stát hraje velmi významnou roli v mezinárodních vztazích.</p> <p>Kulturní hodnoty, institucionální tradice, historie mají významnou roli ve formování identity aktérů.</p> <p>Předpoklad racionality rozhodování a plně informovanosti není reálný.</p>
Marxismus	<p>Souvislost mezi zájmy a postavením subjektu ve vnitrostátním prostředí.</p> <p>Identifikace s národem není samozřejmá.</p> <p>Jednotný národní zájem je politická fikce.</p> <p>Význam vnitrostátních konfliktů pro mezinárodní úroveň.</p> <p>Existence komplementárních zájmů subjektů z různých států.</p>	<p>Příslušnost k třídě determinuje obsah zájmu subjektu.</p> <p>Existence jasně ohraničené třídy s jednotnými zájmy je sporná.</p> <p>Přílišný důraz na vnitrostátní ekonomický systém – kulturní, historické, politické faktory hrají minimální roli.</p> <p>Welfare state, existence silné třídy v kapitalistických ekonomikách a ekonomický rozvoj provázán s demokratizací lze těžko vysvětlit.</p>
Konstruktivismus	<p>Identita aktéra se vytváří v sociálním prostředí, interakce s ostatními aktéry má silný vliv na formování zájmů.</p> <p>Zájmy jednotlivých subjektů se navzájem liší.</p> <p>Společné zájmy se formují v sociální interakci probíhající v kontextu sdílených hodnot a idejí.</p>	<p>Existují některé faktory, které nejsou dány sociálně.</p> <p>Přístup je v řadě tvrzení nedůsledný: stát hovoří jedním hlasem, bezpečnost je objektivním zájmem.</p>

Zdroj: autor.

Pokud se pokoušíme přispět k diskuzi o využitelných prvcích modelů konstituování národních zájmů, je třeba uvést hlavní výzvy, se kterými se musí model mající ambici reagovat na aktuální vývoj prostředí vyrovnat.

První výzvou je nutnost zohlednit evidentní *relevanci vnitrostátních procesů a akcí vnitrostátních subjektů v mezinárodním prostředí*. Dalším problémem je potřeba vyrovnat se s rostoucí četností transnacionálních vztahů a zvyšující se mírou plurality aktérů v mezinárodním prostředí. Pluralitní demokratický stát je *arénou, v rámci níž se střetává množství vnitrostátních subjektů s často odlišnými zájmy*, a je velmi problematické předpokládat, že lze smysluplně agregovat veškeré zájmy do jediné sady zájmů národních. Zároveň je však třeba zdůraznit, že jednotliví aktéři při formulaci svých zájmů nevycházejí z kompletních znalostí prostředí a nechovají se jako racionální aktéři (ve smyslu komplexního zvažování dostupných alternativ). Při svém rozhodování a jednání jsou navíc jednotliví aktéři obklopeni sociálním prostředím, v rámci něhož tyto aktivity probíhají. Sociální skupiny (od zájmové skupiny až po úroveň národního státu) strukturují prostředí uvnitř i vně, relevantní jsou ideje, role, hodnoty i instituce.

V následujících částech práce se pokusíme identifikovat problémy spojené s konstrukcí použitelného modelu konstituování národních zájmů a zkonstruovat takový model při využití nejvíce inspirujících prvků diskutovaných teoretických přístupů.

II. ČÁST

KONSTITUOVÁNÍ NÁRODNÍCH ZÁJMŮ A LOGIKA FUNGOVÁNÍ DEMOKRATICKÉHO POLITICKÉHO SYSTÉMU

3.**PROBLÉMY S MODELEM
KONSTITUOVÁNÍ NÁRODNÍHO ZÁJMU**

Naším cílem není podat vlastní definici národního zájmu, ani jednotlivé vymezení obsahu národních zájmů posuzovat. Pokoušíme se na základě výše diskutovaných teoretických přístupů k problému konstituování národního zájmu o náčrt modelu se solidním explanačním potenciálem s přihlédnutím ke změnám k řadě aspektů. Předně jsou to v předchozí části naznačené změny, k nimž dochází v mezinárodněpolitických a mezinárodněekonomických vztazích. Dále je to aktuální podoba politických, ekonomických a sociálních vztahů v moderních demokratických zemích. Výsledný koncept pak máme v úmyslu prověřit na základě několika dílčích empirických sond, které se pokusí ilustrovat jeho možnosti.

Úvahy obsažené v předchozí části práce nám měly pomoci s výběrem optiky, kterou budeme při konstrukci vlastního modelu na problém konstituování národního zájmu nahlížet. Co se týče základní výchozí pozice ke zkoumání národního zájmu (resp. jeho konstituování), je třeba se vyrovnat s dilematem, zda zvolit přístup objektivistický, či přístup subjektivistický.

Přístup ke zkoumání národního zájmu, který jsme označili za objektivistický je, co se konstituování národního zájmu týče, problematický (Rosenau 1968: 35). Pokud bychom přistoupili na jeho základní premisy, nebylo by možné o konstituování národního zájmu hovořit.²² Objektivistický přístup se totiž s touto problematikou

---

²² Máme na mysli konstituování národního zájmu v užším slova smyslu – tedy jako aktivitu subjektů směřující od uvědomění si existence atomizovaných parciálních zájmů k jejich agregaci a reprezentaci jako zájmů národních. V širším slova smyslu lze za konstituování národního zájmu považovat i prosté objevení se zájmu jako přímého a bezprostředního důsledku podmínek a charakteru mezinárodního prostředí.

Tab. 4: Srovnání „objektivistického“ a „subjektivistického“ přístupu k národním zájmům

Wybrané problémy (zkoumání národního zájmu)	Národní zájem v „objektivistickém“ pojetí	Národní zájem v rámci „subjektivistického“ přístupu
<i>Kde vzniká</i>	Existuje v mezinárodním prostředí. Do politiky vstupuje v momentě artikulace.	V rámci procesů ve vnitrostátním prostředí.
<i>Z čeho vychází</i>	Z povahy a objektivních charakteristik mezinárodního prostředí.	Z individuálních a skupinových zájmů.
<i>Artikulace</i>	Popis objektivně existujících daností – vyvození implikací.	Prosazení zájmu do politického procesu individu i skupinami.
<i>Agregace</i>	Shromáždění interpretací a posouzení jejich shody s objektivními podmínkami a danostmi.	Zobecnění na úroveň, pro kterou je realizace v mezinárodním prostředí reálná.
<i>Zprostředkování</i>	Státník jej pozná a následně prosazuje (výchozí bod je objektivní skutečnost – výsledek je politika jako projev této skutečnosti).	Politická reprezentace převádí preference z vnitrostátní roviny do zahraniční politiky a mezinárodněpolitických procesů.
<i>Smysl</i>	Být vodítkem, měřítkem úspěšnosti i racionality mezinárodní politiky země.	Prostředek realizace zájmů vnitrostátních subjektů v mezinárodním prostředí – umožnění či usnadnění jejich uspokojení.

Zdroj: autor.

vypořádává velmi snadno, národní zájmy jsou objektivním důsledkem charakteru mezinárodního prostředí a v něm působících aktérů. Specifický přístup k problematice konstituování národního zájmu, který volíme pro naše další úvahy, označujeme za odpovídající empiricko-analytickému paradigmatu v politických vědách, jehož principům a metodologickým postupům naše další úsilí podřizujeme. Charakteristiky mezinárodního systému a vnitrostátního i mezinárodního socioekonomického prostředí jsme diskutovali výše. V souvislosti se snahou o konstrukci smysluplného modelu konstituování národního zájmu se přikláníme k takovému vnímání podmínek artikulace, agregace a reprezentace zájmů, které není s objektivistickým přístupem slučitelné. Přestože tento přístup nepřijímáme jako výchozí pozici pro další úvahy, bude i nadále předmětem našeho zájmu (přinejmenším) jakožto vlivná interpretace mezinárodní politiky. Objektivistický přístup je tak předmětem našeho studia jakožto určitý druh myšlení v mezinárodní politice, sada určitých hodnotových a ideových orientací i argument ospravedlňující konkrétní kroky, politiky a přístupy (Frankel 1970: 16–18).

3.1 Národní zájem – jednotlivá pojetí

V této části textu se zabýváme různými dimenzemi pojmu národní zájem. Vzhledem k zaměření na konstituování samotného národního zájmu je nám blízké pojetí národního zájmu jako varianty *veřejného zájmu* reprezentovaného v mezinárodním prostředí. V tomto případě jsou pojmy veřejný zájem a zájem národní chápány jako koncepty popisující stejný jev, jen v jiném kontextu. Věříme, že takový přístup je účelný a možný, přestože může vést k podcenění některých rozdílů mezi reprezentací a uspokojováním zájmů v rámci vnitrostátního a mezinárodního prostředí.²³

²³ Liší se četnost interakčních vazeb mezi aktéry, liší se počet aktérů. Problémy jsou odtažité od každodennosti. Různé jsou metoda i intenzita kontroly reprezentace zájmů prostřednictvím expertů a rozhodovatelů.

Jiným pojetím národního zájmu je národní zájem jako to, *co je pro stát nejlepší ve vztahu k jiným státům*. Národní zájem může být dále chápán jako *analytický nástroj k popisu, vysvětlení nebo vyhodnocení příčin nebo nepřiměřenosti zahraniční politiky*. Národní zájmy jsou pak často užívané *argument v politické praxi, kde slouží k získávání politické podpory a jako prostředek obhajoby a ospravedlnění zahraniční politiky státu* (Graham, Newman 1998; Weldes 1996: 276; Burchill 2005; Howes 2003; McCabe 1999; Frankel 1970).

Již z výše uvedeného je zřejmé, že k národnímu zájmu je možno přistupovat z několika různých perspektiv. Pojem národní zájem může tedy znamenat třeba: státní/veřejný zájem; indikátor toho, co je pro stát nejlepší; analytický nástroj k popisu reálné zahraniční politiky; stálé zaměření státu jako mantinel politického jednání; impulz k jednání politické reprezentace; či argument pro politickou praxi.

3.2 Vnitropolitická a mezinárodněpolitická úroveň analýzy

Naše pozornost se v celém textu zaměřuje na vnitropolitickou úroveň relevantních procesů. Příčinou nepřijatelného zjednodušení problému v rámci realistické tradice studia mezinárodní politiky je přitom vnímání státu jako černé skříňky s jednotnou (na úrovni celku) uvědomovanou sadou zájmů a jedinou reprezentací v interakcích s ostatními státy v mezinárodním prostředí (Frankel 1970: 38–41). Právě rozkrytí černé skříňky výčtem relevantních procesů v ní probíhajících je prvním krokem k vytvoření modelu jako nástroje pro analýzu konstituování národního zájmu (srovnej Císař,

V mezinárodním prostředí může být větší důraz na tradice či stálost jednání. Důvodů může být několik: co se alternativně jednání týče, je jich zkoumáno méně a zároveň jsou zkoumány povrchněji (motivace najít lepší variantu je menší); anarchistické prostředí znamená velká rizika spojená s hledáním nových variant jednání. Pro jiné vymezení rozdílů domácí a mezinárodní sféry viz Frankel 1970:38–42.

Fiala 2004: 11–12). Tento model bude dále doplněn o zakomponování teoretických konceptů výrazně ovlivňujících tyto procesy (sada statusů, omezená racionalita).

Tab. 5: „Černá skříňka“ – politické procesy v rámci národního státu (vybraní aktéři a jejich vybrané projevy relevantní pro analýzu národních zájmů)

Aktér	Jednání
Jednotlivci a sociální skupiny	Formování zájmových skupin na základě uvědomění zájmu a projevu ochoty usilovat o jeho realizaci.
Zájmové skupiny	Soupeří i spolupracují s ostatními zájmovými skupinami při pokusu prosadit zájmy do veřejné sféry. Za tímto účelem komunikují s politickou reprezentací.
Politická reprezentace	Eviduje zájmové požadavky. Komunikuje se zájmovými skupinami při tvorbě zahraniční politiky, která umožní realizovat zájmy v mezinárodním prostředí.

Zdroj: autor.

V námi prezentovaném pojetí (a pochopitelně i v navrhovaném modelu) jsou vnitropolitické a mezinárodněpolitické procesy intenzivně propojené. Samo frekventované užívání pojmu národní zájem však implikuje, že rozlišování vnitrostátního prostoru zájmové artikulace a mezinárodního prostoru zájmové realizace má v kontextu tohoto konceptu nadále smysl. Vždyť národní zájem je takovým zájmem, který reprezentace státu jako národní prezentuje, nějakým způsobem hájí a vykazuje snahu realizovat v mezinárodním prostředí. Národní zájem se těmito (námi přijatými) charakteristikami liší jak od zájmů vnitropolitických subjektů, tak od zájmů vstupujících do procesů mezi (nestátními) subjekty v rámci transnacionálních interakčních vazeb (srovnej Císař, Fiala 2004).

Tab. 6: Politické procesy v mezinárodním prostředí (projevy spojené s reprezentací národních zájmů)

Zájmové skupiny	Spolupracují v rámci transnacionálních vazeb s jinými zájmovými skupinami – působí na reprezentace států, pokud je realizace národních zájmů v rozporu s cíli těchto skupin.
Reprezentace národního státu	Spojují se s jinými státy v případě stejných zájmů, vstupují do konfliktů se státy v případě konfliktních zájmů. Hájí národní zájmy na půdě mezinárodních organizací, brání se tlaku zájmových skupin, které kladou odpor realizaci národních zájmů. Spojují se se zájmovými skupinami (v případě společného tlaku na jiný stát).
Mezinárodní organizace	Jsou prostorem pro komunikaci mezi státy hájícími národní zájmy. Jsou prostorem pro aktivity transnacionálních zájmových skupin. Mají vlastní zájmy, které mohou být v souladu či v konfliktu s národními zájmy státních aktérů.

Zdroj: autor.

3.3 Národní zájem jako veřejný zájem

Pojetí národního zájmu jako zájmu veřejného je pro nás při analýze jeho konstituování – ve výše vymezeném kontextu a s ohledem na dílčí závěry ohledně teoretických přístupů k problému – nejvhodnější. Uchopení pojmu analytickými nástroji sociálních věd se zde bezprostředně nabízí. Pokud považujeme národní zájem za určitou formu veřejného zájmu, bude čelit analýza jeho agregace, artikulace a zprostředkování stejným výzvám. Pro pochopení této dimenze národního zájmu je třeba zkoumat jednotlivé výzvy, se kterými se musí jakýkoliv konkrétní zájem vyrovnat, než se stane veřejným (v námi zvoleném přístupu národním).

3.3.1 Logika kolektivního jednání²⁴

V souvislosti s námi diskutovanou problematikou jde o to, že jednotlivci mají různé zájmy, které jsou redukovány na jakýsi společný základ při vymezování zájmu sociální skupiny. Tato skupina se stává skupinou zájmovou, pokud uvědomovaný společný zájem chce prezentovat v sociálním prostředí, a potenciálně skupinou nátlakovou, pokud jej chce prosadit v prostředí politického rozhodování. Přitom zároveň platí, že relativně malé skupiny členů společnosti budou mít pravděpodobně širší společný „zájmový základ“ a zároveň redukce sady jejich preferencí bude v důsledku této skutečnosti menší. Tím zůstává pravděpodobný užitek větší, a tím je zároveň vyšší i jejich ochota a schopnost se organizovat v zájmu zajištění realizace svého zájmu ve společnosti. Energie uvolněná k realizaci tohoto zájmu může být větším podílem celkové energie, kterou tito členové společnosti disponují, jelikož je zbytek, který by byl v zájmu skupiny sporný (a který musí realizovat každý sám) menší. Naopak velmi obecný veřejný zájem trpí stejným handicapem jako zájem velmi široké a heterogenní zájmové skupiny. Motivace jednotlivých členů této skupiny realizovat takový zájem je přímo úměrná podílu z celkové sady jejich preferencí, který tento společný zájem znamená. Pokud, a je to pravděpodobné, bude tento podíl z individuálních preferencí malý, bude k sledování tohoto zájmu vydělen jen malý podíl zdrojů člena a zbytek bude uvolněn sledování zájmů partikulárních. Velké skupiny jsou proto málo motivované a špatně organizované. Dochází k jevu tzv. racionální ignorace. Investice času a energie konkrétního jedince do sledování veřejných záležitostí, aby v rámci nich mohl chránit své (obecné) zájmy, není obvykle ze subjektivního hlediska příliš efektivní. Především pak ve srovnání s efektem, který může mít aktivita v rámci úzce vymezené zájmové skupiny zaměřená na přímé prosazení partikulárních zájmů do veřejných politik. Výsledná suma realizovaných

²⁴ Pojem M. Olsona, který se zabývá mimo jiné vztahem mezi velikostí a soudržností zájmové skupiny a její efektivitou v dosahování zájmů (Olson 1971).

zájmů bude proto asymetricky vychýlená ve prospěch skupin úzkých a homogenních, jejichž zájmy spíše odpovídají svým charakterem zájmům partikulárním než zájmu veřejnému.

3.3.2 Sada sociálních statusů²⁵

Klíčovým rysem moderní společnosti je specializace a jedním z jejích důsledků je formalizace vztahů mezi jednotlivými jejími členy. Moderní společnost je charakterizována vzájemnou závislostí mezi jejími členy a zároveň důvěrou v to, že ostatní budou plnit předpokládané role výměnou za možnost spolehnout se na naše vlastní předvídatelné a zodpovědné chování.

Zájmy mohou spojit jedince pocházející z různých geografických oblastí či z různě situovaných rodin. Formální skupina spojuje obvykle „části života“ jednotlivých členů společnosti bez ohledu na jejich příslušnost k primární skupině (danou především pokrevním příbuzenstvím). I když formální skupina nemůže poskytnout komplexní „servis“ (členství ve své úplnosti – tj. domov), jistou část potřeb subjektu saturuje a vazby mezi subjekty v primárních skupinách oslabuje.

Člen moderní společnosti nemá jediný status – není členem jedné skupiny – a žádná na něj nemá výhradní nárok. Hraje celou řadu rolí, zastává řadu pozic a v rámci nich jedná, přeje si a rozhoduje se. Jak to souvisí s veřejným, potažmo národním zájmem? Pokud se na sadu rolí podíváme optikou zájmů, zjistíme, že v různých rolích může tentýž aktér být v pozici, kdy se budou společní

²⁵ Sociální status je sociální pozice, kterou člověk zastává. Sada sociálních statusů označuje souhrn všech sociálních pozic, které člověk zastává současně. Sociální role je chování, které je společností očekáváno od subjektu, který zastává určitý sociální status. Od člověka, který zastává řadu sociálních statusů, je očekáváno, že naplní celou řadu sociálních rolí. V moderní společnosti je sociální status a sociální role jakýmsi návodem, jak bez neustálého objevování a zvažování vhodného (akceptovatelného) chování postupovat. Jde o vodítko, které umožňuje řadu situací řešit mechanicky a rutinně. Pojem rozpracoval a do sociálních věd uvedl R. K. Merton.

jmenovatelé – kolektivní zájmy – nejen překrývat, ale často i rušit. Zároveň pak může být identifikace s jednotlivými rolemi různé intenzivní a také objem zdrojů investovaných do prosazování jednotlivých zájmů se může lišit. Nakolik silně se cítí konkrétní subjekt otcem? Nakolik silně zaměstnancem určité firmy, či příslušníkem veřejné sféry, pracujícím v určitém resortu? Co pro něj znamená být příslušníkem nějaké strany? A nakolik silně se cítí být občanem národního státu?

S tím však souvisejí ještě další otázky, které by samy byly hodny detailní analýzy. Totiž, uvědomuje si běžný člen moderní společnosti svou mnohovýrovnou identitu? Sleduje různé cíle a často si odporující zájmy vědomě? A ještě: pokud by si toho vědom byl – řekl by nám o tom?

3.3.3 Zájem a politický systém

Je těžké měřit úroveň intenzity zájmu. Z hlediska politické vědy by to však bylo nesmírně cenné. Zvláště pokud právě politický systém pracuje s intenzitou zájmů jen odvozeně. Jak vlastně politický systém agreguje zájmy? Prostřednictvím demokratických voleb získají politici opravdu velmi stručnou výpověď o zájmech sociálních subjektů. Výpověď o zájmech sociálních subjektů je redukována tak, že politická strana – v ideálním případě – začlení do svého programu obhajobu kolektivních (už zobecněných zájmů), a to pouze tak velkých skupin, jejichž hlasy jsou významné z hlediska potenciálního volebního úspěchu. Takové zájmy jsou pak posuzovány s přihlédnutím k možnému rozporu se zájmy jiných skupin považovaných za voliče konkrétní strany. V rámci demokratických voleb je potom výsledný seznam předložen veřejnosti. Veřejnost se k němu vysloví, a to způsobem, který je sám velmi zjednodušený. Prostě „ano“ či „ne“ programu, který má potenciál získat významnou podporu, neumožňuje zaznamenat ani intenzitu zájmu, ani objem zdrojů, které by v jeho prospěch byly subjekty ochotny uvolnit. Má takovéto zprostředkování takto obecných zájmů význam? V prvé řadě je z nejrůznějších výzkumů mínění veřejnosti evidentní, že její zájem o obecná politická témata je malý.

Významný nástroj pro zjišťování zpětné vazby veřejnosti jsou výzkumy veřejného mínění. Zásadním problémem tohoto komunikačního kanálu je otázka, zda skutečně veřejné mínění zjišťuje, či ho sám tvoří. Je možné, že vytváří sociálním aktérům příležitost vytvořit veřejnost ad hoc – umělou formální sociální skupinu, kterou spojuje fakt, že je zkoumána. Na místě zformovaný názor je příležitostí spojit strategii černého pasažéra s apelem na reprezentaci, aby podnikala kroky v oblasti veřejného zájmu. Názor tím méně vyjadřuje mínění, čím méně je (subjektivně) důležitá otázka, se kterou souvisí. Předpokládáme, že subjektivní ohodnocení významu otázek obecného zájmu bude nízké a v rámci obecných témat pak bude u těch mezinárodněpolitických možná vůbec nejnižší (jde o oblast celonárodního zájmu).

Politické strany (a potažmo celý politický systém) agregují v této souvislosti vlastně spíše společenský nezájem. Výpovědi, které se dostávají politikům do rukou, jsou neangažované (důsledek subjektivní nevýznamnosti) a povrchní (důsledek dramaticky nestrukturovaného komunikačního kanálu – zejména politických voleb). Politické strany a politický systém tak agregují vlažné a nesoustředěné výpovědi složitě mobilizované veřejnosti vytržené ze sledování (subjektivně) mnohem důležitějších záležitostí.

Pokud tedy politický systém agreguje spíše nezájem než zájem, jak je možné, že se realizuje obrovské množství politik jako konkrétních výstupů z politického rozhodovacího systému za užití mohutného administrativně-byrokratického systému? Obecná, nekontroverzní a nestrukturovaná témata a cíle nejsou jediným a pravděpodobně ani hlavním vstupem do veřejné správy. Jsou to naopak požadavky a potřeby partikulárních akceschopných a motivovaných skupin, které jsou zohledňovány především. V okamžiku, kdy se sledování zájmů takových skupin stane běžnou praxí (nebo je dokonce zakotveno v právních normách), rutinně pracující byrokratický aparát je pak sleduje s velkou setrvačností a zájmy těchto skupin se stávají pro tvůrce budoucích politik jakýmsi objektivním strukturálním faktorem. Je tomu tak, protože pro změnění tohoto nastavení politik by bylo potřeba složitě a neefektivně mobilizovat právě tu veřejnost, která byla pasivní při její tvorbě. A navíc

by bylo nutné překonat soustředěný odpor těch aktivních skupin, které její podobu prosadily.

Jedním z důsledků takového fungování systému je tedy neustálé omezování manévrovacího prostoru politické reprezentace pro tvorbu politik nových nebo reformování těch starých. Pasivní „veřejnost“ se adaptovala na malé ztráty způsobené skutečností, že na její úkor někdo prosadil partikulární zájem a snaží se v soukromé sféře pro sebe vytvořit takový užitek, který by tyto ztráty učinil snesitelné. Takže i pro jednotlivé sociální subjekty se tyto ztráty stávají objektivním strukturálním faktorem. Po politickém systému potom více než kritické zhodnocení (z hlediska jiných než partikulárních zájmů) neefektivních politik požadují novou – sobě na míru šitou – politiku, která by přinesla na úkor společnosti zisk právě jim.

V této souvislosti je vhodné poukázat na další z klíčových problémů artikule, zprostředkování a reprezentace zájmů v demokratickém politickém systému. Ví veřejnost, co je v jejím zájmu? Na *politickou reprezentaci* lze nahlížet v zásadě dvojím způsobem: reprezentanty jsou specialisté, kteří zprostředkovávají preference a zájmy vnitrostátních subjektů na mezinárodní úrovni (převodní a servisní administrativní mechanismus); nebo experti, kteří na základě svých unikátních znalostí, které nejsou zbytku populace dostupné, formují preference a národní zájmy na základě racionální úvahy majíce na zřeteli zájmy všech občanů.

Izolovat lze dva níže popsané typy pojetí politické reprezentace.²⁶

²⁶ Jde o skutečně významnou teoretickou otázku analýzy demokracie. Je-li prvním pojetím odpovídá tzv. pluralitní demokracii. Naopak druhé pojetí je velice blízké legitimizaci systému v tzv. monistickém modelu demokracie (Klokočka 1991:30–32). Pojetí tzv. monistické demokracie mimo jiné předpokládá, že lze racionálně zjistit „objektivní zájmy lidu“ – toto racionální zjištění (produkt intelektu politika) je nadřazeno empirickému zjištění (například výstupu z výzkumu veřejného mínění). Ironií je, že V. Klokočka takovou legitimizaci politického systému považuje za typickou pro komunismus východního bloku. Více viz Klokočka 1991.

Tab. 7: Vymezení ideálních typů veřejných/národních zájmů z hlediska subjektivního vnímání, objektivní charakteristiky, legitimacy

Typ zájmu	Obecný/nesporný	Konkrétní/partikulární
Veřejný zájem – subjektivní perspektiva konkrétního aktéra	Velmi obecná politika, u níž by bylo dobré, aby ji sledovala celá společnost. Zdroje, kterými individuum disponuje, na ni není třeba uvolňovat.	Konkrétní, jasně zacílená politika, která je potřebná k dosažení zájmu užší zájmové skupiny. Nutnost veřejných nákladů musí být intenzivně hájena.
Objektivní charakteristika národního zájmu	Obecný, všem společný a nesporný, ale zároveň „nezajímavý zájem“. Realizace je ponechána těm, kdo jej nechali schválit ve volbách. Kontrola je nedůsledná.	Zájem konkrétní, prosazený kompaktní zájmovou skupinou. Realizace je důsledně kontrolována. Setrvání zájmu v agendě je intenzivně obhajováno.
Hledisko demokratické legitimacy	Skutečně veřejný zájem. Většinová podpora. Demokratickým systémem dostatečně legitimován. Agregován a artikulován politickým systémem. V mezinárodním prostředí se jedná o skutečný národní zájem.	Je v demokratické společnosti legitimní. Nemá většinovou podporu. Je prosazován zájmovými skupinami (případně s pasivní podporou administrativního aparátu).
Zprostředkování politickým systémem (zařazení do programu politických stran) <i>(vše při vědomí relativně malého rizika i nízkého mobilizačního potenciálu témat)</i>	Strany kooptují zájem do programu, pokud odpovídá: • představě stabilních voličů, aby nedošlo k jejich ztrátě; • představě nerozhodnutých voličů, aby se alespoň část povedlo získat; • neriskantnímu vymezení se proti voličům jiné strany.	Strany kooptují zájem nejspíše tehdy, pokud potenciál zisku v podobě balíku hlasů bude vyšší než riziko ztráty způsobené tím, že se taková politika nemusí líbit části současných voličů.

Problém	Jednotlivé subjekty příliš nezajímá. Je vlastně zájemem?	Prosazení do politiky je problematické z hlediska tradiční představy o fungování demokratického politického systému. Jeho prosazení je možné jen díky racionální ignoraci veřejnosti a zároveň bdělosti členů zájmové skupiny.
----------------	---	---

Zdroj: autor.

Tab.: 8: Dvojití vnímání politické reprezentace

Politická reprezentace	Technokratičtí specialisté	Osvícení experti
Jaká je jejich funkce	Artikulovaný zájem jednotlivých subjektů odborně realizují.	Skutečný zájem veřejnosti za ni objeví a svoji koncepci už hotovou ve volbách představí.
Klíčový politický proces	Agregace zájmů – zájmy jsou spojovány až do podoby politického programu.	Objevený zájem je občanům předložen.
Způsob legitimacy	Občané ve volbách konstatují, že program jako celek jejich zájmům odpovídá.	Ve volbách prodlouží mandát politikovi, který se při hledání společného zájmu osvědčil.
Problém	Agregace intenzivních zájmů není možná a agregace obecných zájmů není zajímavá. Politika je realizovaná přes zájmové skupiny mimo demokratické volby a klasický systém politické kontroly.	Sociální subjekty nejsou považovány za způsobilé identifikovat a definovat, co je v jejich zájmu; To je v rozporu s tradičním chápáním pluralitní demokracie.

Zdroj: autor.

Je však nutné se ptát, zda mají jednotlivci a sociální skupiny potenciál k posouzení závažných otázek mezinárodní politiky (resp. otázek národního zájmu). Je skutečně potenciál nutný na posouzení významné otázky zahraniční politiky (např. vstup do NATO) tolik rozdílný od potenciálu, který je sociálními subjekty běžně využíván k řešení každodenních problémů? Existuje takový rozdíl v dostupném a potřebném potenciálu, který je řešitelný pouze angažováním expertů, jejichž komplexní úvahy obyčejný občan nedokáže sledovat? Existuje pochopitelně jiné vysvětlení: sociální subjekty věnují svou omezenou energii na záležitosti dle svých priorit. V každém případě je však třeba skutečné priority projevené sociálními subjekty sledovat, protože se jedná o významnou informaci a zároveň o významnou zpětnou vazbu. Taková „výpověď jednáním“ je možná cennější než vynucená a ze „skutečného života“ vytržená veřejná deklaráce (volební chování, či tzv. veřejné mínění). Lze argumentovat, že sociální subjekty mají „špatné“ preference. Je otázkou, jak lze představu špatných preferencí kompenzovaných expertními vůdci sloučit s tradiční představou fungování demokracie (např. jako vláda lidu, lidem a pro lid).

3.4 Národní zájem jako označení toho, co je pro stát nejlepší

V tomto případě je národní zájem označením pro takovou alternativu rozhodnutí či postupu, který povede k lepšímu výsledku pro národní stát než alternativa jiná, a to zejména s ohledem na vychýlení výsledku ve prospěch vlastního státu (Rosenau 1968: 34).

Národním zde nemusí být nějaký agregovaný cíl nebo zprostředkovaný zájem občanů a dalších „domácích“ aktérů. Národním zájmem je fakt, že reprezentace země jedná tak, aby vždy byla zvolena možnost přinášející státu (respektive jeho institucím, reprezentaci a občanům) maximální užitek. Takové jednání reprezentace země, které dosáhlo výhody pro občany země, je označeno za jednání v národním zájmu. A to nikoliv nutně proto,

že to, co bylo dosaženo, bylo v souladu s uvědomovaným zájmem těchto aktérů, ale z toho důvodu, že jednat jinak by je zřejmě poškodilo.

Slabým místem takového přístupu k pojmu národní zájem je fakt, že lze jen velice obtížně – pokud vůbec – zjistit, co je pro stát, jeho reprezentanty, jeho instituce, občany a jednotlivé jejich skupiny nejlepší. Problémem artikulace a agregace zájmů jsme se zabývali výše. Na tomto místě je možná vhodné uvést ještě další komplikace. Jednou z nich by mohla být skutečnost, že v případě skupiny subjektů s různými preferencemi nemusí být možné (a to ani teoreticky) srovnat jejich preference tak, aby z nich vznikla smysluplná preferenční sada celé skupiny.²⁷ Jiným problémem je otázka absolutního a relativního užitku. I v případě, kdy by panovala obecná shoda na (z pohledu aktérů) významném cíli společného snažení, mohla by se situace zkomplikovat v okamžiku, kdy by si aktéři uvědomili, že dosažení cíle přináší někomu užitek větší a někomu menší. I přesto, že se všichni shodnou na tom, že celá společnost (či celý národ) bude z dosažení určitého cíle profitovat, podporu úsilí o dosažení tohoto cíle dříve nebo později přehodnotí s ohledem na reálný přínos jim samým.

3.5 Národní zájem jako analytický nástroj (pro charakterizaci jednání politických subjektů)

V tomto případě je národní zájem nejčastěji pojmem užívaným pro charakteristiku jednání reprezentantů státu, kteří postupují v souladu se svou představou o tom, co je národní zájem, a při vědomí tohoto zájmu pak ovlivňují své jednání tak, aby bylo s tímto zájmem v souladu. V takovém případě je národní zájem objektivizován – stává se reálným. Analýza chování politické reprezentace

²⁷ V této souvislosti je možné zmínit práci K. Arrowa, který formuloval tzv. „teorém nemožnosti“ (Arrow 1963). Jde o to, že nelze vždy stanovit takovou společnou sadu preferencí, která by logicky odpovídala individuálním preferencím.

je analýzou jejího jednání při realizaci zájmu, který považuje za národní. Toto jednání je skutečné a mívá reálné a významné důsledky. Jde o dynamický prvek mezinárodní politiky. Samo jednání v tzv. národním zájmu může být důvodem pro reakci jiných státních aktérů, kteří budou jednat na ochranu svých vlastních národních zájmů. Politická věda se v této souvislosti může zabývat:

- jednáním, které je legitimizováno tvrzením, že mělo přispět k realizaci národního zájmu;
- reakcemi ostatních státních aktérů na takové jednání, které bude pravděpodobně interpretováno jako obhajoba vlastních národních zájmů;
- reakcemi vnitrostátních subjektů na jednání ve prospěch národního zájmu a jeho důsledky.

Je vhodné zdůraznit, že výše charakterizované jevy by reálně existovaly a byly by relevantní i tehdy, pokud by jednání nemělo základ v demokratickém systému artikulovaném, agregovaném a zprostředkovaném národním zájmu.

Pro pochopení jednání politické reprezentace je třeba se ptát, čeho mělo či má toto jednání za úkol dosáhnout. Pro analýzu takového jednání je tedy třeba znát obsah předpokládaného národního zájmu, který takové jednání determinuje, opodstatňuje, nebo třeba „jen“ legitimizuje. Národní zájem je tak objektivizován, existuje třeba jako cílový stav, o kterém politická reprezentace deklaruje, že o něj nějakými prostředky usiluje. Bez ohledu na to, jak a odkud se národní zájem vynořil, je jeho zkoumání užitečné pro analýzu jednání, které k jeho realizaci má přispět.

3.6 Národní zájem jako stálé zaměření státu

Existují určité strukturální – objektivní – faktory, jako je geografická poloha a geopolitická pozice, zahraniční politický a ekonomický vývoj a další, které omezují sadu alternativ jednání, jež jsou jednotlivým subjektům, reprezentujícím a tvořícím konkrétní stát,

dostupné nebo jejichž volba je smysluplná.²⁸ V souvislosti s národním zájmem mohou být tyto faktory považovány za determinanty vlastního národního zájmu. V takovém případě je třeba tyto faktory „jen“ interpretovat a správně vyvodit to, co z nich vyplývá.²⁹

„Z charakteristiky České republiky jako menšího demokratického středoevropského státu s tržně orientovanou ekonomikou bez dalšího vyplývá, že je v národním zájmu tohoto státu být členem NATO a EU.“³⁰

Při tomto pojetí národního zájmu jako důsledku reflexe geografické a geopolitické reality by neměl být s jeho konstituováním problém. Smyslem zahraniční politiky je realizovat cíle, které vyplývají z daného kontextu, v němž stát existuje. Ideální zahraniční politika je tedy relativně stálá, reaguje pouze na změny vnějších podmínek, a nebo – pokud je to nutné – připustí, že změna je nutná proto, že stejnou situaci subjekty v předchozím období interpretovaly nesprávně.³¹

Toto objektivní pojetí má však praktické problémy, které jsou takové povahy, že se tento přístup v praxi nejeví jinak než koncepce národního zájmu jako zájmu veřejného. Těmito problematickými body jsou například:

²⁸ „Zájem představuje propojení objektivní reality v podobě mezinárodního prostředí se subjektem zahraniční politiky – státem či státníky“ (Morgenthau 1993: 5), zájem je „hlavním ukazatelem směru, který pomáhá... nalézt cestu krajinou mezinárodní politiky... jde o spojnicí mezi rozumem pokoušejícím se porozumět mezinárodní politice a fakty, která mají být pochopena...“ (Morgenthau 1993: 6).

²⁹ „Teritoriální struktura českého zahraničního obchodu spolu s geopolitickou pozicí českého státu předurčuje, že k prioritám českých zájmů patří participovat na integračních procesech v Evropě“ (Ústav mezinárodních vztahů 1993: 43).

³⁰ Srovnej Valenta 1992.

³¹ „Chování národů během dlouhé doby je nejspolehlivějším příznakem, nikoliv však jediným, jejich národního zájmu...“ (Lippmann, W.); zájmy všech států jsou obdobné, jsou trvalé, jako je trvalá anarchie, a snoubí se přímo s mocí – jsou tedy absolutní“ (Beard, Ch., uvedeno v Krejčí 1997: 178).

- fakt, že různé skupiny interpretují stejnou situaci různě;
- skutečnost, že tyto skupiny interpretují stejnou situaci různě, a to podezřele často v souladu se svými zájmy;
- problém, že vyhodnocení situace, která by měla vést k závažnému důsledku (k takovému, který za takový sociální aktéři považují), působí často neshody mezi jednotlivými skupinami;
- problém, že jednotlivá vyhodnocení situace, která podle mínění aktérů nepovedou k zásadním důsledkům (je-li na nich zahraniční politika založena), jsou provázeny nezájmem;
- je sporné, zda interpretované podmínky nejsou z velké části důsledkem předchozí interpretace těchto podmínek (interpretace je objektivizována).

Ze stálého zaměření zahraniční politiky se může stát úzus, který pak bude nadále hodnotou sám o sobě. Stálé zaměření zahraniční politiky se proto stane jakousi normou, která bude po čase v mezinárodních vztazích očekávána a vyžadována. Zároveň bude takový obyčej omezovat ty, kdo jsou v zahraniční politice dané země činní. V kontextu úvahy o národním zájmu potom lze říct, že sledování předvídatelné zahraničněpolitické linie bude kladně hodnoceno jinými zeměmi (dochází k nárůstu předvídatelnosti mezinárodního prostředí), a naopak nečekané změny v kurzu zahraniční politiky budou potenciálně sankcionizovány. Udržení stále zahraniční politiky se proto v tomto smyslu samo stane národním zájmem a bude jím zdůvodňováno. Pokud by však stálost zahraniční politiky znamenala nerealizování určitých příležitostí, přestala by být v národním zájmu tehdy, pokud by cena obětované příležitosti (ztráta užítu z nerealizování příležitosti) přesáhla ztráty v podobě potenciální sankce z mezinárodního prostředí. Ještě dalším relevantním nákladem změny politiky pak může být ztráta způsobená všem aktérům zapříčiněná snížením úrovně předvídatelnosti mezinárodního prostředí (která je sama jistým druhem veřejného statku).

4.

MODEL KONSTITUOVÁNÍ NÁRODNÍCH ZÁJMŮ V MODERNÍ PLURALITNÍ DEMOKRACII

V následující pasáži textu se pokusíme vyvodit některé obecné závěry z výše diskutovaných problémových oblastí. Z jednotlivých charakteristik současného prostředí pro formování (národních) zájmů vyplývají důležité skutečnosti, které by měl zohledňovat model jejich konstituování. Identifikovali jsme dva ideální typy: konsenzuální a zároveň obecný národní „zájem“ a kontroverzní a navíc partikulární „národní“ zájem. Vymezili jsme dvojí možné vnímání politické reprezentace: jako technokratické specialisty a osvícené experty. Pokud připustíme, že jednotlivé teoretické koncepty, jako je sada rolí, omezená racionalita, racionální ignorace, specifická povaha politického systému moderní pluralitní demokracie, popisují jevy, které mají zásadní dopad na proces konstituování národních zájmů, je namístě se je pokusit začlenit do teoretického modelu. V této souvislosti identifikujeme tři roviny/arény relevantní pro užívání konceptu národního zájmu: rovinu politické reprezentace, organizovaných zájmů a veřejné reflexe.

4.1 Národní „zájem“ a „národní“ zájem

Cílem této analýzy je hledat odpověď na otázku, odkud se berou národní zájmy. Model, který je konstruován, pracuje s pojmovým a analytickým aparátem empiricko-analytického paradigmatu politické vědy. Při jeho rámcové konstrukci šlo o jakési propojení teoretických vymezení národního zájmu s úvahou nad podmínkami, ve kterých musí vznikat, musí být formulovány i prosazovány.

Jedním z hlavních předpokladů další analýzy je, že kontext, ve kterém národní zájem vzniká (respektive je definován), má významný vliv na proces jeho vzniku i podobu. Moderní demokratickou společnost a její politický systém lze užitečně analyzovat prostřednictvím konceptu zájmů. Stručný a modelový rozbor problému z této perspektivy byl proveden v části *národní zájem jako veřejný zájem*. Zde byl národní zájem chápán jako specifický druh zájmu, velmi blízký konceptu veřejného zájmu. V této souvislosti lze využít v politické vědě běžně užívaných konceptů, jako je artikulace, agregace či zprostředkování zájmů.

Z charakteristických rysů moderní demokratické společnosti (při použití našeho modelu) vyplývá, že taková míra obecnosti a nespornosti, jakou je třeba očekávat u celospolečenského/celónárodního zájmu, z něj za běžných podmínek (možná ne ve stavu ohrožení integrity národního státu)³² činí „zájem nezajímavý“. Hovoříme o něm proto jako o *národním* „zájmu“. Klademe si otázku, zda se jedná o *zájem* i tehdy, pokud:

- k jeho artikulaci dochází rutinním způsobem a prostřednictvím obvykle uměle a ad hoc konstruované politické obce, jejíž jednotliví členové se na artikulaci podílejí z cizí iniciativy a bez zaujetí;
- k jeho agregaci dochází v důsledku vnitřní logiky fungování konstituování reprezentace v politickém systému, kdy klíčový aktér – politická strana – takticky sestavuje seznam dílčích aspektů národního „zájmu“ do podoby, která se neangažovaným voličům zdá alespoň na první pohled logická (neříkáme, že logická není, tvrdíme jen, že při pozornosti, kterou této podobě věnuje veřejnost, snad ani pečlivému zkoumání logiky a konzistence vyhovovat nepotřebuje);
- jeho zprostředkování a realizace v podobě zahraniční politiky je kontrolováno jen velmi sporadicky – reprezentantům by stačilo mít *nějakou* zahraniční politiku, která by nevzbuzovala přehnané (odmítavé) reakce v mezinárodním prostředí.

³² Srovnej Keohane, Nye 2001: 207.

Samozřejmě je evidentním faktem, že jsou i prostřednictvím zahraniční politiky realizovány takové zájmy, na kterých jsou občané (lépe jejich jednotlivé skupiny) významně angažováni. Takové zájmy jsou ve společenském diskurzu označovány a někdy i považovány za národní. K jejich agregaci však nedošlo prostřednictvím politického systému – alespoň ne cestou agregace dílčích zájmů do většinově akceptovatelné představy, zakomponováním do programu politické strany a jeho legitimizací v demokratických volbách. K prosazení těchto zájmů do zahraniční politiky došlo díky aktivitě partikulárních zájmových skupin a racionální ignoraci ostatních občanů. Takový zájem by v otevřeném demokratickém zvažování (v demokratických volbách) nezískal většinovou podporu, proto o něm hovoříme jako o „*národním*“ zájmu. V tomto případě jde o velice relevantní předmět zájmu politické vědy, není však důvod ho nijak – ani terminologicky – odlišovat od jiných forem zájmu. To by bylo opodstatněné jen v tom případě, pokud bychom zkoumali samotnou taktiku označování *zájmu* jako *zájmu národního* a prostřednictvím této taktiky proces jeho legitimizování. Takováto strategie je určitě relevantním předmětem zkoumání a diskutujeme ji v další části textu („Národní zájem jako analytický nástroj“). Za zdroj národních zájmů je pak možné považovat i *objektivní – strukturální podmínky*, které jsou kontextem pro jednání jednotlivých relevantních aktérů, stejně jako jsou jím normativní očekávání jiných států v mezinárodním prostředí.

4.2 Tři roviny výskytu konceptu národního zájmu v praktické politice

Chceme-li modelově vymezit jednotlivé teoretické hypotézy o předpokládaném jednání subjektů v souvislosti s konstituováním národních zájmů v moderním demokratickém státě, je vhodné pracovně vymezit naše pojetí státu i zájmů. Národní zájmy považujeme za jeden z typů zájmů vyskytujících se v současné vnitrostátní i mezinárodní politice.

4.2.1 Stát, zájmy a národní zájmy

Stát vnímáme jako institucionalizovanou organizaci, která je v námi sledované souvislosti významná v několika dimenzích. Stát produkuje účinnou administrativně-byrokratickou správu, je platformou pro plánování, přičemž disponuje mechanismy mocenské povahy, které jsou schopny přimět vnitrostátní subjekty k realizaci stanovených cílů. Zároveň jde o garanta unikátního (právního) normativního řádu, který dramatickým způsobem zvyšuje předvídatelnost a stabilitu vnitrostátního prostředí a umožňuje kooperaci, plánování, investice vzácných zdrojů do budoucích výnosů a mění držbu na vlastnictví. Moderní stát navíc produkuje veřejné statky, významné zdroje hodnot, jejichž produkce na individuální úrovni by byla neefektivní a snížila by stabilitu prostředí a míru pocíťované sounáležitosti se státní organizací; pro tyto potřeby akumuluje kapitál, určuje způsoby a množství produkce a distribuuje výsledky. Stát chápeme do značné míry jako instituci v sociologickém smyslu, nese s sebou ideje, zvyklosti a rituály. Individuální subjekty odkazují na své přináležení k národnímu státu, připisují společné historii, kulturu, jazyku a zvyklostem význam v podobě generování příslušnosti a sounáležitosti vnitrostátních subjektů k sobě, vytvoření sociální skupiny ztatelně vydělující vlastní/my a cizí/oni. To poskytuje ontologické bezpečí a dále strukturuje svět a (i bez kritické, racionální, vědomé reflexe) umožňuje intuitivní orientaci v prostředí.

Předpokládáme, že jednotlivé subjekty mají *zájmy* – obecně chápané jako preferenci nějakého stavu či výsledku procesu, který přináší subjektivně vnímaný užitek v souladu s hodnotovou a postojovou orientací konkrétního aktéra. Ve vztahu k veřejnému prostředí může být zájmem: konkrétní nastavení sociálního, ekonomického či politického prostředí; konkrétní podoba normativních pravidel; konkrétní alternativa v rámci veřejného rozhodování; konkrétní preference politické reprezentace ve vztahu k vnějšímu světu. V tomto smyslu pak lze hovořit o zájmech individua, sociální skupiny, i specifické sociální skupiny napojené na zvláštní institucionální organizaci – národní stát.

Národní zájem je zájem reprezentovaný a realizovaný v mezinárodním prostředí. Může mít (ideálně-typicky) formu národního „zájmu“ (obecná konsenzuální politika), nebo „národního“ zájmu (partikulární a konkrétní politika).

4.2.2 Politická reprezentace, zájmové skupiny a veřejnost – módy jednání

Identifikovat lze řadu aktérů, kteří pracují s konceptem národního zájmu. V našich dalších úvahách se budeme zabývat politickou reprezentací, veřejností a zájmovými skupinami. Teoretické hypotézy o jednání těchto subjektů jsou potom základem našeho pokusu o formulaci modelu konstituování národního zájmu v současné pluralitní demokracii.

4.2.3.1 Politická reprezentace

Politická reprezentace se skládá ze specialistů na tvorbu politik. Nás zajímá tvorba zahraniční politiky a konstituování jejich základních cílů – v našem zaměření tedy vymezení národních zájmů. Tato formulace může být viděna buď jako výstup vnitrostátních procesů artikulace a agregace zájmů (technokratičtí specialisté), nebo jako důsledek racionální a expertní interpretace situace (osvícení experti).

Jaké jsou v souvislosti s problematikou konstituování národního zájmu na vnitrostátní úrovni ideální typy jednání takto vymezeného aktéra (typu aktéra)? Zjednodušeně a schematicky uvádíme k úvaze následující módy jednání *politické reprezentace*.

Pokud má zájem podobu *národního „zájmu“*, neexistuje motivace důsledně zkoumat všechny možnosti jednání a na základě analýzy možných dopadů hledat ideální řešení – dojde proto zřejmě k formulaci politiky vycházející z tradice („path dependency“) a normativního očekávání okolí (srovnej Morgenthau 1993: 7). Silný je zde symbolický a rituální obsah, zájem je formulován nesporně,

nevzbuzuje vášně, nehrozí ztráta politické podpory (újma partikulárním zájmům vlastních tvůrců politik). Politická reprezentace se sama vžívá (stylizuje se) do role *osvícených expertů*.

Pokud má však zájem podobu „národního“ zájmu, symbolická komunikace se oslabuje a politická reprezentace, reagující na úspěšné prosazení partikulárního zájmu aktivní skupinou, citlivě posuzuje zisky (politickou podporu v důsledku uspokojení zájmů konkrétních aktérů) a ztráty (pokles podpory u těch, kdo ponese náklady politiky, případně pokles mezinárodní reputace). Pokud je v rámci racionální ignorace reakce potenciálně dotčených subjektů (domácích i zahraničních) chladná, lze využít symbolicko-rituální argumentace jako v případě národního „zájmu“ a zájem realizovat (jasné zisky, minimální ztráty). Je-li však reakce silná a rozpoutá se konfrontační diskuze, nastává detailní analýza možných alternativ a kalkulace zisků a ztrát, na jejímž základě bude zájem do politiky začleněn, pokud očekávané zisky převáží očekávané ztráty. V obou případech zde politická reprezentace vystupuje (prezentuje se) jako *technokratický specialista* (hájí zájmy vnitrostátních subjektů na základě jejich poptávky).

4.2.3.2 Veřejnost

Veřejnost vnímáme jako jakousi sociální konstrukci založenou na předpokládaném sdílení hodnot, pocitu sounáležitosti, symbolické sociální komunikaci. Role součásti veřejnosti je jednou z paralelních sociálních rolí vnitrostátních subjektů. Zájemem, který lze s veřejností asociovat, je udržení základních rysů sociálního systému, které jedinci umožňují orientaci a intuitivní chápání prostředí. V této logice tedy existuje zájem na přetrvání vzájemné solidarity a sounáležitosti. Intenzita tohoto zájmu je testována v okamžicích konfrontace se zájmem subjektivním.

Co se týče projevů veřejnosti v námi zkoumané souvislosti, můžeme nadnést následující předpoklady.

Veřejnost je jako subjekt neangažovaná a neinformovaná, protože jako čistá veřejnost smysluplně vystupuje jen v otázkách, které

náleží do obecného a konsenzuálního národního „zájmu“. Zde převládá hledisko sounáležitosti s ostatními příslušníky státu, navíc je zde snaha o udržení modelu občanské společnosti (instituce, symbol) – jednotlivci hrají předepsanou roli občanské angažovanosti. Hodnota v generování sociálně strukturovaného prostředí, které posiluje ontologické bezpečí subjektů, není konfrontována s vidinou konkrétního zisku. Není proto důvod pro hledání silně(ji) preferované alternativy či snahu shromáždit všechny informace pro kvalitní rozhodnutí.

Občané hrají roli součásti veřejnosti natolik aktivně, nakolik jsou subjektivně přesvědčeni o smysluplnosti existence sdílené instituce občanské společnosti. Uvědomme si však, že zatímco hraje konkrétní občan roli veřejnosti, jen výjimečně konfrontuje své postoje se svým jednáním a svými preferencemi v rámci jiných rolí. Navíc ho k takovéto konfrontaci nic nenutí. Postoj, který se jeví jako jednoznačný, by dost možná neobstál před testem poměrování intenzity preference individua jako součásti veřejnosti s jeho preferencí v otázce soukromého zájmu. Pozorovatelná separace obou rolí však takový test dělá nepravděpodobným. Pokud je role jedince jako součásti veřejnosti konfrontována s jeho individuálním partikulárním zájmem, vystupuje z role veřejnosti a v dané dílčí oblasti se aktivizuje jako zájmová skupina. Ve všech ostatních otázkách v roli součásti veřejnosti dále setrvává, a to v rámci strategie racionální ignorace.

Relevantní je v této souvislosti rovněž strategie černého pasažéra. Sdílená idea veřejnosti, jakožto společná hodnota vytvářená angažovanými a informovanými jedinci, je kontrolní institucí vůči politické reprezentaci, zpětnou vazbou pro jejich rozhodování a personifikací suveréna v demokratickém státě. Jedná se proto o specifický veřejný statek – zejména zasvěcená kontrola reprezentace je užitečná pro všechny. Lze proto počítat s tím, že konkrétní aktér může ponechat starosti o dosažení potřebné míry zasvěcenosti do veřejných záležitostí na spoluobčanech, zatímco se sám věnuje svým soukromým prioritám.

4.2.3.3 Zájmové skupiny

*Zájmové skupiny*³³ jsou aktivní, motivované, úzce zaměřené sociální skupiny usilující o dosažení jimi preferovaného a jim užitek přinášejícího nastavení politik. Argumentují národním zájmem, předpokládají, že jako příslušníci státu mají právo požadovat asistenci politické reprezentace při dosahování svých zájmů. Od ostatních vnitrostátních subjektů očekávají solidaritu zejména z titulu příslušnosti ke stejnému státu (my vs. oni). O národní zájem jde v této souvislosti tehdy, pokud jsou jejich zájmy ohrožované vstupy z mezinárodního prostředí nebo v něm mají být realizované. Jsou to typicky argumenty pro veřejnou asistenci jejich potřebám či preferencím, pokud je nezbytné je prezentovat ve vnějším prostředí nebo žádost o ochranu ve vlastní zemi proti ohrožením přicházejícím z mezinárodního prostoru.

V logice naší argumentace lze hovořit o určitých módech jednání zájmových skupin. Čím větší mají tyto skupiny motivaci, tím více prostředků investují do přesvědčování o nezbytnosti podpory jejich zájmům pro realizaci širšího (veřejného) zájmu. Svůj partikulární zájem interpretují jako zájem všech vnitrostátních subjektů. Podle této logiky platí, že co prospívá jednomu občanovi či sociální skupině příslušející k určitému státu, prospívá všem příslušníkům státu, co prospívá občanům státu, prospívá státu jako organizované instituci. V rámci našich ideálních typů se v tomto případě vždy jedná o „národní“ zájem.

Pokud jde o reakci zájmové skupiny na obdobné požadavky ostatních skupin usilujících o veřejné podpory svým cílům pod rouškou obrany národních zájmů, reagují v závislosti na subjektivně pocívaných ziscích a ztrátách. Racionální ignorace nastává, pokud jsou zisky (prostředky nejsou investovány do politik šitých

³³ V tomto textu nerozlišujeme mezi zájmovými a nátlakovými skupinami, předpokládáme, že paleta sociálních skupin, které mají vliv na procesy formulace zahraniční politiky, není tak široká, aby tento postup způsoboval potíže.

na míru jiným aktérům) nižší, než by byly obětované příležitosti (sledování vlastního zájmu za plného využití přesvědčovacího potenciálu, kterým disponují). Je třeba si uvědomit, že pokud se občané reprezentovaní zájmovou skupinou pokusí sledovat aktivity všech ostatních zájmových skupin a usilovat o eliminaci politik reagujících na partikulární zájmy, přestávají být v těchto (s činností jejich zájmové skupiny nesouvisejících) otázkách homogenní a motivovanou skupinou a stávají se opět heterogenní, nesystematicky kooperující, nezaměřenou masou. Společný postup (například konzumentů) proti partikulárním zájmům není moc pravděpodobný a je potenciálně značně neefektivní. Pravděpodobné je proto paralelní prosazování partikulárních zájmů. V této souvislosti může dojít dokonce k pocitu sounáležitosti a omezené kooperaci zájmových skupin. Řada subjektů používá velmi podobné argumenty v jednání s politickou reprezentací. Typicky pokud jde o pocit ohrožení zahraničními subjekty a dovolávání se podpory domácích občanů a sociálních skupin. Pocit sounáležitosti aktérů, kteří se subjektivně cítí ohroženi, může být významný, argumentace národním hlediskem pak nabývá na síle. Jedná se o účinnou strategii, silná je však i stránka symbolická – internalizuje se národní identita.

Na instrumentální charakter argumentace národními zájmy může být usuzováno i na základě skutečnosti, že zájmové skupiny vstupují často paralelně (kromě dožadování se asistence národní reprezentace) také do transnacionálních vztahů. Činí tak tehdy, pokud mohou kooperací se zahraničními subjekty stejného zaměření přispět k realizaci svých zájmů. Za účelem realizace svých zájmů mohou postupovat i proti vlastní politické reprezentaci. Dochází k tomu tehdy, když je na úrovni národního státu prosazeno uspořádání, které nevyhovuje jim, ani obdobně zaměřeným subjektům z jiných zemí. V tomto případě zájmové skupiny často argumentují irelevancí národního hlediska a volají po flexibilnímu postoji akcentujícím efektivitu před idejemi, institucemi, tradicí a mezinárodními zvyklostmi. Subjekty argumentující národními zájmy tak za určitých okolností sahají po argumentaci jinak typické pro ty, kteří usilují o maximálně liberální mezinárodní režimy jakožto antitezi úzce a tradičně chápaných národních zájmů.

Tab. 9: Vybraní aktéři a dimenze výskytu národního zájmu a příklady reakcí jednotlivých skupin aktérů.

Aktér	Prosažení obecného a konsenzuálního cíle zahraniční politiky	Předpokládání příklad	Prosažení konkrétního a partikulárního cíle zahraniční politiky	Předpokládání příklad
Politická reprezentace	Viažné formulování obecné a nekontroverzní politiky. Formulace politiky na základě tradice a normativního očekávání okolí. Symbolický, institucionalizovaný obsah. (Osvícení experti)	Integrace ČR do euroatlantických struktur. Podpora boje proti terorizmu / Rozvojová pomoc / Podpora systému mezinárodního práva. Co nejužší spolupráce se všemi demokratickými státy.	Potenciálně kalkulace politických zisků a ztrát: • pokud je chladná reakce neangažované veřejnosti, potom realizace zájmu v rámci argumentace národními „zájmy“. • pokud dojde k angažované diskusi: kalkulace zisků a ztrát. (Technokratičtí specialisté)	Snaha o dosažení maximální výše přímých podpor pro národní zemědělství. Nepřijatelnost pravidla o zemi původu ve směrnici o službách.
Veřejnost	Přijímá obecné konsenzuální národní „zájmy“.	Je třeba podpořit vládu v úsilí o zvýšení globální bezpečnosti / Je třeba dělat vše pro to, aby došlo k posílení mezinárodního práva.	O prosazovaném zájmu neví, spočívá v racionální ignoraci.	...

	Převládá hledisko souvazlosti (instituce). Jednotlivci hrají roli občanské angažovanosti. Relevantní je strategie černého pasažéra.	Uznání potřebnosti ochrany domácího trhu. Zájem o informace o EU. Je dobré, když si lidé udržují povědomí o mezinárodněpolitickém dění.	Pokud takový zájem zaznamenaná (zájmové skupiny se dožadují podpory veřejnosti) – může stát za partikulárním zájmem, pokud věří, že tak potenciálně hájí zájmy všech.	Měli by se preferovat domácí výrobci / Měl by se chránit náš pracovní trh.
Zájmové skupiny	Jednotlivé skupiny používají obdobného apelu na národní solidaritu proti zahraničním hrozbám. Posilují národní soudržnost zdůrazňováním vlastního ohrožení.	Žádost o podporu vlády domácími producentům. Ochrana proti cizím dovozům a levné pracovní síle.	Požadují po politické reprezentaci veřejnou asistenci při realizaci svých zájmů (argumentují veřejným zájmem). Na obdobné postupy jiných zájmových skupin reagují, jen pokud se jedná o vztah přímé konkurence či přímého ohrožení vlastních zájmů.	Protektionistická opatření / Subvence a domácí podpory. Odborová sdružení kritizují snahu podnikatelských svazů přimět vládu k ekonomickým reformám aktivní podporou lisabonské strategie.

Zdroj: autor.

III. ČÁST

**POLITICKÁ REPREZENTACE,
VEŘEJNOST A ZÁJMOVÉ SKUPINY V PROCESU
KONSTITUOVÁNÍ NÁRODNÍCH ZÁJMŮ**

5.

EMPIRICKÉ STUDIE

Politická reprezentace, veřejnost a zájmové skupiny jsou aktéři, které jsme v rámci našeho schematického modelu vybrali pro další analýzu, protože předpokládáme, že jejich role je v rámci procesů konstituování národních zájmů v demokratické společnosti významná. V předcházející části práce jsme formulovali řadu tvrzení o jejich roli v těchto procesech. Učinili jsme tak na základě nejvíce inspirativních prvků jednotlivých teoretických přístupů k problematice konstituování národních zájmů doplněných o několik teoretických konceptů, které mohou do značné míry přispět k analýze aktuální podoby těchto procesů v současném demokratickém politickém systému.

V následujících pasážích textu se pokusíme o dílčí empirické studie, které by nám do jisté míry mohly pomoci ilustrovat využitelnost schematického modelu a potenciálně podpořit jednotlivé jeho prvky. Především, že se nejedná o komplexní empirický výzkum, spíše o dílčí sondy, které nám však mohou v kontextu této práce poskytnout cenné indicie o udržitelnosti řady vyslovených tezí. I v následujících pasážích se zaměřujeme na řadu již výše diskutovaných problémů. Je to zejména posouzení explanačního potenciálu jednotlivých teoretických přístupů k problému konstituování národního zájmu, dále pak otázky objektivní či subjektivní povahy národních zájmů, míry relevance vnitrostátních subjektů, případně kontinuity a konsenzuálního charakteru vymezených národních zájmů.

6.

POLITICKÁ REPREZENTACE

V této části práce máme ambici na vybraných příkladech alespoň do určité míry ověřit explanační potenciál navrženého modelu v souvislosti s politickou reprezentací České republiky. Vybrané příklady národních zájmů konstituovaných v rámci politických procesů v České republice od jejího vzniku v roce 1993 vycházejí z rešerší tisku od tohoto okamžiku.³⁴

Politická reprezentace v souvislosti s konstituováním národního zájmu vychází z celé řady motivů, reaguje na množství požadavků a zájmů, je ovlivněna obvyklými postupy, vlastní pravomocí a působností, mezinárodní politikou, aktuální politickou a ekonomickou situací. Předně je třeba si uvědomit, že v námi sledované souvislosti jsou relevantní jak vnitrostátní procesy, tak procesy probíhající v mezinárodním prostředí. V rámci vnitrostátních procesů je nezbytné se zaměřit na demokratický politický proces artikulace, agregace a reprezentace zájmů. Důraz na zprostředkování zájmů vyplývá jak z výše uvedené argumentace o relevanci vnitrostátních subjektů v rámci konstituování národních zájmů, tak z obecné teorie demokracie, která považuje občany státu za suverény, v jejichž prospěch a na základě jejichž zadání je politická moc užívána. Co

³⁴ Tato kapitola se opírá o rešerši provedenou v databázi ČTK za období od začátku roku 1992 do roku 2007. Zaměřili jsme se na argumentaci národními zájmy v souvislosti s relevancí pro Českou republiku. Je však třeba upozornit, že se nejedná o plnohodnotné empirické šetření, takovýto postup je zatížený řadou zkreslení (určitá míra subjektivity v důsledku výběru příkladu autorem práce, zkreslení způsobené zařazením jen některých událostí do databáze ČTK). Na základě těchto skutečností tedy následující pasáž nemá za cíl potvrdit platnost tvrzených souvislostí, spíše se jedná o indicie, z nichž se dá usuzovat na míru použitelnosti modelu, a zároveň jde o snížení míry abstraktnosti úvah a o pokus o jejich přiblížení reálnému světu.

Tab. 10: Klasický model zprostředkování zájmů v demokratickém politickém systému

Artikulace zájmů	Agregace zájmů	Podíl na moci	Formulace zahraniční politiky	Realizace zahraniční politiky
Politické strany kooptují do svých programů zájmy občanů.	Formulují programy vystihující mínění veřejnosti a nabízejí je jako alternativy ve volbách.	Úspěšné strany sestavují vládu, která je nástrojem k realizaci politického programu Méně úspěšné strany usilují o realizaci svých programů prostřednictvím svého vlivu v demokratickém procesu.	Vláda formuluje zahraniční politiku, která je prostředkem k dosažení zahraničně-politických cílů (resp. je prostředkem k realizaci všech cílů, k jejichž dosažení je nutná nějaká akce v mezinárodním prostředí).	Vláda realizuje cíle zahraniční politiky v mezinárodním prostředí za asistence profesionálního administrativně-byrokratického aparátu.

Zdroj: autor.

se mezinárodního prostředí týče, jde nám o interakci mezi politickými představiteli České republiky a představiteli ostatních států, mezinárodních organizací a Evropské unie v prostředí mezinárodní politiky.

Politický systém České republiky odpovídá typu pluralitní parlamentní demokracie založené na zprostředkování zájmů, soutěži o přízeň občanů v demokratických volbách a realizaci jejich zájmů a reprezentaci jejich postojů, názorů a idejí. Klíčovou roli v demokratických procesech v České republice hrají demokratické politické strany, které soupeří o podíl na politické moci (role politických stran v procesu zprostředkování zájmů viz Krpec 2006). Z úspěšných politických stran se rekrutují vládní představitelé odpovědní parlamentu a jeho prostřednictvím občanům. Vláda sestavená na základě výsledku demokratických voleb s důvěrou

Poslanecké sněmovny pak usiluje o realizaci svého programu, na jehož základě ve volbách uspěla. Vláda pak s využitím administrativně-byrokratického aparátu a prostřednictvím ústavních činitelů v mezinárodním prostředí realizuje svou zahraniční politiku.

Výchozí představa o konstituování národního zájmu (v souvislosti s rolí politické reprezentace), založená na charakteru politického systému České republiky, je shrnuta výše.

Z klasické představy o fungování reprezentativní demokracie lze tedy vyvozovat, že zájmy – v našem případě zájmy politického národa – budou artikulovány v rámci postojů jednotlivých občanů a jejich skupin, agregovány v programech politických stran a následně zprostředkovány volenými představiteli. Ústavní činitelé participující na realizaci zahraniční politiky pak budou usilovat o jejich uspokojení v mezinárodním prostředí. Tuto představu o podobě zprostředkování zájmu v moderní demokratické společnosti jsme však v předchozí části textu problematizovali.

Z našeho analytického modelu, který byl nastíněn v minulé kapitole, však vyplývá řada hypotetických tvrzení:

- Pokud má zájem podobu *obecné a nekontroverzní politiky*, neexistuje motivace důsledně zkoumat všechny možnosti jednání a na základě analýzy možných dopadů hledat ideální řešení – dojde proto zřejmě k formulaci politiky vycházející z tradice (path dependency) a normativního očekávání ostatních aktérů v mezinárodním okolí.
- Pokud má však zájem podobu *partikulárního zájmu*, symbolická komunikace se oslabuje a politická reprezentace citlivě posuzuje zisky (politickou podporu v důsledku uspokojení zájmů konkrétních aktérů) a ztráty (pokles podpory u těch, kdo ponесou náklady politiky, případně pokles mezinárodní reputace subjektivně vnímaný jako škoda).

V souvislosti s diskuzí problematiky konstituování národních zájmů – nyní s důrazem na roli politických představitelů České republiky – je vhodné zaměřit se na řadu významných problémů. Zajímá nás, zda je možné z podkladů, jež máme k dispozi-

ci, odpovědět alespoň dílčím způsobem na následující otázky: Jaká je kontinuita základů zahraniční politiky? Jakému teoretickému modelu odpovídá pojetí národních zájmů politických představitelů? Z jakých teoretických přístupů vychází? Jaká je relevance vnitrostátních subjektů v procesu konstituování národních zájmů a jakou roli hraje prostředí? Jaká je míra obecnosti „národních zájmů“? Jsou obecné cíle zahraniční politiky konsenzuální? Kudy vedou linie sporu? Jak významná jsou zahraničněpolitická témata?

6.1 Teoretická východiska v definicích a pojetí národních zájmů českých politických reprezentantů

Při zkoumání jednotlivých příkladů formulace národních zájmů má smysl se ptát na kompatibilitu formulací národních zájmů jednotlivými reprezentanty s teoretickými přístupy k národním zájmům tak, jak byly diskutovány v první části práce.

Na základě podkladů, které jsme shromáždili pro sondu do vnímání národních zájmů politickou reprezentací, si dovolueme tvrdit, že na úrovni státníků – politických reprezentantů formulujících a realizujících zahraniční politiku – převažuje spíše objektivistické vnímání národních zájmů.

Například podle Václava Klause „*české národní zájmy existují nezávisle na vůli či na představách jakékoliv politické reprezentace. Prostě jsou tu a vláda, která je právě u moci, je může pouze více či méně přesně pochopit, a díky tomu v praxi realizovat. Představa, že by je mohla ‚definovat‘, patří k ideové výbavě minulosti*“ (Klaus ČTK: 15. 9. 1992).

Národní zájmy v tomto pojetí vyplývají z povahy prostředí, jsou trvalé a politiku země je třeba s nimi uvést v soulad. Dobrý státník umí správně odhadnout a interpretovat determinanty, které určují povahu národních zájmů. Ty jsou pak prostředkem pro orientaci v mezinárodním prostředí a měřítkem správnosti zahraniční politiky. Příkladem takového přístupu může být opět výrok premiéra Václava Klause: „*Musíme se přihlásit k fundamentálním evropským*

metodám a nově definovat naše národní zájmy. Dominantním cílem zůstává plné a oboustranné prospěšné zapojení se do západního světa, což je pro nás přirozeným důsledkem společně sdílených hodnot“ (Klaus ČTK: 27. 11. 1993). Podle ministra zahraničních věcí Josefa Zielenice je „rozšiřování ekonomických vazeb ČR vzhledem k charakteru i tradici pro ČR významnějším úkolem než pro jiné země“ (Zieleniec ČTK: 12. 9. 1996). Česká republika proto mimo jiné „musí rozvíjet hospodářské, kulturní a politické kontakty s Německem“ (Zieleniec ČTK: 20. 10. 1993).

Objektivistické pojetí národních zájmů a deterministický charakter vnějších podmínek a geopolitické situace je zvláště patrný z následujících argumentů v přednášce Josefa Zielenice k problematice česko-německých vztahů: „*Také Němci vědí, že nelze skloubit moderní evropanství s postavením tzv. mocnosti Středu. Zde je základ životního společenského zájmu Němců a Čechů v Evropě na přelomu tisíciletí. Aby dílo bylo dokonáno, Německo nemůže zůstat východní hranicí Západu. Evropa se musí rozšířit a zahrnout přinejmenším východní sousedy Německa... i my Češi, nebyť komunistického puče 1948, bychom se aktivně podíleli od samého počátku na evropském integračním procesu. Vyplývá to z naší historie, vyplývá to z našich zjevných národních zájmů... vstup do Evropské unie není výhradně nebo zejména otázkou prosperity, ale především otázkou společně sdílených hodnot, společně sdíleného přesvědčení o osudové nezbytnosti integrace Evropy a ochoty tyto společné hodnoty rovněž prosazovat a hájit... Proces rozšíření EU je nesporným důsledkem hodnot evropské civilizace“ (Zieleniec ČTK: 16. 11. 1995).*

Komunistická minulost České republiky je někdy chápána jako období, kdy nebylo možné formulovat autentické národní zájmy – jednalo se o období, kdy zájmy občanského politického národa byly podřízeny totální, nadstátní ideologické koncepci. Takto problém chápe i ministr zahraničních věcí Josef Zieleniec ve výše citované přednášce: „*Prosazování národních zájmů je nová šance po pádu komunistického režimu. Zřetelné formulování národních zájmů, bez kterého se neobejdeme, už neznamená starou redukci zájmů občanských na zájmy posvátného celku“ (Zieleniec ČTK: 16. 11. 1995).* V této souvislosti pak dochází k jednoznačné reorientaci české

zahraniční politiky (či v některých interpretacích ke vzniku skutečné zahraniční politiky státu). V poměrně stručné diskuzi o vhodném teritoriálním a hodnotovém zakotvení nové politiky rychle převládlo deterministické přesvědčení o orientaci na západní geopolitický prostor včetně ideové a hodnotové složky. Podle Václava Klause byla nekoncepčnost zahraniční politiky překonána tím, že „*došlo k odmítnutí role mostu mezi Východem a Západem a došlo k založení naší doktríny na našich státních zájmech“ (Klaus ČTK: 27. 11. 1993).*

Objektivistická logika formulace zahraniční politiky země jako reakce na (geopolitickou) povahu mezinárodního prostředí však může vést i k velmi odlišným závěrům. Příkladem mohou být některé výroky politických představitelů nevládních stran. Předseda Demokratické levice (respektive koalice Levý blok – LB) Lotar Indrech například uvádí, že „*obhajoba českých národních zájmů je komplexní problematika záchrany rozvoje a perspektiv českého národa v evropském prostoru. Národ vždy musel odolávat politickému, ekonomickému i vojenskému tlaku okolních mocností a ani dnes to není jiné... v jednostranně orientované zahraniční politice na západ vidí Demokratická levice ohrožení samé podstaty českých národních zájmů“... „Zájmy prosazované ODS a premiérem Klausem nejsou v souladu s českými národními zájmy, protože prosazují cizí kapitál. Je to velezrada. ODS se pokusí postavit Levý blok do role toho, kdo nerespektuje české národní zájmy, jde ale o to, co jimi LB chápe“ (Indruch ČTK: 10. 5. 1993). Ladislav Dvořák z České strany socialistické podobně konstatuje, že „*v souvislosti se sílícím politickým a ekonomickým vlivem Německa v Evropě musí Česká republika v budoucnu bedlivě chránit státní a národní zájmy a státní integritu“ (Dvořák ČTK: 29. 5. 1993).**

Objektivistické interpretace národních zájmů v českém prostředí zjevně převládaly. Jednotliví představitelé politických subjektů měli obvykle tendenci kritizovat své soupeře za nedostatečně realistický a nedostatečně sebevědomý přístup k mezinárodněpolitickým problémům. Příkladem kritického přístupu k zahraničněpolitické orientaci České republiky je kritika vlády ze strany Komunistické strany Čech a Moravy (KSČM). Řada výroků předsedy KSČM

Miroslava Grebeníčka obviňuje vládu z nedostatečného hájení národních zájmů: „*Nová polistopadová moc dostatečně nehájila svébytný národní příspěvek Československa a ČR evropskému a světovému rozvoji a neprosazovala národní zájmy obyvatel*“ (Grebeníček ČTK: 9. 6. 1994). I jiné menší politické strany nešetří kritikou v tomto duchu, například Pavel Hírš z Liberální strany národně sociální (LSNS) uvádí: „*Při privatizaci by měl být brán zřetel na české národní zájmy. LSNS postrádá zákonné omezení vstupu zahraničního kapitálu do českých podniků. Nesouhlasí ani s odprodejem nerostných ložisek cizím firmám či neuváženým vývozem surovin. Odmítá postup, při němž je ohrožena ekonomická základna státu. Příkladem je prodej automobilky Škoda*“ (Hírš ČTK: 15. 11. 1994).

Jednoznačně nejfrekventovanější byly v této souvislosti útoky opozičních sil na vládu ve věci neschopnosti obhajoby národních zájmů ve vztahu k sousednímu Německu. Nejaktivnější a ve svých výročích poměrně radikální je Komunistická strana Čech a Moravy. Miroslav Grebeníček v této souvislosti konstatuje: „*Vládní koalice znovu prokázala neochotu respektovat pravidla parlamentní demokracie a hájit národní zájmy, když odmítla návrh opozice jednat o česko-německé problematice*“ (Grebeníček ČTK: 8. 2. 1996). V jiné souvislosti pak uvádí, že „*KSČM nesouhlasí s politikou vlády spojenou se vstupem do NATO a kriticky rovněž posuzuje překotný spěch do EU za prokazatelně nevýhodných podmínek Maastrichtské smlouvy. Jde o další krok k ovládnutí České republiky Německem... Česká pravice stejně jako před Mnichovem zrazuje národní zájmy*“ (Grebeníček ČTK 19. 1. 1996). V reakci na výrok prezidenta republiky Václava Havla, že KSČM škodí České republice a poškozují její zájmy, předseda KSČM odpovídá: „*Prezidentovi bezpochyby vadí, že důsledně hájíme národní zájmy, odmítáme se omlouvat Německu, vystupujeme proti dokumentu národní zrady, česko-německé deklaraci*“ (Grebeníček ČTK: 9. 2. 1997). Celou historii české zahraniční politiky vůči našemu západnímu sousedovi pak shrnuje následovně: „*Prezident a někteří další politikové zradili národní zájmy. Česká diplomacie v posledních letech osudově selhala. Začalo to Dienstbierem, který odmítl hájit zájmy státu při sjednocování Německa. Václav Klaus a Josef Zieleniec jsou zodpovědní za historicky nevě-*

rohodná a pochybná hodnocení minulosti česko-německou deklarací z roku 1997 a za to, že se vzdali jakýchkoliv nároků českého státu vůči Německu. Situace je natolik vážná, že připomíná 30. léta minulého století. ČR se může a musí bránit. K tomuto problému mají právo co říci i další evropské státy včetně Ruska“ (Grebeníček ČTK: 28. 3. 2002). Ještě jako představitel nejsilnější opoziční politické strany České strany sociálně demokratické (ČSSD) se k politice vlády vůči Německu vyjádřil také Miloš Zeman: „*Jak je možné, že vlády USA, Velké Británie a Ruska hájí české národní zájmy daleko více než vláda České republiky? Možná zkorumpování, možná zbabělí poslanci koalice hlasovali v parlamentě proti našemu návrhu, aby český parlament svým usnesením odmítl zpochybnování postupimské dohody*“ (Zeman ČTK: 16. 2. 1996).

Realistickou argumentaci, která akcentuje úzce vymezené národní zájmy a je postavená na koncepci relevance relativního zisku, bylo možné rovněž zaznamenat. Příklady takového přístupu, který nebere v potaz potenciálně existující zájmy (užšího – evropského) společenství států, bylo možné vysledovat zejména v souvislosti s integrací České republiky do Evropské unie. Například Mirek Topolánek (ODS) k vyjednávání ohledně podmínek vstupu České republiky do Evropské unie uvedl: „*ČR by měla ze vstupu vytěžit maximum a obětovat minimum. Vstup je jedním z prostředků, jak prosazovat národní zájmy*“ (Topolánek ČTK: 15. 2. 2003).

Jednoznačně realistická argumentace a kritika postupu vlády z těchto ideových pozic byla nejvíce patrná v diskuzi o evropské ústavní smlouvě a souvisejících otázkách. Vlastimil Tlustý z ODS například v souvislosti s mandátem vlády v jednání o ústavní smlouvě pro Evropu uvádí: „*Vláda nedostatečně hájí české národní zájmy. ODS chtěla, aby dolní komora vyzvala vládu, aby nepřipustila zhoršení podmínek plynoucích z dohody o vstupu ČR do EU a ze současného smluvního základu EU. Pokud vládní koalice odmítla toto usnesení potvrdit, řekla tím jasně, že bude jménem ČR vyjednat proti zájmům ČR – v zájmu Bruselu proti Praze*“ (Tlustý ČTK: 7. 10. 2003). Jeho stranický kolega pak ve stejné věci vládě vytýká, že „*není jasné, za jakých podmínek je delegace ochotna vstát od stolu a říct: toto už pro nás není přijatelné... vláda tím nehájí*

národní zájmy“ (Topolánek ČTK: 12. 10. 2003). Stínový ministr zahraničních věcí Jan Zahradil (ODS) o podobě Evropy soudí: „V budoucí Evropě budou prakticky o všem rozhodovat dva až tři velké státy doplněné o některé menší země. V EU se začíná prosazovat velmocenská politika a tvrdě se tam střetávají národní zájmy. Současné znění euroústavy znamená zhoršení a dokonce viditelné a měřitelné zhoršení pozice ČR uvnitř EU“ (Zahradil ČTK: 11. 12. 2003). Tradičně velmi kritická je k vládní politice opoziční KSČM, kritika z realistických pozic zazněla z jejich úst opakovaně: „Vládní koalice není schopna dostatečně hájit národní zájmy ČR. Jestliže mluví o proevropské orientaci vlády, myslíme si, že to neznamena potírající národní zájmy, a to u koalice existuje“ (Ransdorf ČTK: 13. 6. 2002)... „Pokud se Cyril Svoboda stane ministrem zahraničí, budou ohroženy české národní zájmy. On se štítí nějakých základních společných principů, které bychom měli obhajovat v evropských rozměrech jako republika. Podbízí se Bruselu a je loajální vůči evropské křesťansko-demokratické frakci“ (Greibeníček ČTK: 23. 6. 2002). Kritikou na adresu Cyrila Svobody však nešetřila ani ODS, Václav Klaus jej například kritizoval za to, že „odmítá definovat nejvyšší společný jmenovatel českých zájmů, které by na půdě EU prosazovali čeští politici“ (Klaus ČTK: 23. 6. 2002).

Realistická argumentace však byla vlastní i předsedovi vládní sociální demokracie. Miloš Zeman takto odmítl v souvislosti s politikou České republiky vůči Evropské unii nařčení z euraonivismu, když poukázal na „tvrdá jednání, která Česko vedlo o jednotlivých kapitolách souvisejících s integrací ČR do EU. Smyslem jednání bylo získat výhody v národním zájmu ČR. Obvinění, že nehájíme při jednáních české národní zájmy, je laciná propaganda, která vyplývá buď z neznalosti, nebo ze zlého úmyslu“ (Zeman ČTK: 11. 6. 2001).

Pokud bychom pátrali po nějakém alternativním chápání povahy mezinárodní politiky ve smyslu univerzalistických koncepcí akcentujících společné hodnoty, identitu či sumu normativních pravidel, můžeme některé z těchto prvků najít zejména v projevech vládních reprezentantů v souvislosti s přibližováním České republiky k Evropské unii, obhajobou proevropské (prointegrační) orientace vlády v jednáních o ústavní smlouvě pro Evropu a s kritikou

úzkého (konfrontačního) pojetí národních zájmů politickými konkurenty, a to zejména v souvislosti s reakcí na euroskeptický (eurorealistický) postoj ODS. Jan Kalvoda (Občanská demokratická aliance – ODA) již v roce 1995 uvádí, že „čeští euroskeptici oddalují vstup ČR do EU, což ohrožuje bezpečnostní a národní zájmy ČR... Namyšlený euroskepticismus (pozn. ODS) je nemístný hazard... Evropu nelze redukovat na zónu volného obchodu, nelze vystupovat proti jednotné měně, ideji federalizované Evropy a dalšímu integračnímu úsilí, protože ČR tím ztrácí v zahraničí podporu... Euroskepticismus na západě vyrůstá z úplně jiné situace, než je situace naše... propagace jeho české odnože proto není v našem národním zájmu“ (Kalvoda ČTK: 17. 10. 1995). Jeho stranický kolega Michael Žantovský konstatuje, že „ideová vyprázdňenost ODS je čím dál častěji nahrazována útoky proti směřování ČR do EU, proti prohlubování evropské integrace vůbec... I ODA je přesvědčena o potřebě hájit v jednáních o přístupu k EU české národní zájmy. Pokud ale proti EU otevřeně útočí ve sledovaném televizním pořadu předseda Poslanecké sněmovny, poškozují tím právě ty národní zájmy, kterými se zaklíná“ (Žantovský ČTK: 13. 6. 2000). Úzké pojetí chápání národních zájmů a univerzální povahu anarchického mezinárodního prostředí odmítají do určité míry i další političtí představitelé. Lubomír Zaorálek z ČSSD takto v souvislosti s komentářem k zájmové blízkosti Belgie a České republiky uvádí, že oba státy mají „eminentní zájem na tom, aby se Evropa nerozpadla do Evropy, ve které se prosazují pouze národní zájmy nejsilnějších států, ale ve které se buduje takové společenství, kde u společného stolu mají dostatečný prostor i země, jako je Belgie nebo ČR“ (Zaorálek ČTK: 20. 3. 2001). Existenci jiných než úzce vymezených národních zájmů připouští i Jan Kavan ve svém vyjádření ke kritice nedostatečného hájení národních zájmů v přístupových jednáních: „Nevím, kterou kapitolu jsme vyjednali hůře, než jsme teoreticky mohli. Naopak se domnívám, že jsme zatím vyjednali všechny kapitoly tak, abychom skloubili zájem Unie, zájmy podpory integrace a národní zájmy“ (Kavan ČTK: 6. 11. 2001). Významným svědectvím o pojetí národních zájmů reprezentujících českou zahraniční politiku v období vlády středolevé koalice nám podává Cyril Svoboda, když v souvislosti s vyjednáváním o institucionálních

reformách v Evropské unii uvádí, že se Česká republika „*neupnula na žádnou jednotlivost a bude své národní zájmy posuzovat prizmatem celého textu ústavy. Je chyba vytrhnout jednu věc a na tom pak krváčet, když se to dá vykompenzovat jinde. EU je o tom, že se musíme dohodnout všichni*“ (Svoboda ČTK: 9. 12. 2003). Při jiné příležitosti konstatuje, že síla České republiky „*bude ve schopnosti dohodnout se, protože na EU je na tomto principu založena. Je lépe být v EU a vidět věci pozitivně a tyto věci tvořit, než mít stoprocentní pravdu mimo EU*“ (Svoboda ČTK: 11. 12. 2003).

Na základě námi vytipovaných příkladů se zdá, že politická reprezentace argumentuje častěji v duchu klasického realistického pojetí národních zájmů a že operuje spíše s pojetím relativního zisku a újeji chápaných národních zájmů. Argumentace oprávněnými zájmy ostatních aktérů v mezinárodním prostředí či ohledy na potřeby společenství států zaznívají poměrně méně často. V mnoha výrocih můžeme vystopovat přesvědčení, že političtí představitelé považují mezinárodní prostředí – jeho geopolitickou strukturu, hodnoty, historii a zájmy aktérů operujících v něm – za determinující pro podobu národních zájmů České republiky.

6.2 Míra relevance vnitrostátních subjektů

Relevance vnitrostátních subjektů pro tvorbu zahraniční politiky je zajímavým problémovým okruhem. Přestože z klasického pojetí demokratického procesu vyplývá, že by to měli být občané, jejichž zájmy jsou chráněny, a to prostřednictvím jejich artikulace zájmovými a nátlakovými skupinami, agregace politickými silami a realizace politickou reprezentací, v reálné politice je tento proces dle našeho soudu znatelně modifikován.

Zahraniční politika může být determinována buďto vnějšími podmínkami (charakterem mezinárodního prostředí) a automatickou reakcí na ně, či racionální úvahou státníka snažícího se objevit objektivní zájmy celku analýzou vnějších determinant. V obou případech by byla relevance vnitrostátních subjektů minimální a vliv charakteru mezinárodního prostředí naopak klíčový.

Alternativní vysvětlení některých (námi předpokládaných) charakteristik mezinárodní politiky státu spočívá v úvaze nad povahou demokratického procesu zprostředkování zájmů v současné demokracii. V našem modelu předpokládáme, že důsledkem omezování transakčních nákladů v procesu tvorby a rozhodování o zahraniční politice bude formulována politickou reprezentací obecná a nekontroverzní politika. Odkaz na občany a jejich mínění jakožto odkaz na skutečného suveréna, adresáta i (zprostředkovaně) původce politiky pak má institucionální, symbolický, socializující charakter. Zahraniční politika je v tomto případě tvořena politikem jako osvěcěným expertem, a to na základě jeho racionální úvahy o nutnostech a potřebách národa s (pouhým) odkazem na demokratický proces jako ideu. Podotýkáme, že v takovémto případě tento proces formulace zahraniční politiky není (především) důsledek charakteru mezinárodního prostředí jako determinující proměnné, ale je (do značné míry) ovlivněn povahou vnitřních politických procesů.³⁵

Ve vyjádřeních představitelů České republiky v souvislosti s českými národními zájmy je v některých případech možné vysledovat odkazy na občany jako na suveréna, jenž zprostředkovaně národní zájmy (resp. hlavní cíle zahraniční politiky) formuluje. Takové pojetí lze vytušit například v myšlenkách Josefa Zieleniece, formulovaných takto: „*Národní zájmy vycházejí z autentického zájmu svobodných občanů, vyjadřovaného v celé jeho komplexnosti a spontaneitě. Důsledné a rozhodné prosazování takto pojatých národních zájmů je důležitou podmínkou pro fungování demokracie. Každý pokus o změnu kurzu zahraniční politiky bez ohledu na tento kompas má devastující účinky pro vnitřní život společnosti... Nerespektování národních zájmů jako základního východiska zahraniční politiky vede také k nepřirozenému zasazení státu do mezinárodního kontextu, k vybudování vazeb bez pevné domácí základny. Výsledkem jsou časté*

³⁵ Transakční náklady jsou šetřeny mimo jiné i odkazem na historii, tradice, obvyklé či očekávané jednání, reakci jiných státních i nestátních aktérů v mezinárodním prostředí atd.

a zásadní změny zahraniční orientace státu a nevypočitatelnost jeho chování. Ani sebevznešenější motivy nemohou být dostatečným důvodem nerespektování národních zájmů v zahraniční politice státu“ (Zieleniec ČTK: 16. 11. 1995).

Další političtí představitelé argumentují zájmy občanů jako základem národního zájmu v diskuzích se svými politickými konkurenty. Miroslav Grebeníček komentuje změny volebních preferencí tak, že „posun voličů doleva či směrem k opozici vyjadřuje i přání většiny občanů skoncovat s utajenou kabinetní politikou ve vztahu k Německu i s politikou závažných ústupků prosudetské lobby, ohrožujících národní zájmy ČR“ (Grebeníček ČTK: 3. 6. 1996). Václav Klaus v odpovědi na výzvu prezidenta republiky, že by ODS neměla používat silácké výroky v souvislosti s česko-německými vztahy, reagoval: „*My jsme voleni našimi občany, my je reprezentujeme, my máme jejich mandát a my musíme hájit jejich zájmy, v daném případě české národní zájmy. Odmítám, že by politici o těchto věcech neměli mluvit. Lidi tyto problémy trápí a ptají se na ně“* (Klaus ČTK: 9. 6. 2002). Preference občanů stojí v popředí a jsou vnímány jako zdroj zájmů hájených v zahraniční politice i v Klausově výroku, že „*ČR v současné době nemá silnou a akceschopnou vládu, která občanům rozumí a která je schopna bránit jejich práva i národní zájmy. Země potřebuje politiku, která nebude založena ani na podbíživém chování doma, ani na podlézavém poklonkování mocným v zahraničí“* (Klaus ČTK: 15. 10. 2000).

Jindy lze naopak vycítit, že občan je mnohem více adresátem zahraniční politiky, kterou periodicky schvaluje v demokratických volbách (pojetí politického reprezentanta jako osvíceného experta). Mirek Topolánek takto v reakci na zjištění, že tři čtvrtiny voličů ODS jsou pro přijetí evropské ústavní smlouvy, uvádí, že „*občané netuší, co je to vlastně evropská ústavní smlouva, a málokdo tuší, co jsou to vlastně ony národní zájmy. Úkolem politiků je jim to vysvětlit. Národním zájmem není vstup do EU jako cíl, cílem musí být v EU obhájit naše národní zájmy“* (Topolánek ČTK: 2. 4. 2004). Občany jako zdroj zájmů, které by měly být artikulovány a agregovány v politickém systému, nevnímá ani Václav Havel, když tvrdí, že

„lidé by neměli hodnotit vztahy mezi Čechy a Němci podle přestřelek politiků, které jsou často ovlivněny předvolební atmosférou“ (Havel ČTK: 9. 6. 2002).

Interpretace uvedených vyjádření není vůbec snadná. Odkaz na občana jako suveréna, jehož zájmy vyjadřuje konkrétní zahraniční politika, totiž může znamenat uznání postavení občana jako toho, kdo stojí na samém počátku procesu formulace politiky, nebo může jít o postup, kdy politická elita oduší zájmy občanů na základě expertní úvahy, případně na ně (v interpretaci nejvzdálenější ideální podobě demokratického procesu) jen bere ohled. Věříme, že diskuze role a projevu veřejnosti v politickém systému České republiky a vlivu zájmových skupin na tvorbu zahraniční politiky, kterou se budeme zabývat níže, nám pomůže zorientovat se v tomto problému.

6.3 Kontinuita a konsenzuální charakter cílů zahraniční politiky

V rámci našeho teoretického modelu předpokládáme, že cíle zahraniční politiky, respektive národní zájmy České republiky, jsou (alespoň na úrovni politické reprezentace) konsenzuální. Je to dáno vysokou mírou obecnosti cílů, malou angažovaností vnitrostátních subjektů vzhledem k nízké úrovni subjektivních očekávaných zisků spojených s realizací zahraniční politiky. Předpokládáme, že politická reprezentace není pod významným tlakem vnitrostátních subjektů na hledání alternativ k stávající – pokračující, kontinuální – zahraniční politice. Pokud jsou cíle obecné, tlak na hledání nových strategií je malý, je logické, že se cíle zahraniční politiky nemění, pokud v minulosti vedlo jejich sledování alespoň k přijatelným výsledkům. Samo sledování stabilní linie zahraniční politiky má pak tendenci stát se hodnotou, má rituální, socializující, institucionální charakter a je vnímáno pozitivně i ostatními státy v mezinárodní politice, jelikož se stává stabilizujícím prvkem zvyšující předvídatelnost mezinárodního prostředí. Normativní očekávání

ostatních aktérů, preferující stabilitu zahraniční politiky, její kontinuitu a předvídatelnost, představují pak další druh tlaku, který zvyšuje rizika neotřelých změn kurzu zahraniční politiky a dělá je tak ještě méně lákavé. Je a byla tedy zahraniční politika České republiky konsenzuální?

6.3.1 Kontinuita zahraniční politiky České republiky

Josef Zieleniec: Hlavní rys české zahraniční politiky je její kontinuita... Jde o znak vyspělosti české politické scény. Jde o vědomí toho, že naše národní zájmy vycházejí ze zásadnějších hodnot, než jsou stranické rozdíly (ČTK: 12. 9. 1996).

Na kontinuitu české zahraniční politiky s důrazem na obsažení formulací jejich základních cílů jako národních zájmů České republiky můžeme usuzovat mimo jiné z programových prohlášení vlád a koncepcí zahraniční politiky. Programová prohlášení jednotlivých vlád České republiky představují z našeho pohledu pramen mimořádného významu. Jedná se o dokumenty formulující základ zahraniční politiky státu, obsahují cíle této politiky, tedy vlastní národní zájmy státu tak, jak byly konstituovány – tedy artikulovány a agregovány v rámci vnitrostátních politických procesů, prosazeny do politiky jako výstupu politického systému – a jak budou reprezentovány a realizovány v mezinárodním prostředí.

V roce 1992 si vláda Václava Klause (2. 7. 1992 – 4. 7. 1996) ve svém programovém prohlášení vytkla za cíl „*nově a jednoznačněji než kdy dříve formulovat bezprostřední zájmy České republiky, a tedy i to, čemu si více a více zvykáme říkat české národní zájmy*“. K základním zájmům České republiky potom podle tohoto textu patří pokračování v budování právního a demokratického státu, v radikální transformaci ekonomiky a v integraci České republiky do evropských i celosvětových institucí. „*Tyto zájmy byly potvrzeny výsledky voleb, vláda se cítí rozhodnutím voličů zavázána, vychází z toho ve svém programu a bude z toho vycházet i ve své praktické*

činnosti.“ Prioritou má být i nadále rozvoj spolupráce s bezprostředními sousedy. „*Vláda bude ve své zahraniční politice důsledně obhajovat a prosazovat naše národní zájmy.*“ V této souvislosti vyjadřuje své znepokojení nad pokračující podporou, které se ze strany bavorské vlády dostává jednostranným požadavkům některých představitelů Sudetoněmeckého krajanského sdružení. Nepřipustí posun zákonem stanovené časové hranice – 25. únor 1948 – pro restituce a nebude iniciovat „*žádné výjimky ze zákonných či smluvních zásad pro usídlování cizích státních příslušníků na území České republiky*“.³⁶

Druhá vláda České republiky (4. 7. 1996 – 2. 1. 1998) představila svůj program 4. 7. 1996. V preambuli programového prohlášení je uvedeno, že „*vláda bude ve své politice vycházet ze základních zájmů České republiky, k nimž patří posilování demokracie a právního státu, budování moderní tržní ekonomiky a pokračování integrace naší země do evropských i světových struktur a institucí*“. V části věnované zahraniční politice se pak mimo jiné uvádí, že „*ve své zahraniční politice bude vláda důsledně vycházet z prosazování českých národních zájmů*“. Základní směřování a cíle české zahraniční politiky zůstávají neměnné, a vláda proto plynule naváže na výsledky zahraniční politiky vlády minulé. Za hlavní priority považuje vláda co nejrychlejší dosažení plného členství České republiky v Evropské unii a v NATO s tím, že realizací těchto cílů bude proces naší transformace dokončen i ze zahraničněpolitického hlediska. Vychází z přesvědčení, že „*Česká republika historicky, politicky, kulturně i ekonomicky patří do euroatlantického civilizačního prostoru a že ji s ním pojí společné hodnoty, které chceme nejen sdílet, ale také rozvíjet, chránit a bránit*“. Členství v Evropské unii chápe vláda jako „*logické završení úsilí České republiky plně se integrovat mezi evropské demokratické země*“. Za důležitý prostředek ke zvýšení bezpečnosti České republiky je považováno dosažení plného členství v Severoatlantické alianci, včetně jejich integrovaných vojenských struktur. „*Vláda si uvědomuje, že se naše členství v těchto*

³⁶ Viz programové prohlášení: <http://www.vlada.cz/cs/vlada/historie/vlady/vlady1990-1992/vladycr1989-1992/vlada92-96/prohlaseni.html>.

organizacích bude dotýkat bytostných zájmů občanů naší země. Vhodnými formami proto bude veřejnost informovat o rozsahu a povaze budoucích práv a závazků, které pro členy těchto organizací vyplývají.“ Vláda považovala za svou prioritu udržování a další rozvíjení dobrých a partnerských vztahů zejména se sousedními zeměmi, jakož i se všemi demokratickými státy a národy. Vláda dále zdůraznila svou vůli „i nadále prosazovat myšlenku volného obchodu“, který považuje za důležitý předpoklad uplatnění našich výrobků na světových trzích. Bude rovněž pokračovat v prosazování ekonomických zájmů naší země ve světě prostřednictvím „standardních nástrojů, používaných ve srovnatelných zemích s vyspělou tržní ekonomikou“.³⁷

Třetí vláda České republiky, vláda Josefa Tošovského (2. 1. 1998 – 17. 7. 1998), měla za úkol překlenout období do předčasných voleb do Poslanecké sněmovny. V preambuli svého programového prohlášení vláda uvedla, že „ve své činnosti bude vycházet ze základních zájmů České republiky, k nimž patří posilování demokracie a právního řádu, rozvíjení moderní tržní ekonomiky a další přibližování země evropským a euroatlantickým strukturám“. V programovém prohlášení vláda konstatuje, že „vnější bezpečnost státu patří mezi základní priority vlády České republiky“. Vláda je přesvědčena, že pro její zajištění je nejdůležitější posilování vlastní obranyschopnosti. Za důležitý prostředek k dosažení tohoto cíle považuje členství v Severoatlantické alianci. V této souvislosti se také „zasadí o větší informovanost občanů s cílem získat pro členství v NATO širokou podporu veřejnosti“. Dále se bude česká vláda „podílet na práci regionálních a mezinárodních organizací. Bude přispívat k vytváření evropské bezpečnostní architektury, k respektování lidských práv, ale i ke zlepšování exportních možností české ekonomiky“. V bilaterálních vztazích bude sledovat národní zájmy, kde „z hlediska budoucího začlenění České republiky do evropských struktur považuje za zvlášť důležitou spolupráci s Polskem, Maďarskem a dalšími kandidátskými státy“. Vláda rovněž deklaruje svůj

³⁷ Viz programové prohlášení vlády: http://www.vlada.cz/cs/vlada/historie/vlady/vlady1993-2006/vaclav-klaus-96-98/programove_prohlaseni.html.

zájem na dobrých vztazích se Slovenskem a na zachování oboustranně výhodné celní unie.³⁸

Sociálnědemokratická vláda Miloše Zemana (22. 7. 1998 – 12. 7. 2002) ve svém programovém prohlášení konstatuje, že „základním úkolem české zahraniční politiky je obhajoba a prosazování národních zájmů České republiky. Vláda bude usilovat o to, aby se ČR zařadila mezi aktivní činitele evropské, a v mezích možností, i světové politiky na bázi spolupráce, solidarity, lidských práv a kooperativní bezpečnosti.“ Vláda se hlásí k „vizi sjednocené, demokratické, prosperující a mírové Evropy bez napětí a konfliktů, Evropy svobodných občanů a spolupracujících regionů“. V souvislosti se začleňováním ČR do NATO a EU se vláda zaměří na zkvalitnění informační činnosti tak, aby byla zahraniční politika „výrazně podpořena českou veřejností“. Spolu s dobrými a stabilními vztahy k sousedním státům jsou začlenění ČR do Evropské unie a členství v Severoatlantické alianci „hlavními prioritami české zahraniční politiky“. V souvislosti se vstupem do EU bude vláda usilovat o to, aby „dojednané podmínky vstupu do Unie odpovídaly českým národním zájmům“. Co se týče role ČR v rámci NATO, je vláda „rozhodnuta učinit vše nezbytné, aby se ČR stala plnohodnotným členem této organizace a mohla se aktivně zapojit do jednání o strategické koncepci NATO“. Co se dalších mezinárodních organizací týče, vláda bude pokračovat v začleňování ČR do Západoevropské unie, hodlá aktivněji využívat Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě jako významného fóra pro preventivní diplomacii a kooperativní bezpečnost a podpoří reformní snahy k posílení autority OSN. Vláda je rozhodnuta rovněž „posílit multilaterální dimenzi české zahraniční politiky“. Aktivně se bude podílet na činnosti mezinárodních hospodářských organizací. Co se týče vztahů se sousedními státy, zaměří se na rozvíjení nadstandardních styků se Slovenskem, „s nímž nás spojují společná historie i společné zájmy a ekonomické vazby“. Zásadní význam pro ČR mají vztahy s Německem, „vláda přitom vychází z nezpochybnitelnosti výsledků druhé světové války“. Vláda bude pokračovat v rozvíjení

³⁸ Viz programové prohlášení: <http://www.vlada.cz/cs/vlada/historie/vlady/vlady1993-2006/josef-tosovsky-98/prohlaseni.html>.

a dalším rozšiřování dosavadních dobrých vztahů s Polskem a s Rakouskem. Společně s Polskou republikou a Maďarskou republikou bude koordinovat přípravu na vstup do NATO a EU.³⁹

Jako základní úkol české zahraniční politiky prezentovala vláda Vladimíra Špidly (koalice levého středu, 15. 7. 2002 – 4. 8. 2004) „*prosazování a obhajování národních zájmů, k nimž v širším kontextu patří i mírová, sjednocující se a prosperující Evropa a celé mezinárodní společenství*“. Vláda hodlala uskutečňovat svoji zahraniční politiku v kontextu „*pevného euroatlantického spojení*“. Severoatlantická aliance je vnímána jako páteř evropského bezpečnostního systému. Vláda vyslovila podporu rozšíření NATO a deklarovala zájem na rozvoji co nejužších vztahů mezi NATO a Evropskou unií při zvládání krizí. Prioritou vlády byl zejména vstup České republiky do EU, a to při vyjednání optimálních podmínek pro Českou republiku. Vláda dále označila za svůj úkol rozvíjení dobrých vztahů se všemi sousedními zeměmi. Velký význam je v této souvislosti připisován fungující visegrádské spolupráci a důraz je kladen na přátelské vztahy s Německem. Co se Německa týče, je zmíněna česko-německá deklarace z roku 1997, a pokud jde o Rakousko, jsou to závěry melkského procesu. Vláda si předsevzala „*sledovat vyváženou zahraniční politiku státu se zapojením země do boje proti mezinárodnímu terorismu*“. Důraz byl kladen na úsilí o „*zajištění lepších podmínek přístupu českých výrobků na zahraniční trhy, a to prostřednictvím jednání jak na dvoustranné, tak i mnohostranné úrovni*“. V oprávněných případech a za podmínek stanovených mezinárodními obchodními pravidly se vláda zavázala „*zajišťovat též ochranu domácích výrobních odvětví uplatněním mimořádných obchodně-politických opatření*“. Co se týče zájmů konkrétních subjektů, vláda uvedla, že bude nadále podporovat možnosti dalšího rozvoje českého obranného průmyslu, které vycházejí z členství České republiky v NATO. Systémem podpor se vláda bude snažit o zajištění spravedlivé soutěže českých zemědělců v evropském prostředí. Velký důraz byl vládou položen na rozvoj

³⁹ Viz programové prohlášení: <http://www.vlada.cz/cs/vlada/historie/vlady/vlady1993-2006/milos-zeman-98-02/prohlaseni.html>.

mnohostranných vztahů, zmíněny jsou v této souvislosti kroky vedoucí k posílení autority a efektivnosti OSN. Vláda deklarovala rovněž připravenost podílet se na dalším rozvoji mezinárodního práva. Za nedílnou součást zahraniční politiky byla označena rovněž zahraniční rozvojová spolupráce i práce v Radě Evropy a OBSE. Vláda se rovněž přihlásila k Lisabonské strategii EU.⁴⁰

Mezi priority vlády Stanislava Grosse (4. 8. 2004 – 25. 4. 2005) zařadila na první místo aktivní a konstruktivní „*účasť ČR v procesu prohlubování evropské integrace, a to zejména s ohledem na přijetí Smlouvy o ústavě pro Evropu a na české národní zájmy, a účast v rámci transatlantické a mezinárodní spolupráce založené na trvalém prosazování principu rovnoprávnosti v mezinárodních vztazích*“. Vláda se rovněž přihlásila k Lisabonské strategii. Za svůj cíl vláda označila mimo jiné to, „*aby ve venkovském prostoru byly zemědělství a venkov schopny plnit nejen funkce produkční, ale také environmentální a sociální*“. V této souvislosti je zmíněna také spravedlivá soutěž českých zemědělců. V souvislosti s aktivní rolí země v budování evropského a euroatlantického bezpečnostního systému vláda vyjádřila podporu krokům „*vedoucím k posílení partnerských vztahů mezi Evropskou unií a Spojenými státy americkými a Kanadou a společnému přístupu k eliminaci současných akutních nebezpečí a hrozeb, jako je mezinárodní terorismus, šíření zbraní hromadného ničení, mezinárodní kriminalita*“. V oblasti mnohostranných vztahů, visegrádské spolupráce a česko-německých vztahů se vláda hlásí k politice předchozích vlád. Zmínka je v programu rovněž o roli ČR ve stabilizačním procesu na Balkáně v angažmá v rámci mírového řešení palestinsko-izraelského konfliktu. Důraz byl rovněž kladen na ekonomickou dimenzi zahraniční politiky, „*pro niž se díky členství v EU vytvořil nový prostor*“.⁴¹

Vláda Jiřího Paroubka (25. 4. 2005 – 3. 9. 2006) se přihlásila v zahraniční politice k „*účasti na transatlantické a mezinárodní*

⁴⁰ Viz programové prohlášení: <http://www.vlada.cz/cs/vlada/historie/vlady/vlady1993-2006/vladimir-spidla-02-04/prohlaseni.html>.

⁴¹ Viz programové prohlášení vlády: <http://www.vlada.cz/cs/vlada/historie/vlady/vlady1993-2006/stanislav-gross-04-05/prohlaseni.html>.

spolupráci založené na zásadě rovnoprávnosti v mezinárodních vztazích, aktivní a konstruktivní účast ČR v procesu prohlubování evropské integrace, a to zejména s ohledem na přijetí Smlouvy o ústavě pro Evropu. Vláda se v této souvislosti zavázala „systémově vstupovat do formulování a naplňování společné zahraniční a bezpečnostní politiky Evropské unie“. Bude přitom vycházet z českých národních zájmů a vymezených priorit. Považuje za důležité další rozšiřování Evropské unie, zejména na Balkán. V souvislosti s ekonomickou diplomacií se rozhodla schválit novou Koncepci proexportní politiky na léta 2006–2010, „*kteřá se stane základním strategickým dokumentem k rozvoji českého exportu a podpory konkurenceschopnosti firem na mezinárodních trzích*“. Co se podpory zemědělského sektoru týče, přihlásila se vláda k podpoře exportu a úsilí o rovné podmínky v Evropě stejně jako k ideji multifunkčního charakteru zemědělství. V oblasti zahraničně-bezpečnostní, v oblasti spolupráce v rámci mezinárodních organizací a spolupráce v otázkách rozvoje a řešení globálních problémů se vláda přihlásila k politice předchozích vlád koalicí levého středu.⁴²

Vláda pravicové koalice Mirka Topolánka vymezuje priority zahraniční politiky ČR takto: vláda se plně hlásí k tradicím české státnosti a k integraci České republiky do bezpečnostních a nadnárodních politických struktur, jakými jsou Severoatlantická aliance a Evropská unie, které garantují bezpečnost země, aktivní zapojení do mezinárodních vztahů i zvyšování životní úrovně občanů. Vláda se zavazuje dokončit proces sblížení právního řádu České republiky s legislativou Evropské unie a bude klást důraz na efektivní využívání všech prostředků z evropských fondů. Cílem vlády je rovněž co nejúčelnější čerpání všech dostupných nástrojů, které je možné na společném trhu EU využít. Jde zejména o finanční prostředky Programu rozvoje venkova na období let 2007–2013 a přímé platby v plném možném rozsahu národního spolufinancování. Vláda bude usilovat o zvýšení stupně krytí dovozu agrárních produktů vývozem a bude napomáhat ke zvyšování konkurenceschopnosti

⁴² Viz programové prohlášení vlády: <http://www.vlada.cz/cs/vlada/Prohlaseni/prohlaseni.html>.

českého zemědělství na evropském a světovém trhu. V rámci členství České republiky v Evropské unii bude vláda usilovat o reformu společné zemědělské politiky. Vláda hodlá prosazovat „*aktivní, realistickou a praktickou zahraniční politiku, respektující geografickou a geopolitickou realitu České republiky, projevující však i dostatek tvořivosti a ofenzivního jednání, například při obhajobě lidských práv*“. Při stanovování priorit předsednictví bude vláda vycházet „*z realistického odhadu možností České republiky*“. Evropskou unii preferuje „*otevřenou a srozumitelnou lidem, zbavenou byrokratické zátěže, globálně konkurenceschopnou, a to při zachování jejího sociálního a ekologického rozměru*“. V zahraničních ekonomických vztazích se vláda míní soustředit na vybudování efektivního modelu ekonomické diplomacie „*jako jednoho ze základních prostředků české zahraniční politiky*“. Česká republika bude „*aktivně prosazovat liberalizaci světového obchodu, odstraňování bariér svobodné výměny zboží a služeb a dodržování ochrany duševního vlastnictví s tím, aby tyto kroky byly prováděny citlivě, s ohledem na rozvoj nejzaostalejších zemí světa*“. Euroatlantický bezpečnostní prostor považuje vláda „*za nedělitelný*“. V rámci možností a na základě vyhodnocení zájmů České republiky bude vláda podporovat vojenské i civilní zapojování do mírových, stabilizačních i jiných misí organizovaných NATO, EU, OSN i dalšími mezinárodními organizacemi, jejichž je ČR členem. Česká republika bude rovněž podporovat demokratizační procesy všude ve světě, zejména v Evropě a jejím blízkém okolí, jako „*výraz naší globální spoluzodpovědnosti*“.⁴³

Z vybraných podkladů dle našeho soudu vyplývá, že formulace národních zájmů se v čase mění jen minimálně, všechna pojetí jsou navzájem kompatibilní, a to i v těch případech, kdy dochází ke změnám (vnitro)politické orientace vlády. Většina „nových“, lépe řečeno nově uváděných národních zájmů České republiky, vychází z reformulace s nimi kompatibilních zájmů, je důsledkem větší detailnosti textu, či je reakcí na některé (nikoli zásadní) změny

⁴³ Viz programové prohlášení vlády: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20780>.

v mezinárodním prostředí ve smyslu aktualizované formulace (boj proti terorizmu, euroústava, postavení zemědělců a reforma společné zemědělské politiky atd.).

Na základě vybraných programových dokumentů si dovoluujeme tvrdit, že česká zahraniční politika projevuje významnou míru kontinuity, která je slučitelná s předpoklady našeho teoretického modelu. Kontinuální charakter zahraniční politiky nám umožňuje i dále interpretovat národní zájmy formulované na úrovni politické reprezentace jako obecné cíle, které na základě výše uvedených úvah nemají tendenci vyvolávat intenzivní zájem vnitrostátních subjektů o jejich pečlivé zkoumání a přehodnocování v souladu s jejich partikulárními zájmy. Tlak na změny základních cílů zahraniční politiky, tedy tlak na reformulaci národních zájmů, je tak slabý. Ve srovnání s malými zisky pramenícími ze změny zahraniční politiky pro vnitrostátní subjekty tak komparativně získávají hodnoty, jako jsou kontinuita a předvídatelnost jednání státního aktéra, které ocení mezinárodní společenství. Benefity v podobě dobrých vztahů, kooperace, sladování postojů či integrace v této perspektivě převažují potenciální zisky z nových strategií. Alternativním vysvětlením je obava ze ztrát, které by způsobila reakce ostatních mezinárodních aktérů na změnu kurzu politiky (stabilita prostředí v důsledku předvídatelnosti chování aktérů je významnou hodnotou).

Jiným (a obvyklejším) vysvětlením kontinuálního charakteru zahraniční politiky České republiky je pochopitelně objektivistický, realistický přístup, který tento charakter může považovat za plně kompatibilní s představou podoby mezinárodního prostředí jako determinující proměnné pro podobu zahraniční politiky – vnitrostátní subjekty nemají v důsledku na podobu národních zájmů vliv. Naše úvahy v této části práce nemají a nemohou mít ambici problematizovat toto – i na úrovni české politické reprezentace převažující – nahlížení na problematiku národních zájmů. Plně se spokojíme s tím, že formulujeme alternativní vysvětlení, které se zakládá na systémovém výkladu vnitrostátního politického procesu, který je se zjištěnými skutečnostmi rovněž kompatibilní.

6.3.2 Konsenzuální charakter cílů zahraniční politiky a hlavní linie sporu

V rámci našich úvah a konstrukce teoretického modelu o konstituování národních zájmů v demokratické společnosti předpokládáme konsenzuální, respektive nekontroverzní charakter definovaných národních zájmů. Na rozdíl od objektivistické interpretace v rámci realistického přístupu, který předpokládá, že stát je unitárním homogenním aktérem hovořícím v oblasti zahraniční politiky jedním hlasem, stavíme vlastní výklad, který počítá s růzností zájmů uvnitř společnosti a klíčovou rolí vnitrostátních subjektů. V našem pojetí je totiž konsenzuální charakter cílů zahraniční politiky důsledkem vnitřní logiky fungování politických procesů zprostředkování zájmů s přihlédnutím k transakčním nákladům, omezené racionalitě aktérů, sadě sociálních rolí a vzácnosti zdrojů.

V následující části textu bychom chtěli uvést řadu příkladů formulace národních zájmů představitelů politických sil České republiky s cílem v obecné rovině posoudit jejich vzájemnou kompatibilitu. I pokud by se potvrdil náš předpoklad, že jednotlivá vymezení národních zájmů reprezentanty jsou vzájemně kompatibilní, obecného charakteru a bez zřejmé tendence probouzet zásadní kontroverze a být v centru veřejných diskuzí, bude stále možný dvojí výklad procesu konstituování národních zájmů: výklad objektivistický, kde o konstituování národních zájmů (alespoň na vnitrostátní úrovni) nemůže být řeč, a výklad, který navrhuje náš teoretický model. Jen problematicky se však, dle našeho soudu, může s takovými zjištěními vypořádat klasický model zprostředkování zájmů v pluralitní liberální demokracii.

6.3.2.1 Vymezení obsahu národních zájmů politickými představiteli

Priority české zahraniční politiky byly podle ministra zahraničních věcí Josefa Ziehlence v roce 1996 následující: „*Integrace ČR do hlavních evropských i transatlantických politických, bezpečnostních a ekonomických struktur včetně rozvoje bilaterálních vztahů s členskými*

zeměmi; rozvíjení přátelských vztahů se sousedními zeměmi; rozvíjení intenzivních vztahů s klíčovými zeměmi světa; napojování české ekonomiky na světovou ekonomiku (rozšiřování ekonomických vazeb ČR je vzhledem k charakteru i tradici pro ČR významnějším úkolem než pro jiné země); zajištění odpovídajícího podílu České republiky na řešení otázek globální povahy; udržování kontaktů s českými krajany“ (Zieleniec ČTK: 12. 9. 1996). Předseda ODS Václav Klaus přes své kritické poznámky k jednotlivým aspektům fungování Evropské unie jasně konstatoval, že „přiblížení ČR k EU nemá žádnou rozumnou alternativu“ (Klaus ČTK: 13. 6. 2000). Ministr zahraničních věcí Cyril Svoboda a Hana Marvanová z Koalice charakterizovali národní zájmy České republiky následovně: „Chceme vytvářet společnost práva, rovných šancí, prosperity, lidské svobody, odpovědnosti, která chrání kulturní a duchovní hodnoty a bojuje proti korupci“ (Svoboda, Marvanová ČTK: 5. 4. 2002). Tyto národní zájmy podle jejich názoru prosadí ČR nejlépe v EU. V souvislosti s politikou České republiky v EU vymezil v březnu roku 2004 priority Cyril Svoboda takto: „Odstranění přechodných období, boj s mezinárodní kriminalitou a terorismem, zavedení evropského vízového informačního systému, zachování transatlantické vazby a posilování vztahů EU se sousedními státy. ČR chce rovněž bojovat za zachování národních kulturních odlišností, za používání češtiny v EU a za zachování rozmanitosti přírody“ (Svoboda ČTK: 16. 3. 2004). Podle premiéra Vladimíra Špidly je základním národním zájmem České republiky „účinná EU, která je schopna mít globální vliv a účinná pozice ČR tak, aby mohla tento vliv spoluvytvářet“ (Špidla ČTK: 2. 4. 2004). V anketě, v níž byla řada představitelů parlamentních stran dotázána na podobu českých zájmů v souvislosti s evropskou integrací, reagovali jednotliví představitelé následovně. Libor Rouček za ČSSD označil za nejdůležitější „svobodu a suverenitu“. Mezi národní zájmy zařadil i „hospodářskou prosperitu a sociální jistoty“. Zuzana Roithová (KDU-ČSL) považuje za nutné „zvýšit v rozpočtu EU prostředky na vzdělání a změnit systém zemědělských dotací, důležitý je i lobbying ve prospěch regionů, měst a obcí ČR“. Podle Heleny Rögenerové z Unie liberálních demokratů jsou hlavními zájmy „zrušení přechodných období a rychlé zavedení eura“. Josef Zieleniec (Sdru-

žení nezávislých a evropských demokratů) chápe jako hlavní prioritu „upevnění procesu evropské integrace, bezpečnostní záruky plynoucí z členství v NATO a udržení silné transatlantické vazby mezi EU a USA. Také zapojení ČR do jednotného vnitřního trhu“. Jan Patočka považuje za podstatné, aby „co nejvíce peněz z evropských fondů směřovalo do vzdělání, kultury, ochrany přírody a zvyšování kvality demokracie“ (ČTK: 30. 5. 2004). Neotřelým způsobem přispěl do debaty o národních zájmech i bývalý prezident České republiky Václav Havel, když za jeden z nejdůležitějších českých národních zájmů označil „citlivé zacházení s krajinou“ (Havel ČTK: 23. 4. 2004).

V souvislosti s jednáním o evropské ústavní smlouvě označil premiér Špidla za české priority „princip jedna země EU – jeden evropský komisař a zajištění parity mezi počtem zemí a obyvatel při výpočtu kvalifikované většiny“. Zájmem Česka je rovněž „vlivné postavení v EU, to znamená naše schopnost nebýt na okraji evropského rozhodování jako kuriózní člen“ (Špidla 11. 12. 2003). Ministr zahraničních věcí Cyril Svoboda nastínil české požadavky na jednáních následovně: „ČR požaduje, aby se ministři zahraničních věcí EU neřikalo takto, ale nějak obecněji, důvodem je postoj české opozice... ČR požaduje jednoho komisaře za každou zemi, odmítá, aby se v oblasti zahraniční politiky rozhodovalo kvalifikovanou většinou, pokud by nebyla vznesena námitka zásadního národního zájmu...“ (Svoboda ČTK: 19. 10. 2003).

Podle našeho soudu lze říct, že jednotlivé pohledy na národní zájmy České republiky (jednotlivé koncepce a definice cílů zahraniční politiky) v podání citovaných politických reprezentantů jsou v nejobecnější poloze do značné míry vzájemně kompatibilní. V České republice není významná politická síla, která by se nehlásila k základním národním zájmům vymezeným pojmy: demokracie, bezpečnost a prosperita. Není zde žádná významná politická síla, která by odmítala vstup a aktivní účast v Evropské unii, vstřícné a kooperativní vztahy ze sousedními zeměmi, zapojení České republiky do mezinárodních organizací atp. Všechny subjekty a všichni představitelé považují za vhodné řešit otázku zajištění

bezpečnosti země v rámci koncepce kolektivní bezpečnosti, a to především v rámci NATO (kromě KSČM), a/nebo prostřednictvím Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, OSN či vytvořením evropského bezpečnostního systému. Důležité je pro všechny relevantní síly rovněž prosazování oprávněných zájmů vnitrostátních subjektů v mezinárodním prostředí či udržování vztahů s krajany v zahraničí. Přiměřeného podílu České republiky na řešení globálních bezpečnostních, ekonomických, ekologických či rozvojových problémů chtějí rovněž dosáhnout všechny významné síly.

Pokud se však zaměříme na prostředky, jimiž jednotliví politici představitelé předpokládají, že naplní nejobecnější cíle zahraniční politiky, můžeme nalézt významné rozdíly mezi jejich přístupy k základním problémům. Například podle předsedy ODS Mirka Topolánka by mělo být cílem české angažovanosti v EU posílení pozice USA v Evropě. Občanská demokratická strana v rámci své politické pozice rovněž „*odmítá jednotnou evropskou ústavu, evropský bezpečnostní sbor, soudní systém a zkracování pracovního týdne*“. Požaduje naopak „*suverenitu národních vlád, daňovou a sociální samostatnost a mezivládní spolupráci*“ (Topolánek ČTK: 15. 2. 2003). Jan Zahradil z ODS by chtěl zachovat „*autonomii země v zahraniční a daňové politice a zjednodušit evropské právo*“. Komunistická strana je v souvislosti s integrací České republiky do Evropské unie přesvědčena, že by česká vláda měla „*usilovat o rovnoprávné postavení všech zemí, posílení sociální orientace EU a úpravu textu preambule tak, aby se mluvilo jen o členských státech a aby se neoprávněně nevyjadřovaly názory za celou Evropu*“. Takovéto vymezení dílčích zájmů ČR v kontextu evropské integrace a transatlantické vazby je jen do určité míry kompatibilní s přístupem stoupců širšího, kooperativnějšího pojetí zájmů země. Je proto možné naznačit základní dělicí linie v rámci formulace zahraniční politiky a jejich cílů v České republice a krátce se zamyslet nad jejich významem.

6.4 Hlavní linie sporu

Omezíme-li se na české parlamentní strany, můžeme podle našeho názoru konstatovat poměrně značnou kompatibilitu jejich programů v oblasti zahraniční politiky. Pokud bychom se velmi stručně zaměřili na programové rozdíly mezi nevýznamnějšími politickými silami v zemi, dokážeme identifikovat několik obecných odlišností mezi jejich pohledem na zájmy České republiky. Velmi obecně a zjednodušeně si dovolíme tvrdit, že rozdíly jsou patrné spíše v některých ideových východiscích a mají vliv na konkrétní formulace či kontext, z něhož je cíl zahraniční politiky vyvozen. Mnohem méně již lze vystopovat rozdíly mezi jednotlivými definicemi zájmů. Příkladem může být volební program Občanské demokratické strany a jeho srovnání s programem České strany sociálně demokratické. Dovolíme si tvrdit, že v oblasti zahraniční politiky jsou tyto programy dvou nejsilnějších politických stran do značné míry kompatibilní.

Občanská demokratická strana v souvislosti se vstupem a působením České republiky v Evropské unii uvádí, že vstup byl pro ČR strategickým cílem, že největší vymožeností Evropské unie je jednotný evropský trh a implementace té části evropského práva, která přispěla ke zlepšení právního prostředí v ČR. ODS podporuje další rozšíření EU, je pro co nejrychlejší odstranění diskriminačních podmínek vůči novým členským zemím, nepovažuje nepřijetí evropské ústavy za katastrofu a zdůrazňuje, že společná zahraniční politika by měla být nadále založena na principu dobrovolnosti a jednomyslnosti. Co se ideových východisek týče, liberálně-ekonomická orientace ODS se projevuje menším důrazem na prohlubování integrace, větším důrazem na mezivládní charakter spolupráce a ekonomickou dimenzi Evropské unie. Pokud jde o přenos části státní suverenity, nepodporuje přesun jednotlivých kompetencí v oblasti daňové, fiskální, zdravotní či penzijní politiky na nadnárodní orgány. Jde opět o projev liberální ideje a potažmo o snahu o udržení manévrovacího prostoru pro pragmatickou a účelnou reakci národního státu.

Česká strana sociálně demokratická považuje vstup České republiky do Evropské unie za zájem všech občanů ČR s tím, že pro další rozvoj země má členství v EU zásadní význam. Evropská unie je pro ČSSD spolehlivým základem a zárukou mírového rozvoje, stability a hospodářské prosperity. Česká republika by měla proto přispívat k dalšímu rozvíjení evropské integrace. Česká republika by měla rovněž přispět k zjednodušení evropského právního systému, pro které je text Evropské ústavní smlouvy důležitým východiskem. Důraz strana klade na evropský sociální model a využívání všech evropských prostředků pro regionální rozvoj. Ideová východiska sociální demokracie se projevují zejména v důrazu na sociálně-ekonomickou dimenzi integrace, stávající úroveň fungování byrokraticko-administrativních struktur EU není podrobována výraznější kritice. Prohlubování integrace není problémem, ČSSD ho podporuje.

V dalších oblastech zahraniční politiky je patrný větší důraz ODS na účelovou a aktuálními potřebami vedenou bilaterální spolupráci. ČSSD klade o něco větší důraz na spolupráci multilaterální. ODS v bezpečnostní oblasti jasně preferuje NATO a nepřipouští možnost ani částečného nahrazení této platformy jinou (evropskou) alternativou. Je však pro posílení míry aktivní zodpovědnosti evropských členů aliance. Rozvoj a další posilování euroatlantické vazby a spojení s USA jsou pak velmi významnými zájmy ČR. Sociální demokraté rovněž považují NATO za základního garanta bezpečnosti země, do budoucna jsou však optimističtější ohledně možnosti vybudování evropského pilíře kolektivní obrany. Kromě spojení s USA a spolupráce v rámci NATO považují za velmi důležitou činnost OSN (nadále nejvýznamnější z mezinárodních organizací). Přes význam dobrých a kooperativních bilaterálních vztahů kladou sociální demokraté větší důraz na řešení světových problémů, a to prostřednictvím multilaterálních institucí.

Domníváme se, že lze konstatovat, že národní zájmy České republiky (tak jak je chápou představitelé politických stran) jsou navzájem kompatibilní. Rozdíly mezi jejich pojetím vycházejí zejména z odlišných ideových východisek a jsou patrné až při bližším pohledu. Nejsou však dle našeho soudu takového charakteru,

aby mohly být považovány za odlišné zahraničněpolitické linie – aby znamenaly změnu zahraniční politiky při změně vlády České republiky.

Ve sledovaném období od vzniku České republiky v roce 1993 do roku 2006 se vyskytlo několik zahraničněpolitických témat týkajících se národních zájmů a jejich vymezení, které byly kontroverzní, provokovaly ostrou diskuzi a svedly proti sobě nejvýznamnější politické síly. Byly to zejména česko-německé vztahy, vstup do NATO, jednání o přistoupení do Evropské unie a ujasňování si společného postoje v otázce evropské ústavy. Pokud bychom se pokusili, být na základě dílčích podkladů, usuzovat na logiku těchto střetů o české národní zájmy na úrovni politických reprezentantů, uvedli bychom následující postřehy. Nejčastější souvislosti, v níž se různé koncepce národních zájmů ČR objevily, byla kritika opozice vůči vládě spojená s obviněním, že vláda není schopna chránit národní zájmy země. Kritika směřovala takto buďto proti nedostačující kompetentnosti vlády, nebo proti vymezení národních zájmů vládou. Tvrzení, že vláda nepostupuje v souladu s národními zájmy, protože je definuje jinak než opozice, zaznívala zejména ze strany komunistů (KSČM), republikánů (SPR-RSČ), Demokratické levice, České strany socialistické (ČSS) či České strany národně sociální (ČSNS). Zde existuje důvod se domnívat, že podoba národních zájmů nebyla mezi stranami konsenzuální. Musíme se však zamyslet nad tím, zda se nejednalo především o snahu sil na okraji zájmu či okraji politického spektra upozornit na sebe a odlišit se od konkurenčních subjektů. Co se týče vymezení národních zájmů u (ostatních) parlamentních stran, lze říct, že předmětem kritiky opozice byl potenciál vlády dosahovat nesporných cílů – nešlo tedy o spor o obsah národních zájmů. V této souvislosti jsme toho názoru, že rozdíly v postojích, které zaujímala ODS, nebyly, co se obsahu národních zájmů týče, zásadního charakteru. Je opět na zvážení, nakolik lze spory o konkrétní podobu národních zájmů mezi ODS a (zejména) levo-středovou vládní koalicí vysvětlit útoky opozice na vládní politiku motivovanou snahou o odlišení se od této politiky a zdůraznění existence alternativy. Obecně platí,

že v reálných demokratických procesech politické strany usilují o odlišení od konkurenčního subjektu tam, kde by taková alternativní pozice mohla přinést zisk voličů jiných subjektů bez ztráty vlastních sympatizantů. Naopak se pak brání poukazům na odlišnost tehdy, kdy by to mohlo znamenat potenciální ztráty. Například strana jistá si svými skalními příznivci se může pokusit o formulaci programové alternativy v méně významných kapitolách programu s cílem zaujmout nevyhraněné voliče soupeře bez rizika ztrát. Proto je třeba velmi pečlivě posuzovat, co je formulací národního zájmu ve smyslu cíle zahraniční politiky jako základu pro realizaci zájmu v mezinárodní politice a co je nástrojem politického boje v politice vnitrostátní.

Pokud bychom měli výše uvedené pozorování a postřehy vztáhnout k našemu teoretickému modelu konstituování národního zájmu, pro politickou reprezentaci platí, že národní zájmy, tak jak je vymezují političtí reprezentanti, mají podobu obecných a poměrně málo kontroverzních cílů, které jsou vysoce kontinuální v čase a vzájemně značně kompatibilní. Je patrná rovněž určitá míra symbolismu a ideové podmíněnosti formulovaných národních zájmů. Aktivní diskuze spojená s hledáním alternativních vymezení není patrná, odkazy na historické nutnosti a geopolitické danosti jsou poměrně časté. Rovněž je patrná hodnota stálosti, předvídatelnosti a přehlednosti zahraniční politiky a jejích cílů, a to i případně s ohledem na ostatní aktéry v mezinárodním prostředí. Z hlediska reflexe formulací národních zájmů politickou reprezentací si dovolíme tvrdit, že nasvědčují spíše využitelnosti ideálního typu „experta“, který k takovému vymezení zájmu dospěl vlastní racionální analýzou podmínek, potřeb a nutností.

7.

VEŘEJNOST A NÁRODNÍ ZÁJMY ČESKÉ REPUBLIKY

Po politické reprezentaci, jejímž podílem na procesech konstituování národních zájmů jsme se zabývali v předchozí části práce, bychom se teď chtěli zaměřit na roli veřejnosti a významu veřejného mínění v politických procesech relevantních pro konstituování národních zájmů v České republice.

7.1 Teoretické otázky, relevance zkoumání veřejnosti

Veřejnost jako aktéra relevantního pro analýzu procesu konstituování národního zájmu má smysl analyzovat, pokud předpokládáme, že přemýšlí v kategoriích národ/stát a chápe politické procesy v termínech národního zájmu. Veřejnost je obtížně analyzovatelnou sociální skupinou a zároveň sociální institucí. Politická relevance pro konstituování národního zájmu je však dána už předpokládanou rolí občanské veřejnosti v demokratických politických procesech. Občané jsou suverénem, v jejich zájmu a na základě jejich požadavků by měly být národní zájmy formulovány. Následující zamyšlení je zároveň určitým testem pluralitní liberální demokracie jako udržitelného teoretického konceptu s vypovídací hodnotou.

7.1.1 Funkce veřejnosti v procesu konstituování národních zájmů

K roli veřejnosti v procesu konstituování národních zájmů v demokratické společnosti lze přistupovat různě. Z našeho pohledu lze považovat veřejnost a její projevy v podobě veřejného mínění buď za originální zdroj národních zájmů, nebo v užším pojetí

alespoň za klíčový korektiv politické reprezentace co se cílů zahraniční politiky týče. Nemáme ambici pouštět se na tomto místě do zásadní teoretické debaty o původu národních zájmů (cílů zahraniční politiky), tedy do debaty, zda tyto zájmy jsou artikulovány občany a sociálními skupinami, agregovány politickou reprezentací a realizovány v mezinárodní úrovni, nebo zda jsou výsledkem racionální úvahy expertů působících v mezinárodní politice. Pro posouzení role veřejnosti v procesu konstituování národních zájmů v České republice se zaměříme jen na několik vybraných problémů.

7.1.2 Tvrzení o roli a charakteru veřejného mínění vyplývající z našeho teoretického modelu

Na základě našeho analytického modelu předpokládáme v souvislosti s rolí veřejnosti v procesu konstituování národního zájmu několik skutečností:

- Veřejnost je jako subjekt neangažovaná a neinformovaná, protože jako čistá veřejnost smysluplně vystupuje jen v otázkách, které náleží do obecného a konsenzuálního národního „zájmu“. Zde převládá hledisko sounáležitosti s ostatními příslušníky státu, navíc je patrná snaha o udržení modelu občanské společnosti (instituce, symbol) – jednotlivci tak hrají předepsanou roli občanské angažovanosti.
- Občané hrají roli součásti veřejnosti natolik aktivně, nakolik jsou subjektivně přesvědčeni o smysluplnosti existence sdílené instituce občanské společnosti. Vzhledem k malé pozornosti, kterou veřejným (mezinárodněpolitickým) otázkám věnují, může být konzistence jejich výpovědí k souvisejícím problémům problematická. Konfrontace deklarovaného postoje s jednáním v jiných oblastech života aktéra (když není veřejný mód aktivní) je nepravděpodobná.
- Relevantní je v této souvislosti strategie černého pasažéra. Sdílená idea veřejnosti jako společná hodnota tvořená angažovanými a informovanými jedinci orientujícími se ve veřejných

otázkách a z toho vyplývající kontrola reprezentace je významnou hodnotou. Konkrétní aktér může nechat starosti o dosažení potřebné míry zasvěcenosti do veřejných záležitostí na spoluobčanech, zatímco se věnuje svým soukromým prioritám.

V následující části práce bychom se rádi blíže zaměřili na vytipované problémové okruhy související s rolí veřejnosti v České republice a problematikou konstituování národních zájmů. Pozornost budeme věnovat národnímu uvědomění a politické angažovanosti, míře a stabilitě podpory zahraniční politiky, zájmu o zahraničněpolitická témata a konzistenci výpovědí veřejnosti v konkrétních otázkách. Zvláště pak nás budou zajímat okamžiky, kdy preference české veřejnosti nekorespondují s aktuálním kurzem zahraniční politiky.

7.2 Národní uvědomění a politická angažovanost

Na základě vybraných výzkumů veřejného mínění můžeme konstatovat, že česká veřejnost rozumí termínu národní zájmy, identifikuje se se státem, vnímá Českou republiku jako svou vlast a cítí sounáležitost se spoluobčany a českými vnitrostátními subjekty (firmami, sociálními či zájmovými skupinami). Doložit tato tvrzení lze celou řadou výzkumů veřejného mínění.

V roce 2001 proběhl výzkum, v rámci kterého prohlásilo 75 % respondentů, že Česká republika by měla hájit vlastní národní zájmy i za cenu neshod s jinými státy (STEM 2001/12e). Jiným příkladem může být studie z roku 2003, v níž označuje 57 % občanů vlast za hodnotu, pro kterou je třeba v případě nutnosti i něco obětovat. Více než polovina lidí je potom ochotna svou vlast bránit (CVVM 2003/3). Tento postoj veřejnost platí zřejmě i v současnosti: 87 % občanů mělo v únoru 2007 zato, že suverenitu státu je třeba za každou cenu bránit (CVVM 2007/2).

Tab. 11: Vybrané indicie: veřejnost a národní zájem

Rok	Problém	Procento
2001	Česká republika by měla hájit vlastní národní zájmy i za cenu neshod s jinými státy.	75 %
2001	Vlast je hodnota, pro kterou je třeba v případě nutnosti i něco obětovat.	57 %
2007	Suverenitu státu je třeba za každou cenu bránit.	87 %

Zdroj: výběr z výzkumů veřejného mínění.

Na identifikaci obyvatel České republiky se svými spoluobčany, českými firmami či zájmovými skupinami můžeme usuzovat z řady indicií. Například dvě třetiny občanů v roce 2001 uvedly, že dávají při nákupech v případě možnosti volby přednost českým výrobkům (STEM 2001/12c). Ve výzkumu veřejného mínění z roku 2003 uvedlo 80 % dotázaných, že po vstupu do EU bude zahraniční konkurence velkým nebezpečím pro české hospodářství. Podle 86 % občanů by pak měl stát chránit domácí výrobce před dovozem levného zboží ze zahraničí (STEM 2003/3b). Podobně se celých 90 % respondentů domnívá, že české zemědělství bude po vstupu ČR do EU mít potíže, podle 70 % občanů se dokonce po vstupu do EU ocitne v krizi (STEM 2003/3b). Také výzkum z roku 2004 přinesl zjištění, že se občané České republiky domnívají, že zahraniční konkurence bude velkým nebezpečím pro české hospodářství (STEM 2004/3). Je velmi zajímavé, že se lidé do značné míry identifikují s českými firmami a podnikateli jak v oblasti průmyslu, tak zemědělství. Konkurenci, které budou tyto subjekty vystaveny, vnímají subjektivně jako hrozbu a této hrozby se obávají. Jednoznačně tedy převažuje národní vnímání ve smyslu: české hospodářství je „naším“ národním hospodářstvím a jeho ochrana je národním zájmem. Česká firma je pak „naše“ firma a její hospodářský výsledek je pak úspěchem či neúspěchem celého ná-

roda. Občané tedy většinou neuvažují, zda jim jako spotřebitelům konkurence na společném trhu prospívá, rozšiřuje nabídku a snižuje cenu zboží, vede k žádoucím restrukturalizacím ekonomiky a atd. Občané totiž z velké většiny neposuzují dopady z „osobního“ hlediska, ale z hlediska „národního“. Konkurence v rámci evropského trhu bude konkurence cizího vůči vlastnímu, bez ohledu na to, jestli konkrétní občan bude sám nějakým způsobem trtit. Příkladem identifikace občana se zájmy státu může být i vysoká korelace odpovědi na otázku, zda se domnívá, že budoucí rozhodnutí v EU (výzkum je z roku 2001) budou v zájmu České republiky a zda budou v zájmu jeho samotného. Z výsledků je zřejmé, že pokud občan předpokládá, že bude takové rozhodnutí v zájmu ČR, předpokládá zároveň, že bude i v jeho zájmu a naopak (STEM 2001/12a).

Tab. 12: Vybrané indicie: veřejnost a národní sounáležitost

Rok	Problém	Procento
2001	Dávají při nákupech v případě možnosti volby přednost českým výrobkům.	66 %
2003	Po vstupu do EU bude zahraniční konkurence velkým nebezpečím pro české hospodářství.	80 %
2003	Stát by měl chránit domácí výrobce před dovozem levného zboží ze zahraničí.	86 %
2003	České zemědělství bude mít po vstupu ČR do EU potíže.	90 %

Zdroj: výběr z výzkumů veřejného mínění.

7.3 Vysoká míra podpory a stabilita podpory zahraniční politiky

Zahraniční politika České republiky je občany vnímána pozitivně, její podpora je stabilní. Tato charakteristika je platná již od roku 1994. Podpora občanů základnímu směřování zahraniční politiky, a tedy podpora občanů vládou vymezeným cílům zahraniční politiky (národním zájmům v našem pojetí) navíc příliš nekolísá. Příznivě ji hodnotí dvě třetiny až tři čtvrtiny občanů (srovnej např. STEM 2001/12b). Podpora zahraniční politiky má mnohem vyšší a stabilnější úroveň, než je tomu u politiky domácí. Občané navíc deklarují, že zahraniční politika je důležitá. V roce 2001 se takto vyslovilo 88 % občanů, podle 85 % pak bude situace v naší zemi do budoucna stále více záviset na tom, jakou zahraniční politiku bude náš stát uplatňovat (STEM 2001/12b).

Tab. 13: Vybrané indicie: veřejnost a podpora zahraniční politiky

Rok	Problém	Procento
2001	Zahraniční politika je důležitá.	88 %
2001	Situace v naší zemi do budoucna stále více záviset na tom, jakou zahraniční politiku bude náš stát uplatňovat.	85 %
1994–2005	Zahraniční politika ČR je v zásadě správná.	66–75 %

Zdroj: výběr z výzkumů veřejného mínění.

Výše uvedená deklaratorní tvrzení občanů je však třeba velmi opatrně interpretovat. Diskuzi dílčích charakteristik a problémů výpovědí veřejného mínění o zahraniční politice se budeme alespoň ve vybraných souvislostech věnovat. Na tomto místě se omezíme na upozornění, že z výpovědí občanů vyplývá, že hodnocení zahraniční politiky dle některých studií velmi úzce souvisí se spo-

kojeností s aktuálním politickým režimem. Velice úzká korelace mezi pozitivním hodnocením polistopadového režimu a polistopadové zahraniční politiky může být klíčová. Stejně tak je možné upozornit na fakt, že úzce souvisí hodnocení vnitrostátního režimu, subjektivní situace (spokojenost s vývojem v zemi, s vlastní životní úrovní a podobně), zahraniční politiky a konkrétních mezinárodně politických událostí. Jinými slovy, pokud občan hodnotí kladně polistopadový režim, hodnotí kladně obecné cíle zahraniční politiky, hodnotí kladně postup vlády v konkrétní zahraničněpolitické souvislosti atd. Není proto překvapivé, že hodnocení zahraniční politiky koreluje se stranickými preferencemi. Obecně platí, že nejspokojenější jsou ve většině souvislostí voliči ODS, mezi nimi a ostatními parlamentními stranami, které následují, jsou velmi malé rozdíly, velmi zřetelně pak jejich postoje kontrastují se sympatizanty KSČM (srovnej např. STEM 2001/12b).

7.4 Charakter podpory zahraniční politiky a nesoulad preferencí s aktuální zahraniční politikou

Dosud jsme se věnovali obecným soudům občanů ČR o zahraniční politice, jejímu významu a podpoře vlády. Poukázali jsme na zjištění řady studií, že občané myslí v termínech národa a národního zájmu. Většina Čechů podporuje zahraniční politiku České republiky. Máme však zato, že smysluplná diskuze o významu veřejného mínění pro konstituování cílů zahraniční politiky je možná teprve na základě bližšího pohledu na názory veřejnosti na jednotlivé důležité otázky zahraniční politiky ČR. Mezi nejdůležitější cíle zahraniční politiky a nejméně významnější národní zájmy ČR podle jejich vymezení českou politickou reprezentací patřil vstup do Evropské unie a Severoatlantické aliance a aktivní role České republiky v těchto organizacích. Stejně tak mezi nejdůležitější národní zájmy podle české politické reprezentace patří úzká spolupráce se Spojenými státy, a to zejména v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky. Na tato témata bychom se rádi zaměřili a pomocí vybraných studií upozornili na některé zajímavé problémy vztahu veřejnosti

a politické reprezentace při vymezení a sledování cílů zahraniční politiky.

Podpora zahraniční politiky je trvale vysoká, jak bylo uvedeno výše, je ale zároveň umírněná. Drtivá většina obyvatel volí při komentáři k zahraniční politice kategorie odpovědi spíše správná, či spíše špatná, jen minimum (6–7 %) má vyhraněný názor (srovnej např. STEM 2001/12b). K tomuto zjištění je rovněž třeba přihlídnout při pokusu o interpretaci následujících zjištění.

Co se názoru české veřejnosti na ostatní národy a světové velmoci týče, je pozoruhodně stabilní. Nejbližším národem je pro českou veřejnost Slovensko, ze světových mocností vede Francie, následuje Velká Británie, USA, Japonsko, Německo, Rusko a Čína. Od poloviny 90. let platí, že USA stejně jako Německo jsou hodnoceny průměrně, negativně je hodnoceno Rusko a Čína. Tento žebříček se v průběhu let v podstatě neměnil, ovšem s tím, že se trvale zhoršovalo vnímání USA. Spojené státy jsou hodnoceny v roce 2005 již jednoznačně podprůměrně, ihned za nimi se umísťuje Rusko a Čína (STEM 2001/12d a STEM 2005/4b). Lze tedy dle našeho názoru souhlasit s tvrzením, že názory české veřejnosti se orientují podle vztahů civilizačně kulturní příbuznosti a jiné země jsou hodnoceny dle jejich „historické role“. Dokladem může být zjištění, že mezi lety 1994 až 1999 Rusko vnímalo stabilně více než 50 % obyvatel jako největší vojenské nebezpečí pro ČR (STEM 2000/12b). Jiným souvisejícím příkladem je zjištění, že 73 % obyvatel ČR považovalo v roce 2001 za nebezpečí pro ČR ekonomické podmanění země Německem, 32 % občanů ho považovalo dokonce za vážné nebezpečí (STEM 2001/12b).

Za výjimku je však do značné míry třeba považovat vztah české veřejnosti ke Spojeným státům. Zde historická zkušenost problematický postoj české veřejnosti k této mocnosti vysvětlit nemůže. Na tento příklad bychom se (také) proto rádi zaměřili.

Jak jsme naznačili výše, všechny vlády České republiky přikládaly mimořádný význam spojenectví se Spojenými státy, kooperace s touto velmocí je považována za životní zájem ČR a prostřednic-

tvím našeho členství v NATO za základní pilíř bezpečnosti země. Jak na spojenectví s USA a členství v NATO nahlízejí občané České republiky?

V roce 2001 se 63 % občanů domnívalo, že by zahraniční politika ČR neměla být koordinována se zahraniční politikou USA. Že by zahraniční politika neměla být koordinována s USA, si myslí dokonce i 55 % těch, kteří považují stávající zahraniční politiku ČR za správnou (STEM 2001/12b). Z výzkumu provedeného ve stejném roce dokonce vyplynulo, že 75 % občanů považuje velmocenskou politiku USA za nebezpečí pro naši zemi, 32 % občanů mělo dokonce zato, že se jednalo o nebezpečí velké (STEM 2001/12a). Soudě podle některých studií se tato situace v průběhu dalších let výrazněji nezměnila. V roce 2006 uvedlo 66 % občanů, že USA nemají právo postupovat proti nedemokratickým režimům *za použití síly*. Podle 44 % občanů ČR představovala aktuální zahraniční politika USA *hrozbu pro svět*. V roce 2006 zastávala více než polovina občanů negativní postoj k zahraniční politice USA. Ze studie bylo patrné, že tento názor byl poměrně stabilní, a to minimálně v rozmezí let 2003 až 2006 (CVVM 2006/9). Co se důvěry k vybraným světovým politickým osobnostem týče, (ani/zejména) prezident USA George W. Bush se netěší příliš velké podpoře. Podle nejnovějšího výzkumu ze září 2006 mu důvěřuje jen 31 % občanů ČR, naopak nedůvěřuje 59 %. S tímto výsledkem se řadí prezident USA za všechny z vybraných hlav států (19 případů) s výjimkou Fidela Castra (u tohoto státníka nedůvěra dosáhla 77 %). Překvapí možná i to, že se americký prezident v tomto ukazateli zařadil až za Vladimira Putina (nedůvěra 55 % občanů) či Alexandra Lukašenk (nedůvěřuje mu 58 % občanů). Důvěra jednotlivým státníkům je navíc poměrně stabilní a příliš nepodléhá aktuálnímu mezinárodněpolitickému dění (srovnej CVVM 2006/9).

S touto otázkou nepochybně úzce souvisí problematika členství ČR v NATO. Stručně můžeme poznamenat, že s členstvím ČR v NATO v období vstupu souhlasilo zhruba 60 % občanů. V průběhu let 1998 až 2000 došlo k přesunům z polohy určitě ano/ne do polohy spíše ano/ne. Podle závěrů výzkumu z roku 2000 se lidé s členstvím *smiřovali*. Patrný byl posun v řadách voličů ČSSD, kde

se voliči postupně ztotožňovali se zahraničněpolitickou orientací svých reprezentantů (srovnej STEM 2000/9). V roce 2001 označilo 63 % občanů působení NATO na politiku ČR za nebezpečí, podle 22 % se dokonce jednalo o nebezpečí vážné (STEM 2001/12c). V roce 2000 celá polovina občanů ČR považovala vstup do NATO za ztrátu naší suverenity a stejná část populace se domnívala, že členství v NATO je zbytečné (STEM 2000/12a). Tyto pozorované postoje české veřejnosti nemohou být vysvětleny potenciálně nepřehlednou situací kolem vstupu ČR do Aliance. Z aktuálních výzkumů veřejného mínění je totiž patrné, že i v roce 2007 je postoj české veřejnosti k NATO stále přinejmenším rozporuplný. Podle výzkumu z února 2007 má 54 % občanů zato, že NATO je formou podřízení se ČR cizím mocnostem. Skoro polovina obyvatel si myslí, že členství zvyšuje nebezpečí toho, že ČR bude vtažena do vojenského konfliktu. Pětina obyvatel se dokonce domnívá, že členství ČR v NATO zvyšuje napětí v Evropě (CVVM 2007/2).⁴⁴

Bez zajímavosti však není ani řada postojů české veřejnosti vůči Evropské unii. Téměř tři čtvrtiny občanů jsou spokojeny s členstvím ČR v EU, tento postoj je od vstupu stabilní nejméně od roku 2004 (CVVM 2007/2). Pozornost však rovněž stojí zato věnovat veřejnému mínění v období před vstupem. V letech 1996 až 2000 se podpora vstupu neměnila, stabilně dosahovala necelé poloviny populace ČR. Proti vstupu bylo jen zhruba 15 % občanů, zbytek nebyl rozhodnut (srovnej například STEM 2000/10). Z výzkumu z roku 2001 je patrné, že se v tomto období obávala téměř polovina občanů, že vstup do EU bude znamenat ztrátu identity

⁴⁴ Konzistenci názorů veřejnosti budeme diskutovat ještě níže, pro úplnost je však vhodné v souvislosti s problematikou působení ČR v NATO uvést následující příklad. V roce 2002 bylo 55 % občanů spokojeno s členstvím v NATO. Dokonce 87 % souhlasilo s tím, že suverenity je třeba za každou cenu bránit. Zároveň si ale 55 % lidí myslelo, že náklady na obranu státu zbytečně zatěžují státní rozpočet a 59 % lidí, že je zbytečné uvažovat o obraně státu, protože o takové malé zemi stejně rozhodují velmoci. Podle 43 % občanů však členství v NATO posiluje mezinárodní postavení ČR (CVVM 2007/2). Skoro dvě třetiny občanů ČR je hrdých na působení speciálních vojenských jednotek armády ČR v zahraničí (STEM 2001/12b).

českého národa (STEM 2001/12a). Podle tří čtvrtin občanů měla v této době Evropská unie na Českou republiku příliš mnoho vlivu

Tab. 14: Vybrané indicie: vztah veřejnosti k USA a NATO

Rok	Problém	Procento
2001	Zahraníční politika ČR neměla být koordinována se zahraniční politikou USA.	63 %
	Z těch, co považují stávající zahraniční politiku ČR za správnou.	55 %
2001	Velmocenská politika USA je nebezpečí pro naši zemi. Je to velké nebezpečí.	75 %
		32 %
2006	USA nemají právo postupovat proti nedemokratickým režimům za použití síly.	66 %
2006	Aktuální zahraniční politika USA představuje hrozbu pro svět.	44 %
2006	Nedůvěra Bush / důvěra Bush	59 % / 31 %
	Nedůvěra Putin	58 %
	Nedůvěra Lukašenko	59 %
2001	Působení NATO na politiku ČR představuje pro zemi nebezpečí.	63 %
	Jde o vážné nebezpečí.	22 %
2000	Vstup do NATO znamená ztrátu naší suverenity. Členství v NATO je zbytečné.	50 %
		50 %
2007	NATO je formou podřízení se ČR cizím mocnostem. Členství ČR v NATO zvyšuje napětí v Evropě.	54 %
		20 %
1994 až 1999	Rusko je největší vojenské nebezpečí pro ČR.	50+ %
2001	Ekonomické podmanění Německem je pro ČR nebezpečí. Jde o vážné nebezpečí.	73 %
		32 %

Zdroj: výběr z výzkumů veřejného mínění.

Tab. 15: Vybrané indicie: veřejnost a její vnímání evropské integrace České republiky

Rok	Problém	Procento
2004–2007	Spokojenost se členstvím v EU	75 %
2001	Vstup do EU bude znamenat ztrátu identity českého národa.	50 %
2002	Evropská unie má na Českou republiku příliš mnoho vlivu.	75 %
2006	Přínos z evropské integrace:	
	Volné cestování	39 %
	Práce v EU	18 %
	Dotace z rozpočtů	17 %
	Společný evropský trh	15 %
2006	Nejvíce vadí na členství v EU:	
	Podřízení a závislost, nesmyslná nařízení	37 %
	Druhořadé postavení, přechodná období	26 %
	Pokles životní úrovně	9 %
	Negativní dopady na zemědělce	9 %
	Ztráta suverenity, tradic	6 %
2003	Zájem o informace o změnách v důsledku členství v EU:	
	Životní úroveň	79 %
	Zdravotní péče	72 %
	Důchodové zabezpečení	67 %
	Boj proti kriminalitě	66 %
	Rodinná politika	54 %
	Systém vzdělávání	49 %
	Kultura	34 %
	Podnikání	31 %
	Zemědělství	28 %
	Moderní technologie	27 %
2000	Zajímá se o to, jak EU funguje.	77 %

2000	Sdělovací prostředky neinformují dostatečně, chtějí více informací.	65 %
2006	V které oblasti je evropská integrace nejvíce prospěšná?	74 %
	Obrana	70 %
	Ekologie	68 %
	Kultura	

Zdroj: výběr z výzkumů veřejného mínění.

ve srovnání s tím, jak by si to obyvatelé ČR představovali (STEM 2001/12b). Tento názor procházel napříč socio-demografickými strukturami a byl rozšířen v celém politickém spektru (nejméně často se takto vyjadřovali voliči ODS). Zajímavé je i to, v čem občané spatřovali největší přínos evropské integrace. Podle šetření z roku 2006 šlo o otevření hranice a volné cestování, možnosti pracovat v EU a dotace z rozpočtů EU. S názorem velké části politické reprezentace, že největším přínosem pro ČR je začlenění do evropského trhu a volný pohyb zboží, se spontánně ztotožnilo jen 15 % obyvatel. Nelibost naopak česká veřejnost projevovala v souvislosti s podřízeným postavením a závislostí ČR na EU, nesmyslnými nařízeními, nižšími mzdami a vyššími cenami (srovnej CVVM 2006/5b).

Vzhledem k výše uvedenému je v těchto vybraných případech patrný významný nesoulad mezi základními cíli zahraniční politiky, tak jak je vnímá a realizuje politická reprezentace, a výpověďmi zachycenými v rámci výzkumů veřejného mínění. Tento nesoulad je zvláště zjevný v souvislosti s vymezením národních zájmů politikou reprezentací a jejich vnímáním veřejností v otázce spolupráce s USA a působení ČR v rámci NATO. Určitý nesoulad v hodnocení a vnímání priorit české politiky je možné najít i v souvislosti s politikou ČR vůči EU.

Při interpretaci těchto zjištění nám může pomoci úvaha nad úrovní znalostí české veřejnosti o základních zahraničněpolitických

tématech, stejně jako zamyšlení nad konzistencí takových výpovědí či jejich funkcí v sociálním a politickém systému současné demokratické společnosti.

7.5 Zájem o zahraničněpolitické otázky a konzistence výpovědí

Otázky týkající se integrace do euroatlantických struktur (byť nejvýznamnější v zahraniční politice) byly považovány po celou dobu českou veřejností za okrajový a méně důležitý problém. Svým významem z pohledu občanů daleko zaostávaly za vnitropolitickými tématy. Významnější byla podle české veřejnosti nejen témata jako boj proti kriminalitě, úsilí o dodržování zákonosti, boj s korupcí, garance sociálních jistot, ale třeba i problém ochrany životního prostředí (srovnej např. STEM 2000/12d).

Malá citlivost k mezinárodněpolitickým událostem byla patrná i v období nejintenzivnějších diskuzí a v období významných mezinárodněpolitických událostí. Jedním z příkladů může být 11. září 2001. Mezi dubnem a listopadem 2001 došlo, dle v té době provedených studií, k relativně nevýznamnému nárůstu obav z terorismu – tento nárůst byl proporcionálně menší, než tomu bylo například u obav z působení NATO na politiku naší země, obdobný jako u problému ohrožení mezinárodním organizovaným zločinem (STEM 2001/12c).⁴⁵

Charakter a úroveň povědomí veřejnosti o otázkách souvisejících s prioritami zahraniční politiky ČR lze ilustrovat na vybraných příkladech v rámci problematiky integrace ČR do EU. V této souvislosti považujeme za vhodné upozornit na skutečnost, že občané deklarují zájem o řadu mezinárodněpolitických otázek a jsou poměrně ochotni se k nim vyjádřit a zaujmají k nim stanoviska.

⁴⁵ Šlo o nárůst ze 7,64 na 8,06 bodů na devítibodové škále u terorismu. U působení NATO na politiku naší země došlo k nárůstu z 4,27 na 4,57 a u organizovaného zločinu z 7,85 na 8,5.

Zde bychom chtěli odkázat na naše úvahy o charakteru veřejnosti v souvislosti s konceptem sady rolí. Veřejnost se „vynořuje“ v podobě přepnutí do režimu „veřejného jednání“ ve chvíli, kdy občan dostane odpovídající politický impuls. V rámci (v tomto režimu zastávané) role veřejnosti učiní výpověď, a tím také zadost svým interiorizovaným povinnostem vůči národní komunitě.

Takto je dle našeho soudu možné vnímat například tvrzení 77 % občanů z období přípravy na vstup ČR do EU, že je zajímavá, jak EU funguje. Dvě třetiny Čechů se také v roce 2000 domnívaly, že sdělovací prostředky neinformovaly o situaci v EU dostatečně, a požadovaly další informace (srovnej STEM 2000/10). V této souvislosti je zajímavé, že největší zájem občané deklarovali o informace týkající se dopadů na životní úroveň, zdravotnictví, důchodové zabezpečení, boj proti kriminalitě a korupci, rodinnou politiku, řešení problému chudoby... (srovnej např. STEM 2003/3c). Zájem tedy měli o informace o dopadu integrace na oblasti, které obecně nepatřily k nejvíce exponovaným. Obdobně největšího ohrožení v souvislosti se vstupem ČR do EU se lidé obávali v podobě zvyšování cen, zhoršování situace na trhu práce, zhoršování sociální situace či snížení životní úrovně (srovnej např. STEM 2000/10). Jako příklad zaměření pozornosti veřejného mínění lze uvést šetření z roku 2006, v němž mají občané zato, že nejpřínosnější je evropská integrace v oblasti obrany, dále v oblasti ochrany životního prostředí a kultury (CVVM 2006/5b).

Za příklad občanského aktivismu je možno považovat i vyjádření 73 % občanů České republiky, kteří na dotaz uvedli, že považují první volby do Evropského parlamentu v ČR za důležitou událost ve vývoji naší země (STEM 2004/7). Pro úplnost dodáváme, že v následujícím výzkumu, který se zabýval mimo jiné velmi nízkou volební účastí (k volbám přišlo 28 % voličů), vyjádřilo 33 % občanů nedůvěru ve smysl voleb a dalších 13 % nedůvěru či nezájem o Evropský parlament (STEM 2004/7).

Míru konzistence mínění veřejnosti v souvislosti se zásadní otázkou českých národních zájmů a klíčovou prioritou české zahraniční politiky – integrací ČR do EU – bychom rádi demonstrovali

na porovnání zjištění několika výzkumů veřejného mínění z roku 2004 a 2005.

V květnu a září 2004 proběhl výzkum důvěryhodnosti institucí EU a „českého komisaře“ pro občany ČR. Evropský parlament považovalo v květnu 2004 za důvěryhodný 58 % občanů, v září opět 58 % občanů. Evropskou komisi v květnu označilo za důvěryhodnou 54 % občanů, v září pak 52 % občanů. „Českého eurokomisaře“⁴⁶ považovalo v květnu za důvěryhodného 68 % občanů (komisař za ČR byl Pavel Telička), v září 24 % občanů (komisařem za ČR se stal Vladimír Špidla). Je zřejmé, že evropské instituce se těšily stabilní podpoře. Otázkou je míra informací, na jejichž základě je takový postoj založen. Pavla Teličku například v červnu 2005 považovalo 34 % občanů za „eurorealistu“, 4 % za „euroskeptika“ a 24 % lidí jej nedokázalo zařadit či jej neznalo.

Ještě zajímavější je v této souvislosti představa občanů ČR o činnosti významných evropských institucí. V roce 2005 vypovědělo 59 % občanů ČR, že ví alespoň přibližně, co má na starosti Evropský parlament a jaké plní funkce (z toho 46 % odpovědělo na otázku, zda alespoň přibližně ví, odpovědí „spíše ano“). V případě Evropského soudního dvora to bylo 58 %, u Evropské centrální banky 53 %, u Evropského ombudsmana 50 %, v případě Evropské investiční banky 45 %, u Rady EU už jen 41 % (z toho pouze 7 % vědělo určitě) a u Evropské komise vědělo alespoň přibližně, čím se

⁴⁶ Práce výzkumníků v oblasti veřejného mínění v některých momentech vzbuzuje rozpaky. Nepřesné a zavádějící označení evropského komisaře z České republiky za „českého eurokomisaře“, stejně jako dotaz, zda byl na „tomto postu“ lepší Telička či Špidla, jsou zavádějící a možná přespříliš zjednodušující. Dá se však pochopit, že po jistém zjednodušení je třeba v takových souvislostech sáhnout. Složitější však je vysvětlit, proč mezi odpověďmi na otázku, která instituce má největší vliv při schvalování „evropských zákonů“, chybí správná varianta (Rada EU a Parlament). Výzkumy se rovněž dle našeho soudu až příliš často smířují se zjevně deklaratorními a nepodloženými odpověďmi občanů. Někdy jim přímo vycházejí vstříc formulace dotazů jako například „umíte si alespoň přibližně představit“ v kombinaci s možnou odpovědí „spíše ano“. Výzkumy veřejného mínění jako nástroj pro zjišťování veřejného mínění jsou tak samy poměrně rozporným instrumentem, který není vždy zvláště obratně využíván.

zabývá a jaké má funkce 36 % občanů (z toho 29 % „spíše alespoň přibližně“ vědělo)⁴⁷ (STEM 2005/4). Interpretovat takový výsledek výzkumu veřejného mínění, kdy veřejnost deklaruje lepší představu o fungování centrální či investiční banky než Evropské komise, není obtížné. Zdá se, že pro deklaraci obeznámení s úkoly a funkcí evropské instituce stačí podobnost jejího označení s vnitrostátní institucí a předpoklad obdobné funkce na evropské úrovni. Evropská komise a také Rada takové štěstí zřejmě neměla. O to pozoruhodnější je zjištění z dubna 2004, že předsedu Evropské komise Romana Prodiho pozitivně hodnotilo 49 % občanů, 18 % hodnotilo nepříznivě a jen 33 % lidí jej neznalo.

Co se Evropské ústavy týče, v roce 2005 zaznamenalo diskuzi o ní 61 % občanů, 68 % lidí však tato diskuze nezaujala. Zároveň se však počet lidí, kteří se domnívali, že by se o přijetí euroústavy mělo rozhodovat v referendu, v průběhu roku 2005 zvyšoval až na 79 % v jeho polovině. Počet lidí, kteří by hlasovali pro ústavní smlouvu, se pak ve stejném období výrazně snížil, a to z 62 % v únoru na 42 % v červnu 2005 (STEM 2005/6).

V červenci 2005 celých 80 % občanů uvedlo, že se ještě nestihli seznámit s dosavadním fungováním Evropské unie a zorientovat se v její stávající podobě. (STEM 2005/7a). Ve stejném měsíci se občané České republiky vyslovili proti překročení ekonomického integračního rámce a úsilí o politickou unii (pro politickou unii byla jen pětina občanů) (STEM 2005/7b). Zvláštní je, že jen o několik měsíců dříve se pro vývoj směrem k politické unii vyslovilo na 65 % občanů České republiky (Eurobarometr 2005).

7.6 Konstatování o zjištěných rysech veřejnosti

V rámci naší diskuze o charakteru veřejného mínění a jeho roli v procesu konstituování národních zájmů, respektive formulování základních cílů zahraniční politiky České republiky, jsme dospěli k řadě zajímavých momentů. Je zřejmé, že česká veřejnost myslí

⁴⁷ Odpověď „spíše ano“ na otázku: „Víte alespoň přibližně...?“.

„národně“, rozumí pojmu národní zájmy a pocituje vnitřní sounáležitost mezi vnitrostátními subjekty na bázi příslušnosti k národu. Tento fakt je však třeba interpretovat v souvislosti s řadou dalších pozorování. Česká veřejnost nepřikládá velký význam mezinárodněpolitickým událostem a jevům. Disponuje ve většině případů omezenou sumou informací. Konzistence výpovědi je malá, kdykoliv je možné výpovědi konfrontovat i dílčím způsobem s nějakým reálným chováním (význam voleb do Evropského parlamentu proti volební účasti) či zjistit úroveň znalostí (kdo schvaluje „evropské zákony“, čím se zabývají jednotlivé instituce), docházíme k závěru, že „kvalita“ veřejného mínění je v těchto oblastech nízká. Pocit sounáležitosti a národní myšlení tak lze do určité míry považovat za nejjednodušší způsob orientace v prostředí. Intuitivní a hluboce zakořeněné dělení na „my“ a „oni“ na bázi příslušnosti k národu je u problémů s malým subjektivním významem pro aktéra zřejmě dostatečným vodítkem. Stejnou úvahu je možné vztáhnout i na podporu zahraniční politiky České republiky. Podpora je vysoká a stabilní, ale vlažná. Občan, který je vtažen výzkumem (jako politickým impulzem) do agregátu „veřejnost“, má tendenci odpovídat. Vnímá totiž angažovanou a poučenou veřejnost jako určitou hodnotu, demonstruje zájem o její udržování, nicméně neinvestuje vlastní zdroje do orientace v problémech. Pokud stačí pro demonstraci vlastní politické aktivity volba první šablony, která se nabízí a která je přijatelná, velmi pravděpodobně užije model národní sounáležitosti. A „česká“ zahraniční politika je přece jen politika „jeho“ národního státu. Zásadní nesouhlas se stavem věcí na domácí scéně pak vyvolá rovněž demonstrativní jednání – spolu s odmítáním vnitřní politiky odsoudí i politiku zahraniční. Postavení jedince v rámci společnosti tak skutečně determinuje jeho postoj k národním zájmům státu. Ne však v logice blízké marxistickému přístupu – nejedná se o sdílený (třídní) zájem občanů, který by determinoval jejich zájmy „v rámci“ a „k státu“, včetně mezinárodního prostředí. Jde jen o uchopení (nej)blížší šablony pro deklaraci zájmů tam, kde žádné zájmy (v pravém významu slova zájem) nejsou. Neinformované a neangažované veřejné mínění není a nemůže být zdrojem originálních zájmů artikulovaných ve společnosti, agre-

govaných v politickém systému a realizovaných v mezinárodním prostředí. A co více, z diskutovaných zjištění je zřejmé, že veřejné mínění neslouží ani jako korektiv zahraniční politiky a jejích cílů. Minimálně v souvislosti s postoji české veřejnosti k USA a jejich zahraniční politice je patrné, že existuje dlouhodobý – a dle deklarovaných postojů občanů zásadní – nesoulad mezi základním kurzem zahraniční politiky České republiky a veřejným míněním. To, že tento nesoulad nevede ke korekci zahraniční politiky České republiky politickou reprezentací, jasně dokladuje, že veřejné mínění neplní ani funkci korektivu zahraniční politiky. Zájmy jsou generovány jinde než v rámci veřejnosti jako aktéra i veřejnosti jako režimu jednání. Navíc jsou formulovány, a dokonce dlouhodobě prosazovány (do značné míry) nezávisle na veřejnosti. Jak se s takovýmto pozorováním vyrovnat? Určitou možností je předpoklad, že výsledky zkoumání veřejného mínění jsou nevalidní a nereliabilní – zkoumají totiž postoje, které v relevantní podobě vlastně neexistují. Neexistence relevantních postojů znamená neexistenci konkrétního zadání, či významné zpětné vazby, tedy i absenci pokynu suveréna ke změně politiky. Neexistence tlaku na změnu politiky pak může být chápána jako spokojenost veřejnosti s nastaveným kurzem. Zvláště pak tehdy, kdy jsou zveřejňovány informace o charakteru a případných alternativách politiky a existují (byť nevyužívané) mechanismy k ovlivnění kurzu politiky a revizi jejích cílů. Kompatibilitou takovéhoho výkladu a výše diskutovaných poznatků s teorií pluralitní demokracie se zabývat nebudeme. Omezíme se na konstatování, že role veřejnosti v procesu konstituování národních zájmů je v České republice značně omezená.

7.7 Důsledky pro teoretický model

Z diskuze role veřejnosti v procesu konstituování národních zájmů vyplynula některá zjištění, která mají důsledky pro posouzení explanačního potenciálu námi konstruovaného teoretického modelu. Předně, občané nejsou zdrojem zájmů agregovaných do zájmů národních, obvykle nejsou ani zdrojem zpětné vazby, na

kteřou by politická reprezentace reagovala a podobu zahraniční politiky a jejich cílů na jejím základě přehodnocovala. Národní zájmy jsou tedy konstituovány jinde, nikoli na úrovni veřejnosti. Ze strany veřejnosti reprezentace obvykle nečelí výraznému tlaku a má velkou volnost působení v zahraniční politice. Tato volnost může být interpretována jako důsledek projevů důležitých rysů demokratických politických procesů v rámci zprostředkování zájmů v současné demokratické společnosti. Při analýze těchto rysů se nadále jeví smysluplným používat koncepty sady rolí, reálné racionality či racionální ignorace.

V rámci našich dílčích závěrů o roli veřejnosti v procesu konstituování národních zájmů tvrdíme, že veřejnost do těchto procesů aktivně nevstupuje. Naopak netvrdíme, že by toho nebyla schopna v případech, kdy by subjektivně uvědomovaný zájem byl vysoký – tedy subjektivně uvědomovaná možnost zisku či obava ze ztráty by byla intenzivně vnímána.⁴⁸ To jen není pro témata, o nichž jsme diskutovali v daných souvislostech, typické. Výrazný prostor pro formulování národních zájmů a cílů zahraniční politiky, kterým, zdá se, politická reprezentace disponuje, je dán prostě jen slabou motivací veřejnosti do těchto procesů intervenovat. Netvrdíme však, že je to racionální expertní úvaha státníků, která je jedinou

⁴⁸ Považujeme za vhodné poznamenat, že občané disponují solidním potenciálem pro zkoumání komplexních problémů v současném světě. Občan, který je schopen zhodnotit v rámci volby ideální destinace pro dovolenou velkou sumu aktivně nashromážděných informací o nákladech dovolené, různých problémech spojených s alternativami přepravy, cenách mýtného, palivových příplatcích, zdravotních rizicích na ulici prodávané stravy, zdravotních a politických rizicích, cenách vstupného, akcích a slevách, dobách pro odbavení na letišti v souvislosti s bezpečnostními prohlídkami, maximální hmotnosti příručních zavazadel a vyloučených předmětech z přepravy, taktikou volby času odletu ve vztahu k výši letištních poplatků... by dle našeho soudu nepochybně zvládal posoudit roli Rady EU v institucionální struktuře EU. Hlavním rozdílem je subjektivní motivace. Rozdíl v motivaci se všemi důsledky pro moderního člověka v současné demokracii (racionální ignorace, sada rolí, demonstrativní angažovanost) je důležitým tématem pro analýzu reálného fungování procesu konstituování politiky a zprostředkování zájmu.

možností k odhalení národních zájmů. Spíše se domníváme, že vzhledem k povaze vnitřních politických procesů v demokratické společnosti je poskytnut prostor pro setrvačnost zahraniční politiky a institucionalizaci a objektivizaci jejích cílů. Politická reprezentace pak nemá důvod nevycházet vstříc ostatním mezinárodně-politickým aktérům, může se socializovat v prostředí mezinárodní politiky a v jednotlivých jejích institucích. Pokud se politická reprezentace obrací v mezinárodněpolitické souvislosti na veřejnost, máme zato, že tak činí obvykle v rámci snahy o mobilizaci veřejnosti v souvislosti s vnitropolitickými procesy (například mobilizace voličů politické strany na základě reprezentací vyvolané diskuze o otázce s potenciálem štěpit společnost).

8.

ZÁJMOVÉ SKUPINY A JEJICH VLIV NA KONSTITUOVÁNÍ NÁRODNÍHO ZÁJMU

V této části práce se zaměříme na roli zájmových skupin v procesu konstituování národních zájmů. Zájmové skupiny nepochybně vstupují do politických procesů vedoucích k formulaci konkrétních politik. V rámci našeho teoretického modelu předpokládáme, že tyto skupiny mají vliv i na formulaci zahraniční politiky, a to jak na proces konstituování politiky, tak na cíle, které tato politika zohledňuje. Jak dále vyplývá z našich úvah, zájmy, které hájí zájmové skupiny, mají obvykle parciální charakter, a nemohou být proto považovány za národní zájmy vyjadřující jednotný a společný zájem státního národa. Podstatné však je, že zájmové skupiny národním zájmem argumentují, za národní zájem různé preferované stavy považují a logikou národních zájmů reflektují realitu.

K národnímu zájmu zájmová skupina přistupuje jako k vyjádření zájmu vnitrostátních subjektů v mezinárodním prostředí, realizovanému prostřednictvím politik produkovaných politickou reprezentací. V takovém případě se zájmová skupina snaží k formulaci politiky přispět. Cílem tohoto příspěvku je snaha o to, aby politika obsahovala všechny důležité aspekty, aby byla výstižná a úplná.

Nebo může národním zájmem zájmová skupina chápat asistenci ostatních subjektů (jiných vnitrostátních subjektů a administrativně-byrokratického aparátu) na realizaci svého partikulárního zájmu (prostřednictvím realizace tohoto zájmu v mezinárodním prostředí). Do formulovaných politik se snaží dostat své partikulární zájmy, protože věří, že když je něco v zájmu jednoho vnitrostátního subjektu, je to v zájmu všech subjektů stejného státu. Existuje však i možnost, že se snaží prosadit do politiky konkrétní zájem proto, že vidí v celonárodní solidaritě způsob, jak dosáhnout

nárůstu svého užitku prostřednictvím prosazení svého zájmu do cílů (či dílčích cílů) zahraniční politiky země.

Téma zájmových skupin jako aktéra vstupujícího do procesů konstituování národních zájmů (cílů zahraniční politiky) je mimořádně široké. Není v našich možnostech na tomto místě komplexně zmapovat všechny významné procesy související s vlivem jednotlivých zájmových skupin na tvorbu relevantních politik, není v našich silách identifikovat ani všechna významná témata, shrnout významné aktéry či načrtnout jejich působení kontinuálně v průběhu celého období existence samostatné České republiky. Zaměříme se proto jen na vybrané subjekty a vybrané procesy, na kterých hodláme případně ilustrovat smysluplnost předpokladů, které jsme v souvislosti s působením zájmových skupin v procesu konstituování národních zájmů formulovali výše. Máme zato, že zájmy, které prosazují zájmové skupiny, jsou obvykle parciální, že zájmové skupiny usilují o jejich chápání politickou reprezentací a veřejností jako integrální součásti zájmů celospolečenských/národních – případně je interpretují jako nezbytný prvek či nástroj dosažení obecných konsenzuálních národních zájmů. Dále tvrdíme, že zájmové skupiny jsou velmi aktivní v procesu prosazování svých zájmů jako zájmů národních, rovněž je považujeme v těchto aktivitách za poměrně úspěšné. Charakter procesů, v rámci nichž jsou tyto zájmy prosazovány, chápeme rovněž jako odlišný od předpokládané logiky jejich artikulace, agregace a realizace prostřednictvím klasické logiky fungování demokratického politického systému – tedy prostřednictvím programů politických stran a demokratických voleb do formulace vládní politiky. Zájmy jsou dle našeho soudu prosazovány spíše lobbingem, osobními kontakty s politickou reprezentací a přímým tlakem na administrativně-byrokratický systém. V rámci našich ideálních typů se proto jedná o „národní“ zájem.

8.1 Charakter zájmů prosazovaných zájmovými skupinami

Je evidentní, že české zájmové skupiny rozumějí termínu národní zájem, je zřejmé, že jsou zvyklé s ním operovat. Na dotaz, zda existuje nějaký zájem z oblasti vaší činnosti, který by bylo možno interpretovat jako obecný zájem České republiky, dokázala většina zástupců zájmových skupin odpovědět.

Tab. 16: Zájmy z oblasti činnosti, které lze považovat za obecné zájmy ČR⁴⁹

Zájmová skupina	Zájem České republiky
Asociace cestovních kanceláří ČR	Aby naše země nebyla druhořadou turistickou destinací.
Asociace obranného průmyslu	Aby v zemi byla práce pro chytré hlavy a nestala se z ní jen montážní dílna a zůstala práce inženýrská, servisní a výzkumná.
Asociace odborných velkoobchodů	Možnost vyjíždění a podnikání českých občanů v cizině.
Asociace sklářského a keramického průmyslu ČR	Export užitkového skla – uhájit u nás výrobu užitkového skla, bižuterie, porcelánu.
Česká komora inženýrů a techniků činných ve výstavbě	Omezení vstupu odborníků ze zahraničí, pokud tam není reciprocita – nechceme sem pustit Němce.
Českomoravská konfederace odborových svazů	Prosperita a sociální práva; odstranění přechodných období.

⁴⁹ Jde o vybraná vyjádření reprezentantů jednotlivých zájmových skupin v rámci strukturovaných rozhovorů uskutečněných v průběhu výzkumu evropeizace zájmových skupin (grantový projekt „Moderní společnost a její proměny“ Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy).

Český svaz pivovarů a sladoven	Rozvoj pivovarnictví a sladařství – znamená práci v oblastech, kde není mnoho příležitostí a stabilizující prvek pro české zemědělství (potřebují komoditu, na kterou se mohou spolehnout).
Český svaz zpracovatelů masa	Snížení doby přepravy jatečných zvířat – aby se zvířata nedovážela v živém stavu a neporážela v Německu, ale aby se zpracovala u nás.
Děti země	Ochrana české kotliny před výstavbou dálnic.
HO.RE.KA – sdružení podnikatelů v cestovním ruchu	K národní kultuře patří úroveň gastronomie – péče o národní kuchyň; rozvoj cestovního ruchu je velký klad (např. ve srovnání se zemědělstvím).
Moravín	Snaha prosazovat zájmy malých vinařů, které už jiné země nemají.
Odborový svaz ECHO	V době vstupu měla Evropa volné kapacity energie – hrozilo, že zavřou naše elektrárny a to by byla katastrofa pro hornictví a energetiku v našem státě.
OS pracovníků peněžnictví a pojišťovnictví	Zisky vlastníků firem ve finančnictví jdou skorou všechnu mimo republiku – naši lidé by měli dostávat spravedlivé mzdy, určitý podíl z toho zisku.
OS pracovníků v uhelném průmyslu	Využívání hnědého uhlí, přehodnocení postoje k uhlí jako ke strategické surovině (v souvislosti s událostmi na Blízkém východě či vývoje v dodávkách z Ruska).
OS zdravotnictví a sociální péče ČR	Aby, co se služeb týče, platila ta pravidla, co jsou tady, a ne pravidla, která jsou třeba v Řecku (v souvislosti se směrnicí o službách).
Svaz chovatelů holštýnského skotu	Co největší podíl z produkční kvóty pro naši zemi.
Svaz chovatelů prasat v Čechách a na Moravě	Přiznání označení původu českým výrobkům.

Zdroj: výběr z rozhovorů s představiteli zájmových skupin z výzkumu „evropeizace zájmových skupin“ (2005–2007).

Máme zato, že zájmy, které jsou zájmovými skupinami prosazovány v rámci tvorby politik politickou reprezentací jako národní, jsou zájmy partikulárními. Jsou to takové zájmy, jejichž realizace by přinesla jednoznačný a zcela zjevně disproporcionální zisk ve prospěch dané zájmové skupiny. Užitek pro ostatní vnitrostátní subjekty z realizace zájmu by v mnoha případech nebyl jen disproporcionálně menší, ale často by mohlo jít dokonce o (subjektivně chápanou) ztrátu užtku. V této souvislosti jenom připomeneme řadu teoretických úvah o nadhodnocení vlivu producentů v rámci politických a ekonomických procesů ve společnosti. Diskutovat by bylo možno o řadě případů, kdy zisk producentů a exportérů z devalvace koruny, omezení dovozů, zavedení antidumpingového opatření, dorovnání přímých zemědělských plateb ze státního rozpočtu, poskytování exportních subvencí a podobně mohou být pro všechny, kdo nezískávají rozhodující část příjmů (přímo či nepřímo) v oblasti, do níž veřejná asistence směřuje, pocítovány jako čistá ztráta. Ilustrovat tyto souvislosti lze na řadě příkladů formulování priorit a preferencí klíčovými zájmovými skupinami a jejich prosazováním do politik, podpořeným argumentací národním zájmem.

Mezi strategické priority Svazu průmyslu a dopravy⁵⁰ patří od konce 90. let podpora exportu domácích firem a ochrana domácího trhu, uplatnění účinných nástrojů proti dovozu padělaného zboží, prosazení offsetových programů v souvislosti se zahraničními investicemi do naší země nebo státní podpora vývozu formou dlouhodobých vládních úvěrů (ČTK 25. 10. 2001). Podobně v roce 2004 Svaz průmyslu a dopravy konstatuje, že bude usilovat o preferenci výrob s vysokou přidanou hodnotou, podporu přístupu na zahraniční trhy, účinnou podporu exportu a ochranu domácího trhu, zlepšení dopravní infrastruktury či zrealnění enviromentální politiky (Svaz průmyslu a dopravy 2004, 6. 10. 2006, 21. 3. 2007). Při bližším pohledu na jednotlivé cíle a nástroje k jejich dosažení zjis-

⁵⁰ Svaz průmyslu a dopravy je nejsilnější a největší zaměstnavatelská a podnikatelská organizace sdružující nejvýznamnější vývozce a dovozce v ČR.

tíme, že podpory exportu by mělo být dosaženo mimo jiné koordinací vládních institucí zabývajících se podporou obchodní činnosti ČR v zahraničí, zpracováním politiky zohledňující obchodně-politické priority ČR včetně specifikací teritorií hlavního zájmu nebo vytvořením systému podpory vývozu investičních celků. Zvláštním požadavkem pak je apel na využití zahraniční rozvojové pomoci jako nástroje exportu (Svaz průmyslu a dopravy 2004). Je tedy zřejmé, že realizace cílů Svazu průmyslu by mělo být dosaženo (mimo jiné) za využití rozsáhlé asistence veřejných institucí a veřejných prostředků. Jiným příkladem mohou být zájmy formulované Hospodářskou komorou ČR. Od konce 90. let Hospodářská komora⁵¹ požaduje definici zemí prioritního zájmu pro český export, masivní pořádání podnikatelských misí do zahraničí, konání výstav prezentujících české výrobce v rámci činností zastupitelských úřadů ČR a v těchto souvislostech zvýšení míry podpory malých a středních firem (ČTK 18. 10. 2001). Další významnou zájmovou skupinou s ambicemi vyjadřovat se a ovlivňovat zahraniční (obchodní) politiku ČR je Asociace exportérů ČR. Tato organizace se aktivně vyjadřuje k problémům dopadajícím na její činnost. Takto například konstatovala, že posilování koruny snižuje příjmy, zhoršuje výsledky domácích firem a v důsledku vede k zvyšování nezaměstnanosti v zemi. Asociace proto důrazně žádala vládu i ČNB k úsilí o intervenci proti posilování kurzu koruny, vytvoření mechanismu na ovlivnění rozhodnutí ČEZ o zvyšování ceny elektřiny či stanovení termínu přijetí eura. Podobně se Asociace vyslovila i proti charakteru a objemu investičních pobídek a dotací pro přilákání zahraničních investic, které má vést k budování montoven a vytváření nerovnoprávného postavení zaměstnavatelů na trhu práce (Asociace exportérů 19. 10. 2006 a 14. 12. 2006).

⁵¹ Hospodářská komora ČR je jednou z nejvýznamnějších asociací zaměstnavatelů, sdružuje zhruba 15 tisíc členů, kteří se podílejí 50 % na hrubém domácím produktu země. Mezi hlavní úkoly její činnosti patří podpora exportu, malého a středního podnikání a poskytování právních a reprezentačních služeb členům.

Žádost o asistenci z veřejných prostředků a využití státního administrativního aparátu je pochopitelně obvykle doprovázena argumentací veřejným/národním zájmem. Uvedené zájmové skupiny také užívají takové argumentace často, konzistentně a důsledně. Exportní sektor je označován za základ české ekonomiky a garanta zaměstnanosti a konkurenceschopnosti. Česká firma se utkává v těžkém konkurenčním boji s firmami z ostatních zemí a její úspěch je prezentován jako úspěch celého národa. Konkurenty českých výrobců se často stávají i firmy vlastněné zahraničním kapitálem využívající investičních pobídek a zvýhodnění. Na tomto základě je pak formulována řada cílů, která je označována za národní zájem. Na partikulární základ takových cílů můžeme usuzovat z jejich vzájemné nekompatibility a rozpornosti. V národním zájmu je dle řady významných zájmových skupin devalvace české koruny, což však znamená pro většinu vnitrostátních subjektů (spotřebitel; pracovník ve veřejném sektoru, většine služeb, ne-exportních výrobcích...) čistou ztrátu. Vstup zahraničního kapitálu je považován za národní zájem, protože přináší nová a nadprůměrně placená pracovní místa, technologie a know-how. Neposkytování investičních pobídek je v národním zájmu proto, že vytváří nerovnováhu mezi podnikateli. V národním zájmu jsou offsety, které jsou spojeny se vstupem zahraničního kapitálu. V národním zájmu je, aby domácí dodavatelé převýšili finální produkci zahraničním kapitálem vlastněného podniku. Škoda Mladá Boleslav, jako firma vlastněná zahraničním kapitálem, je významným členem výše zmíněných zájmových skupin a dožaduje se v národním zájmu (ekonomický úspěch firmy jako poskytovatele pracovních míst a producenta zdanitelných příjmů) slovního útoku ČNB proti posilující koruně či levného proudu od státem kontrolovaného ČEZ.

Ze stanovisek Svazu průmyslu a dopravy je zřejmé, že právě úspěch automobilového průmyslu (v současné době vlastněného německým a korejským kapitálem) je v národním zájmu ČR. Z tohoto důvodu je třeba odmítnout návrh Evropské komise na snížení emisních limitů osobních automobilů. Jednalo by se o opatření, které oslabí významné české zaměstnavatele a ohrozí jejich konkurenceschopnost. Pokud by šlo pouze o povinnost pro evropské

výrobce, byly by otevřeny dveře dokořán pro konkurenty – mimo jiné i z Jižní Koreje. V českých podmínkách by takovýto krok byl zvláště rozporuplný, protože v důsledku vyšší ceny nových aut by na vozovkách zůstala ekologicky škodlivější auta stará. A kde vezme oslabený automobilový průmysl na investice do vývoje vozů na alternativní paliva (Svaz průmyslu a dopravy 12. 2. 2007)? Zájem českého národa na zdravém životním prostředí (Duha, Děti Země) se střetává s národním zájmem na konkurenceschopnosti sektoru průmyslu.

Tradičně velmi aktivní, organizovanou a zájmově vyhraněnou skupinou intervenující do všech fází tvorby (v našem případě zahraniční) politiky jsou zemědělci. Existuje řada příkladů cílů, které zemědělci prosazují s relevancí k české zahraniční politice. V této souvislosti lze uvést požadavek, aby ČR usilovala o odstranění znevýhodnění nováčků po vstupu do Unie, respektování rozdílných agrárních systémů v různých zemích (požadavek maximálního limitu dotace na jedno hospodářství, která mají v ČR větší průměrnou rozlohu, než je obvyklé v EU) či odložení nového systému výplaty přímých plateb na farmu v nových členských státech. Zemědělci mají zájem rovněž na tom, aby ceny mléka, hovězího, vepřového a drůbeže byly pokud možno stabilní a vysoké (ČTK: 15. 10. 2003). Velmi významným zájmem je maximální hodnota přímých plateb z EU, kterou by ČR měla doplnit na maximální možnou výši. Vláda by měla intervenovat do cen zemědělských produktů v případě jejich poklesu (zemědělským intervenčním fondem), subvencovat vývoz přebytků tak, aby je bylo možno prodat, i když jsou světové ceny výrazně nižší. Vláda by rovněž měla usilovat o snížení míry spotřeby zemědělských produktů krytých dovozem a zasáhnout proti „praktikám“ obchodních řetězců. Explicitně v národním zájmu ČR je podle zemědělců omezení prodeje zemědělské půdy cizincům nebo udržení výroby cukru v ČR (AK 12. 9. 2006 a 1. 3. 2007). Jak zemědělské zájmové skupiny spojují preference svých členů se zájmy českého národa? V argumentaci představitelů českých zemědělců je takové propojení ve většině případů zcela přirozené. Podle Agrární komory (AK) si musí problémy zemědělství a potravinářství každá země vyřešit

sama, a to v mezích pravidel, která stanovuje EU (AK 19. 6. 2006). Příkladem argumentace apelující na národní cítění může být výrok předsedy Agrární komory Jana Veleby: „*Má-li český zemědělec žít, pak musí vyrábět. Především suroviny pro výrobu kvalitních a bezpečných potravin vyrobených z kvalitních surovin českých zemědělců. Je třeba přesvědčit domácího spotřebitele, aby dal přednost potravinám vyrobeným ze surovin českých zemědělců... Naše potraviny jsou kvalitnější než importované*“ (AK 20. 3. 2006). Úzké propojení českých zemědělských firem s národními zájmy je patrné i z výroků Jaroslava Kopisty (předseda regionální AK), když uvedl, že „*současný stav zemědělství je odrazem toho, že vládnoucí garnitura v 90. letech nedocenila význam českého zemědělství a prokšeftovala zájmy českých zemědělců s EU*“. Mezi cíle, které by měli zemědělci prosadit, patří mimo jiné podpora konkurenceschopnosti ze strany státu či nárokový charakter dotací, aby nebylo třeba „*každý rok při sestavování rozpočtu bojovat o jejich naplnění*“. Jednoznačným příkladem „národního“ vnímání zemědělské produkce pak může být Kopistův výrok, že „*národ, který není soběstačný v produkci potravin, je odzbrojen bez jediného výstřelu*“ (OAK Chrudim 13. 7. 2006). Česká republika podle zemědělců nedostatečně pečuje o jejich zájmy také tím, že se nepodařilo prosadit novelu zákona o hospodářské soutěži ve vztahu k obchodním řetězcům. Tyto jsou vnímány jako nekalým způsobem proti českým zemědělcům postupující firmy vlastněné zahraničním kapitálem, zneužívající ekonomické převahy a nezřídka preferující zemědělské dovozy ze zemí sídla mateřské firmy (například Interspar a rakouské dovozy vepřového v roce 2006) (srovnej AK 20. 3. 2006). Příkladem implicitního vnímání konkrétního zájmu jako zájmu národního může být třeba obava Jana Veleby „*nechci se dožít doby, kdy budeme biolíh dovážet*“, ze které lze dle našeho soudu při znalosti kontextu dovozovat, že národním zájmem ČR není jen soběstačnost v produkci potravin (související s tvrzením o bezpečnostním riziku absence soběstačnosti), ale obecně soběstačnost v produkci jakékoliv zemědělské komodity, která je na území země pěstována, nebo by pěstována být mohla (AK 19. 6. 2006). Testovat konzistenci jednotlivých argumentů zemědělských zájmových skupin si v rámci tohoto textu ne-

troufneme, existuje však řada námětů k diskuzi. Příkladem může být formulace zadání pro politickou reprezentaci, aby důsledně hájila (mimo jiné) v rámci mnohostranného kola obchodních jednání WTO multifunkční charakter evropského zemědělství nebo aby reprezentace ČR hájila v rámci EU silnou ochranu agrárního trhu před dovozy ze třetích zemí, tj dovozy „*pochybné kvality a nedohledatelného původu*“. Tento postoj je pak možné porovnat s jedním z požadavků formulovaným v souvislosti s postojem ČR při jednáních o možné reformě společné zemědělské politiky, kde AK mimo jiné požaduje zabránění „*zbytečnému zvyšování nákladů producentů a potravinářů přemrštěnými požadavky na bezpečnost, hygienu či welfare zvířat, což nás činí nekonkurenceschopnými vůči dovozům ze zemí, které se tímto nezabývají*“ (AK 15. 9. 2005).

Zemědělci se se svými požadavky obracejí často na veřejnost a apelují na národní cítění. Příkladem může být bývalý předseda AK Václav Hlaváček, který v pořadu České televize hovořil o „*katastrofální závislosti na potravinách z dovozu*“. Uvedl, že dovoz nekvalitních potravin ohrožuje obyvatele ČR, že „*od 30. let nebyla tak špatná nabídka potravin jako v tomto globálním světě*“, což se projevuje na „*zhoršujícím se zdravotním stavu zejména mladé generace*“ (ČT 16. 12. 2006).

8.2 Míra a způsob zapojení zájmových skupin do procesu formování zahraniční politiky ČR

V předchozí části textu jsme se na několika vybraných příkladech pokusili ilustrovat charakter zájmů některých zájmových skupin a způsob argumentace, který prezentuje tyto zájmy jako zájmy české/národní. V následující pasáži se pokusíme demonstrovat míru napojení zájmových skupin na klíčové procesy formulace vybraných aspektů zahraniční politiky. Vycházíme z teze, že zájmové skupiny jsou motivované a aktivní, že se agilně prosazují do politického systému a institucí, že jejich názory jsou těžce opominutelné politickou reprezentací a že těžiště jejich zájmového působení leží mimo základní politické schéma zprostředkování zájmů.

Některé z naznačených prvků funkčního a institucionálního začlenění zájmových skupin mohou být patrné z příkladu zohlednění zájmů exportérů a jejich zájmových skupin (v našem pojetí Asociace exportérů, Hospodářská komora, Svaz průmyslu a obchodu) veřejnými institucemi a vládou koncepcí ekonomické dimenze zahraniční politiky.

Ekonomickou diplomacii a proexportní politiku považuje Vládní koncepce zahraniční politiky za nedílnou součást české zahraniční politiky (Vládní koncepce 2003–2006). V tomto dokumentu se mimo jiné uvádí, že zastupitelské úřady i ostatní diplomaté u místních úřadů se průběžně podílejí na vytváření podmínek pro aktivity působení ve prospěch českých firem. Kromě Ministerstva zahraničních věcí (MZV), Ministerstva průmyslu a obchodu (MPO), zastupitelských úřadů zajišťuje hájení zájmů českých exportérů a firem v zahraničí i několik příspěvkových organizací: Czech Trade, CzechInvest, Czech Industry a Czech Tourism. Cílem těchto institucí je mimo jiné intenzivní podpora a organizování podnikatelských misí doprovázejících při zahraničních cestách představitele vlády. Koncepce zahraniční politiky uvádí jako hlavní partnery při realizaci těchto misí Hospodářskou komoru a Svaz průmyslu. Kompetence jsou rozděleny následovně: MZV zodpovídá za koordinaci vnějších ekonomických vztahů. V součinnosti s MPO, dalšími orgány státní správy a ekonomickými subjekty (Hospodářská komora, Svaz průmyslu a dopravy a další) formuluje hlavní úkoly zastupitelských úřadů ČR (ZÚ) a jejich obchodně-ekonomických úseků (OEÚ) a řídí a koordinuje jejich činnost v zahraničně-ekonomické oblasti. Hospodářská komora i Svaz průmyslu jsou zároveň členy řídicí rady Czech Trade. Podle ředitele Czech Trade Milana Talpy jsou kanceláře Czech Trade hodnoceny podle kvality služeb pro klienty – na základě míry spokojenosti podniků a realizovaným exportem klientů. Cílem agentury je maximalizovat výhody, které (konkrétně ze společného trhu) pro naše podniky plynou. V zemích, kde má ČR především obchodní zájmy, by podle něho měli být i velvyslanci lidé s praxí z podnikatelské sféry. Ministerstvo zahraničních věcí pak dbá na to, aby podpora ekonomických vztahů byla stálou a klíčovou součástí práce generálních

konzulátů, včetně jejich aktivního zapojení do podpory exportu (Businessinfo⁵² 18. 10. 2005). Podle ministra průmyslu a obchodu Martina Římana je cílem vlády zajistit, aby zástupci státu v zahraničí

Tab. 17: Vybrané projekty, jejich cíle a kritéria hodnocení v Exportní strategii

Název projektu	Instituce	Cíl projektu	Měřítko úspěchu
Usnadňování obchodu	MPO, MZV, MZe	Prosazování zájmů ČR a aktivní ovlivňování společné obchodní politiky EU a fungování vnitřního trhu	Spokojenost podnikatelské sféry s výsledky obchodní politiky; snížení překážek obchodu
Působení na klíčových trzích	MPO, ZÚ, CT, ČC	Růst proexportních akcí na klíčových trzích	Růst počtu akcí a spokojenosti českých firem
Účinná asistence pro exportéry	MPO, MZV – ZÚ, CzechTrade, EGAP, ČEB, ČC	Lobbování za zájmy firem v zahraničí, informační servis	Spokojenost klientů se službami
Nový systém služeb státu pro export	MPO, MZV	Služby na míru klientům	Spokojenost podnikatelské sféry
Rozšíření financování českého exportu	MPO, ČEB, EGAP, CzechTrade	Využití strukturálních fondů a vnitřní rozvojové spolupráce EU k podpoře exportu	Využívání programů klienty

Pozn.: ČEB – Česká exportní banka, EGAP – Exportní garanční a pojišťovací společnost, ČC – Česká centra, ZÚ – zastupitelské úřady.

Zdroj: Výběr z dokumentu: Exportní strategie ČR (2006–2010).

⁵² Businessinfo je oficiálním portálem budovaným Ministerstvem průmyslu a obchodu jako platforma pro poskytování informací podnikatelským subjektům.

byli důstojnými reprezentanty ekonomiky a partnery našich firem. Ministerstvo se pak podle něj musí neustále ujišťovat, že ví přesně, co podnikatelé skutečně chtějí. Úkolem ministerstva je rovněž identifikace bariér pro náš zahraniční obchod, a to ve spolupráci s podnikatelskými svazy, asociacemi a podnikateli.

Pokud stručně nahlédneme do seznamu projektů Exportní strategie vlády pro období 2006–2010 a zaměříme se na některé projekty, je v námi sledované souvislosti zajímavé, nakolik je tato významná součást zahraniční politiky zaměřena na partnerskou spolupráci veřejných politických institucí, speciálních agentur státu a konkrétních firem a podniků.

Je evidentní, že stát zde vystupuje jako poskytovatel veřejných služeb pro své klienty – soukromé vnitrostátní subjekty. V tomto konkrétním aspektu politiky se, jak se zdá, projevuje moderní rys národního státu. Stát zde vystupuje jako agencie svého druhu poskytující servis vnitrostátním subjektům, produkující veřejné statky (asistence, informace, podpora, prestiž, stabilita prostředí atd.), které žádá (jiná) firma produkovat nemůže. Rovněž je možné v této souvislosti vysledovat reflexi významu podnikatelského „business“ sektoru pro stát. Není zřejmé, že by se jiné vnitrostátní subjekty těšily podobnému zájmu státních institucí jako část ekonomického segmentu společnosti, podnikatelé a firmy v podílejší se na vývozu zboží, služeb a investic.

Silné a vlivné pozici v procesech formulování politik se těší rovněž zemědělské zájmové skupiny. Analýza intenzity a efektivity kontaktů mezi zájmovou a politickou reprezentací by si vyžádala rozsáhlou a náročnou studii. My se pokusíme ilustrovat míru a charakter vlivu zemědělské zájmové lobby na několika vybraných příkladech. V souvislosti s vládním stanoviskem k návrhu ministra zemědělství Gandaloviče o ponechání v platnosti omezení na nákup zemědělské půdy cizinci se předseda AK komory vyjádřil následovně: „*Opět budeme muset běhat za poslanci a prosit je, aby návrh vlády odmítli, předpokládám, že se tak stane, že nebude problém.*“ Předseda AK zároveň vyjádřil vděčnost premiérovi Paroubkovi za dorovnání přímých plateb na 65 % hodnoty v EU (ČR vyjednala možnost dorovnat platby z rozpočtu EU ve pro-

spěch zemědělských podnikatelských subjektů na tuto maximální hodnotu z rozpočtu ČR). V této souvislosti však doplňuje, že o úspěch se jedná tehdy, „*pokud ovšem bude současná vláda aktivovat 2 mld. Kč z rezervního fondu ministerstva, které tam na dofinancování letošních plateb v roce 2005 přesunula po našem tehdejší tlaku vláda minulá*“ (AK 12. 10. 2006). Stejně problematiky se týká i konstatování předsedy AK, že „*v roce 2005 budeme mít (zemědělci) plně přímé platby, které bylo možné přiznat. Vyjednávacímu týmu se podařilo ve třech jednáních docílit jejich navýšení o 3,3 mld. Kč. To vše bez křiku, bez demonstrací, ale argumentací a trpělivým jednáním*“ (AK 20. 3. 2006). Intenzita kontaktů zemědělské lobby s politickou reprezentací je zřejmá, prezident agrární komory ve výše zmíněné souvislosti uvádí, že 13. října se setká s předsedou ČSSD Paroubkem, 15. října s premiérem Topolánkem a do 31. října je dostatek času na jednání se zbývajícimi stranami a příslušnými parlamentními výbory. Ambice a sebevědomí zástupců Agrární komory jsou rovněž patrné z následujícího výroku předsedy Agrární komory, proneseného na schůzi AK: „*My jsme se sešli proto, abychom přesně definovali a prosadili do programového prohlášení nové vlády takové postupy, které budou návodem k českému řešení problému českého zemědělství*“ (AK 19. 6. 2006).

Příkladem významných zájmových skupin, které jsou institucionálně zakotvené a mají vliv na formulaci cílů zahraniční politiky ČR, jsou české odborové svazy. České odbory jsou zastoupeny mimo jiné v Evropském integračním týmu, jehož úkolem je zajistit, aby odbory jako sociální partner byly konzultovány v přípravách všech důležitých kroků týkajících se působení ČR v EU. Od 1998 působí při Radě hospodářské a sociální dohody ČR Pracovní tým pro evropskou integraci (PTEI RSHD). Tomuto týmu předsedá náměstek MZV pro unijní záležitosti. V týmu je po sedmi zástupcích vlády, odborů a zaměstnavatelů, dále jsou zastoupeny Hospodářské komory a agrární komory. Jde o platformu pro sdílení informací a konzultace otázek souvisejících s působením ČR v EU. Výstupy jsou přenášeny na plenární zasedání RHSD. V RHSD je 6 zástupců Českomoravské konfederace odborových svazů (ČMKOS). Zástupci ČMKOS jsou v rámci institucionálního uspořádání působení ČR

v EU členy některých rezortních koordinačních skupin zabývajících se přípravou pozic ČR v EU. Na úrovni EU jsou zástupci ČMKOS členy Evropského hospodářského a sociálního výboru (ECOSOC), Výboru pro Evropský sociální fond, Výboru pro sociální dialog a poradních výborů Evropské komise. Většina významných českých odporových svazů a zastřešující ČMKOS národními zájmy operuje jen okrajově a spíše zastává pozici, že zájmy zaměstnanců mají univerzální charakter. Převládá názor, že tradiční zájmy odborů (ochrana pracovních míst, pracovních a sociálních podmínek zaměstnanců) jsou společné všem odborářům v celé EU. V tomto případě skutečně platí, že to, co odboráře z různých zemí EU spojuje, je chápáno jako významnější než to, co je rozděluje. Společný postup v konkrétních věcech ve vztahu k evropským institucím (např. směrnice o službách, aspekty reformního úsilí v rámci Lisabonské strategie), k asociacím zaměstnavatelů na evropské úrovni (např. regulace nadnárodních korporací a pohybu investic, standardy ochrany pracovníků), či k iniciativám nebo praxím konkrétních členských států (např. sociální, mzdový, daňový dumping) je (i) pro české odbory důležitější než tvrdý postup v konkrétních kontroverzních tématech, na které se názory odborů z jednotlivých členských zemí nutně liší (typicky přechodná období, skryté formy diskriminace pracovníků z nových členských zemí). Důvod, proč odborové svazy na tomto místě zmiňujeme (kromě faktu, že mají vliv na formulace českých pozic v EU – například směrnice o službách), je však především ten, že tyto subjekty velice často vstupují do transnacionálních vztahů (modifikovaných unikátním prostorem EU)⁵³. Společné postoje odborářů vyjednané v rámci prostoru EU jsou českými odbory využívány pro tlak na českou vládu na domácí scéně. Společný postup či úzká spolupráce české vlády a českých odborů je naopak neobvyklý – o postoj české

⁵³ O transnacionálních vztazích hovoříme a hovořit musíme, protože se jedná o paralelní vztahy k vztahům mezinárodním. Česká republika nejeví známky toho, že by vůči EU neformulovala zahraničněpolitickou pozici, nebo že by nevnímala např. zemědělský obchod mezi ČR a Německem jako obchod zahraniční.

vlády či praxi běžnou v ČR se české odbory v rámci jednání v EU neopírají. Zástupci českých odborů považují své zkušenosti s prací v evropských strukturách za „školu demokracie“. Považují se za plnohodnotné členy EU, respektují tamní prostředí a domnívají se, že se české subjekty (vláda, zaměstnavatelé i odboráři) mají od svých evropských protějšků mnohé co učit. Lze zaznamenat i argumentaci typu „chovejme se jako člen EU“. Na základě uvedeného lze konstatovat, že projevy „evropské“ sebeidentifikace českých odborových sdružení se vyskytují poměrně často. Nízká míra výskytu argumentace národním zájmem souvisí s přesunem loajality českých odborů k evropské rovině. Využívání historicky dané materiální, personální a odborné síly německých či francouzských odborů a společný nátlak na prosazování zájmů v rámci nadstátního mechanismu EU s dopadem na české vnitrostátní prostředí je pro české odbory účinnější metodou prosazování a realizace zájmů svých členů, než by bylo spoléhání se na asistenci domácích politických institucí (více Fiala, Hloušek, Krpec 2007).

8.3 Efektivita působení zájmových skupin

V naší tezi předpokládáme, že zájmové skupiny jsou při působení na politické instituce a v rámci působení v politických procesech agilní, motivované a v ovlivňování produkovaných politik úspěšné. Následující pasáž nemá za cíl kvantifikovat vliv zájmových skupin na formulaci politik, ani evaluovat jejich působení. Upozorníme jen na několik momentů, které by mohly svědčit o vlivu zájmových skupin na formulaci zahraniční politiky ČR. Nadále se budeme pohybovat v kontextu výše diskutovaných postřehů o charakteru jimi reprezentovaných zájmů a intenzity napojení zájmových skupin na veřejné instituce a do relevantních procesů.

Na konkrétní efekty působení zájmových skupin můžeme bez kvalitativního výzkumu usuzovat jen zprostředkovaně. Omezíme se tedy jen na diskuzi některých indicií o těchto dopadech. Přestože se nezabýváme v této práci jinou než vnitrostátní rovinou, považujeme za inspirující poukázat na několik vybraných aspektů

společné obchodní politiky EU. Politická reprezentace České republiky formuluje v kooperaci s významnými českými zájmovými skupinami pozice, které pak zastává v rámci jednání na úrovni EU. Stejně tomu tak je i co se týče společné obchodní politiky. Zájmy, které ČR při jednáních na půdě EU (a ve vztahu k formulaci pozice pro mnohostranná obchodní jednání) prosazuje, jsou především zlepšení přístupu na trh (odstranění cel ve třetích zemích), zajištění podmínek pro levné dovozy surovin a zboží pro naše výrobce, odstraňování překážek obchodu a dodržování fair obchodních praktik, v této souvislosti Česká republika podporuje používání antidumpingu. Miroslav Somola (náměstek MPO) například v této souvislosti uvedl, že „ČR bude prosazovat liberalizaci mezinárodního obchodu, nebudou jí ale proti mysli ani opatření EU na ochranu průmyslu jako například antidumpingová cla“ (ČTK 12. 11. 2003).

Antidumpingová opatření v rámci společné obchodní politiky využívá Evropská unie častěji než kterýkoliv jiný člen Světové obchodní organizace (Businessinfo 1. 8. 2006). V roce 2005 byla antidumpingová opatření využita v případě 58 skupin výrobků, mezi něž patřily fólie z hliníku, některé ocelářské výrobky, křemík, některé chemické výrobky, PET, některé textilní výrobky, televizní kamery, váhy používané v prodejnách, barevné televizory, jízdní kola, kapesní zapalovače, média pro záznam zvuku, koks, pstruzi a další (Businessinfo 1. 8. 2006). Nejčastěji je těmito opatřeními chráněn chemický průmysl, elektronika, ocel, automobily, kopírky a tiskárny či textil. V každém případě bylo uvalení antidumpingového cla doprovázeno silnými tlaky lobbistických skupin. Jiným ilustrativním příkladem může být přehled vybraných celních bariér (vyšších než 5 % – tzn. významně převyšujících celosvětový průměr úrovně celních sazeb na průmyslové výrobky).

Rovněž pouze k diskusi předkládáme úvahu nad mírou vlivu konkrétních zájmových skupin na formulaci vyjednávací pozice České republiky při jednáních o podmínkách vstupu do Evropské unie v letech 1998–2002. Česká republika vyjednala v této souvislosti řadu přechodných období. Jsou to například sedmileté období na nákup zemědělské půdy a lesů, pětileté na nabývání nemovitostí k vedlejšímu bydlení. Další přechodná období byla vyjednána

Tab. 18: Celní bariéry na objemově nejvýznamnější dovozy do ČR (2005)

Druh zboží	Celní bariéry
Vozidla, motor vznětový, 1500–2500cm ³	10 %
Výrobky z plastů (ostatní)	až 6,5 %
Vozidla, motor zážehový, 1000–1500cm ³	10 %
Vozidla, motor zážehový, 1500–3000cm ³	10 %
Stabilní videokamery, kamkordéry	až 14 %
Televizory	až 14 %
Tahače závěsové	16 %
Vozidla nákladní, motor vznětový do 5 t	až 22 %
Vozidla, motor vznětový, nad 2 500 cm ³	10 %
Banány	16% a celní kvóta
Kalhoty z bavlny	12 %
Slitiny hliníku	6 %
Odlévané výrobky z hliníku, napínáčky, skoby	6 %
Obrazovky televizní	14 %

Pozn.: Dovozy jsou řazeny podle množství dovezeného do ČR, vybrány jsou položky, kde clo přesahuje 5 %.

Zdroj: Výběr z dokumentu: *Exportní strategie ČR (2006–2010)*.

na postupné navrhování spotřebních daní (cigarety) či tepla pro drobné podnikatele. Jiné přechodné období bylo sjednáno pro ponechání stavebních prací pro účel bydlení v nižší sazbě DPH. Z ostatních lze zmínit ještě přechodné období na likvidaci obalů,

či snižování emisí znečišťujících látek do ovzduší (Businessinfo 29. 8. 2006). V současné době prosazuje Česká republika v EU některé další zájmy, které bychom mohli v této souvislosti zmínit. Česká reprezentace byla například proti přesunu produktů hoteliérů a restaurátérů do základní sazby DPH, rovněž usilovala o udržení služeb z oblasti informačních a komunikačních technologií ve snížené sazbě (Businessinfo 1. 8. 2006). Jiným příkladem je úsilí o dosažení označení původu pro některé české výrobky (pivo). Zmínit lze také projekt tzv. „národních obálek“ v zemědělské oblasti, které by uvítali zejména čeští vinaři.

Konkrétněji lze dle našeho soudu usuzovat na efektivitu prosazování zájmů zájmovými skupinami z vybraných výroků politických reprezentantů. V reakci na argumenty zaměstnavatelských i zaměstnaneckých zájmových skupin o nežádoucím budování provozů s činnostmi s nízkou přidanou hodnotou („montovny“) s pomocí investičních pobídek ministr průmyslu a obchodu Jiří Rusnok odpověděl, že *„jestliže sem někdo jde jen za levnou pracovní silou, potom je asi lepší, abychom mu poradili, ať jde rovnou na Ukrajinu“* (ČTK 17. 7. 2002). V souvislosti se stesky asociace exportérů na vysoké ceny elektrické energie reagoval ministr Říman ubezpečením, že vláda brzy představí nový způsob tvorby ceny elektřiny (ČTK 14. 12. 2006). Co se posilující koruny týče, lze zmínit náměstka ministerstva průmyslu a obchodu Miroslava Somola, který uvedl, že *„posilováním koruny trpí hlavně přední exportní odvětví“* (automobily, elektronický průmysl, sklářství). Jedním z cílů proexportní politiky je pak *„zvýšení vývozu na hlavu z 3 800 USD na 10 000 USD“* (ČTK 29. 5. 2003). Co se týče vstřícného vztahu představitelů státu vůči průmyslovému sektoru a jeho zájmům, lze zmínit pohled Martina Talpy (náměstka MPO), který deklaroval snahu *„vytvořit kvalitní systém služeb státu v oblasti obchodní politiky a podpory exportu a investic, který povede ke zvyšování konkurenceschopnosti české ekonomiky na globálním trhu“* (ČTK 10. 2. 2005). Jiným příkladem může být výrok ministra Milana Urbana: *„Budoucnost automobilového průmyslu v ČR je ve výrobě motorů, u nichž je přidaná hodnota výroby vyšší... Automobilový průmysl patří k pilířům českého hospodářství.“*

Nejlépe lze úspěchy významné zájmové skupiny při ovlivňování politické pozice demonstrovat na příkladu zemědělství. Z celé řady možných příkladů uvedeme několik. Jaroslav Míl, místopředseda zemědělského odbytového družstva AGROPORK, se například vyjádřil, že vedle zvýšené produkce českých zemědělců je hlavním důvodem přetlaku vepřového velký dovoz. Ministr Jaroslav Palas v této souvislosti uvádí, že ČR může dát na exportní dotace pro vepřové podle dohod v rámci WTO 71 mil. Kč ročně. Ve stejné souvislosti bylo oznámeno, že k zesíleným kontrolám importovaného vepřového se chystá Státní veterinární správa (ČTK 4. 12. 2002). Příkladem reakce na tvrdý tlak ze strany zemědělců na státní intervence do trhu s hovězím v roce 2002 může být konstatování Josefa Běhala (zástupce ředitele Státního intervenčního fondu), že kroky fondu vedly k tomu, že trh s hovězím se prakticky stabilizoval. Výdaje fondu v této souvislosti pak měly dosáhnout asi 296 mil. Kč (ČTK: 1. 5. 2002). Co se podpory zemědělského exportu týče, Václav Hlaváček (předseda AK) v roce 2001 uvedl, že ČR opustila tradiční trhy a že v ČR chybí marketingový fond vybavený dostatečným množstvím prostředků. Ve stejném období byla podepsána smlouva mezi agenturou Czech Trade a Agrární komorou o spolupráci při koordinaci a poskytování marketingové podpory. Czech Trade se již v polovině roku chlubí tím, že vyřešila na 75 obchodních případů z oblasti agrárního obchodu (ČTK 31. 8. 2001). Výše jsme zmínili mimo jiné český národní zájem na spočívající v podpoře sladovnictví jako stabilizujícího prvku českého zemědělství. Stát vývoz této komodity podporuje už od roku 1994. Důvodem je dle vyjádření představitelů fakt, že subvence poskytovali obchodní konkurenti a tím se snižovala konkurenceschopnost výrobců, snižovaly se osevní plochy a při *„nepříznivém vegetačním průběhu nebylo možné zajistit potřebné množství plodiny v potravinářské kvalitě“*. Soběstačnost v produkci sladu lze zřejmě považovat za národní zájem ČR, jelikož na stabilizaci tohoto trhu bylo vydáno v roce 2001 příslušné vládní nařízení, na jehož základě byly poskytnuty subvence do výše 71 milionů Kč ze státního rozpočtu (ČTK 25. 4. 2001). Pozici České republiky v rámci zemědělské dimenze mnohostranných obchodních jednání o liberalizaci světového

obchodu může ilustrovat vyjádření ministra zemědělství Jana Fencla. Ministr konstatoval, že „*ČR může bezvýhradně podporovat požadavky EU na nesnižování podpor, pouze pokud EU vezme na vědomí, že stejné podmínky budou mít i zemědělci z nových zemí*“. Dále potvrdil, že čeští vyjednávači stáli pevně na pozicích evropského modelu zemědělství (tvorba krajiny, tvorba pracovních míst, venkovský prostor). Za úspěch je však dle náměstka Antonína Kaliny možné považovat to, že „*se v Seattlu podařilo včlenit formulaci, která říká, že předmětem kola liberalizace mezinárodního obchodu by mělo být i jednání o možnosti používat zeměpisně identifikované názvy nejen pro víno...*“. Pro ČR to má význam zejména v obchodu s pivem. Za zajímavý příklad spolupráce mezi státem a zemědělskými zájmovými skupinami je možné považovat i společnou akci Agrární komory a ministra zemědělství, tzv. snídani s drůbežím menu, kdy přímo před zástupci tisku konzumovali zástupci zemědělců a zástupci státu velké porce českých pečených kuřat. Agrární komora si akci velmi pochvalovala a konstatovala, že dříve bylo jen těžko představitelné, aby se na pultech obchodu objevila informace „*zde prodáváme pouze kvalitní česká kuřata*“. Spolupráce zemědělců s představiteli státu se neomezuje jen na rezort zemědělství. Příkladem může být vyjádření ministra zahraničních věcí Cyrila Svobody, který na setkání se zástupci zemědělských agentur slíbil podpořit vývoz českých zemědělských produktů. „*Ministerstvo zahraničních věcí a ministerstvo zemědělství se budou snažit o maximální využití evropských fondů pro podporu venkova*“ (ČTK 31. 10. 2003).

8.4 Důsledky vlivu zájmových skupin na proces konstituování národních zájmů

V předchozí pasáži práce jsme se zabývali některými jen vytypovanými zájmovými skupinami, přičemž jsme se dotkli jen určitých aspektů jejich působení. Naším cílem nebylo posoudit jejich postoje v konkrétních otázkách, kvantifikovat míru jejich vlivu či evaluovat jejich činnost. Pokusili jsme se na omezeném prostoru ilustrovat charakter jejich působení na určité politiky a zejména

na proces vymezování jejich cílů. Máme zato, že na tomto místě a na základě výše uvedeného je možné učinit několik dílčích závěrů. Dovolíme si tvrdit, že alespoň námi vybrané zájmové skupiny mají vliv na formování konkrétních aspektů a konkrétních cílů zahraniční politiky České republiky. Zájmové skupiny se tedy významným způsobem spolupodílejí na definování některých zájmů České republiky, které pak politická reprezentace hájí jako zájmy národní v mezinárodním prostředí. Je podle našeho soudu zjevné, že zájmové skupiny používají argument národního zájmu při artikulaci a reprezentaci zájmů svých členů. Rovněž je zřejmé, že zmíněné zájmové skupiny prosazují takové zájmy velmi aktivně, mají vyvinuté mechanismy k efektivnímu působení na politickou reprezentaci a administrativně-byrokratický aparát. Některé ze zájmových skupin se pak dokázaly prosadit do politických procesů a mechanismů až na úrovni institucionálního napojení. Existuje řada příspěvkových organizací a specializovaných agentur státu, které jsou platformou pro institucionalizovanou a často obligatorní konzultaci a asistenci nejvýznamnějších zájmových skupin. Zřejmé jsou i intenzivní kontakty mezi špičkovou politickou reprezentací a zájmovými skupinami, stejně jako vstřícný postoj politické reprezentace k reprezentantům těchto skupin. Řada vyjádření zástupců státu nasvědčuje tomu, že zájmy a postoje prezentované zájmovými skupinami jsou zohledňovány v konkrétních politikách České republiky. K úvaze jsme v textu předložili významný problém. Jen některé ze zmíněných zájmů prezentovaných skupinami lze bez dalšího považovat za zájmy veřejné, celospolečenské, v konkrétní souvislosti tedy národní. Řada zájmů budí dojem zájmů partikulárních. Partikulární zájmy jsou takové, které při realizaci přinášejí zjevně disproporcionální užitek jen některým aktérům, pro jiné aktéry nejsou příliš zajímavé či pro ně znamenají (subjektivně pocitovatelnou) ztrátu. Partikulární zájem je v našem pojetí takový zájem, který by nebyl realizován, kdyby se rozhodnutí o jeho realizaci účastnily všechny dotčené subjekty při dostatečné míře informovanosti. Taková situace ale v moderní demokratické situaci není obvyklá – odkazujeme v této souvislosti na výše diskutované teoretické koncepty sady rolí a omezené racionality. V důsledku

racionální ignorace členů velkých a heterogenních skupin (spotřebitelé, „jiní než zemědělci“, „jiní než vývozcí“ atd.) mohou skupiny akceschopné, úzké a motivované prosadit zájmy, které v našem pojetí označujeme jako partikulární. Pokud se tak stane mimo základní mechanismy demokratického procesu – mimo agregaci politickými stranami, mimo výběr obsahu politik volebním mechanismem – přímou intervencí (osobní vazby na reprezentaci, lobbying, osobní konzultace, klientské a patrunské vazby), může být realizován zájem ve své nezobecněné, tudíž velmi atraktivní a významný užitek přinášející podobě. Takový zájem je nepochybně zájmem v pravém slova smyslu, adjektivum národní mu však lze přisuzovat jen problematicky.

9.

**ZÁVĚREM:
UTVÁŘENÍ NÁRODNÍCH ZÁJMŮ
V MODERNÍ DEMOKRATICKÉ SPOLEČNOSTI**

Celá řada diskutovaných problémů, konceptů, teorií i příkladů potvrdila, že pojem národní zájem má řadu rovin, významů i způsobů využití. Pojem národní zájem má v pojetí řady teoretiků ambici stát se nástrojem pro analýzu jednání států v mezinárodním prostředí, být měřítkem úspěšnosti mezinárodněpolitických akcí států nebo je užíván jako vodítko pro pochopení základních problémů mezinárodní politiky. Takto s národními zájmy pracují zejména klasické realistické teorie. Stát zde vystupuje jako racionální aktér, hovoří jedním hlasem a jeho chování je do značné míry determinováno charakterem a základními rysy mezinárodního prostředí. Národní zájmy jsou pak odhalitelné racionální úvahou. Přístup, kterému jsme se však věnovali především, tj. přístup, v rámci kterého má analýza problematiky konstituování národních zájmů význam, je přístup subjektivistický. Zde má empiricko-analytická metoda své nezastupitelné místo. Zabývali jsme se v této souvislosti především logikou reálných vnitrostátních politických procesů, a to v kontextu (do určité míry se proměňujícího) mezinárodněpolitického prostředí. Velký význam pro naše úvahy měli vnitrostátní aktéři, kteří v rámci tohoto přístupu mají značný vliv na proces konstituování národních zájmů.

Je paradoxní, že v době, kdy podle mnohých dochází k určitému rozvolňování hranice mezi mezinárodním a vnitrostátním prostředím, se pro jiné stává tato hranice naopak předělem mezi zcela odlišnými světy.

Realistická perspektiva nadále zkoumá státy jako racionální aktéry snažící se přežít v anarchickém prostředí a tuto perspektivu upravuje tváří in tvář „globalizační vlně“ jen velmi opatrně. Přežití

státu, bezpečnost a akumulace moci je stále na prvním místě. Mezi národní režimy a globální ekonomika jsou aktuálním vyjádřením zájmů velmocí.

Subjektivistické – na vnitrostátní úrovni zaměřené – přístupy jsou pak konfrontovány se zcela jinou realitou. Například v rámci našich pozorování politická reprezentace v rámci své „expertní úvahy“ o povaze mezinárodních vztahů a o tom, co si tato povaha žádá, formuluje povšechné, ve vnitrostátním i mezinárodním prostředí konsenzuální a navzájem kompatibilní politiky, na nichž panuje uvnitř společnosti vlašná a automatická shoda. Občané se často chovají, jako by jim ani nestálo za to sledovat postup jejich reprezentantů v záležitostech, které by podle realistů měly být těmi vůbec nejdůležitějšími (zahraniční a bezpečnostní politika, snaha o dosažení moci a prestiže v mezinárodním prostředí). Na řadě příkladů jsme viděli, že dokonce ani vyjadřovaný nesouhlas s aktuální politikou v neklíčovějších otázkách není problémem. Občanská veřejnost někdy ani neví o tom, že se aktuální politická linie liší od jejich preferencí – možná, že jsou tyto preference natolik mírné, že by korekce vládní politiky nestála ani za vynaložené úsilí. Mezinárodněpolitická témata – témata obhajoby skutečně národních, avšak jen velmi vlašných „zájmů“ – lze proto najít na posledních místech ve vládních prohlášeních a programech, v politickém diskurzu mají jen malý prostor. Zájmové skupiny jako třetí typ aktéra, který jsme v našich úvahách zmínili, se však v chovají odlišně. Národní zájem je pro ně argumentem pro získání podpory pro své partikulární zájmy ve veřejném prostředí. Za tímto účelem intervenují do politických procesů, ovlivňují podobu sledovaných politik a dost možná i jejich cíle. Činí tak nezřídka mimo demokratický politický proces zprostředkování zájmů, který by z těchto zájmů v procesu „zobecňující“ agregace učinil nekontroverzní a národní, ale nekonkrétní a nezajímavé „zájmy“. Kromě přímého působení na politickou reprezentaci a administrativní aparát pak pro efektivnější prosazení svých cílů neváhají paralelně vstupovat prostřednictvím transnacionálních vztahů do aliancí se subjekty z jiných států. Jejich společné působení na mezinárodní instituce, nebo (v případě EU) instituce nadnárodní, tak obchází politickou

reprezentaci státu. Stejnou reprezentaci, jejíž asistence se jinak ve jménu národního zájmu běžně dožadují.

Politická reprezentace tak v souvislosti s obhajobou národních zájmů formuluje politiky, které nejsou ověřitelně výrazem zájmů občanů, zároveň v nich zohledňuje parciální zájmy zájmových a nátlakových skupin, které jsou v zájmu národa jako celku jen velmi diskutabilně. Proces konstituování partikulárních „národních“ zájmů dokážeme dle našeho soudu za pomoci řady diskutovaných konceptů (logika kolektivní akce, racionální ignorace, sada rolí...) vysvětlit. Konstituování obecných a konsenzuálních národních „zájmů“ má vysvětlení dvojí. Může se jednat o racionální úvahu expertů odhalující nutnosti vyplývající z charakteru mezinárodní politiky a mezinárodního prostředí, nebo jde o kombinaci vlivů majících svůj základ v charakteru vnitropolitických procesů a charakteru politické interakce v prostředí mezinárodním. Co se vnitropolitických procesů týče, jde zejména o neexistenci smysluplných stimulů generovaných veřejností, minimální tlak na hledání nových alternativ či důslednou analýzu a evaluaci stávající politiky. Možným výsledkem je pak kontinuita, institucionalizace, ritualizace a zobektivnění politiky. Pokud jde o mezinárodní prostředí (hovoříme o moderních demokratických státech), jednotlivé politické reprezentace nejsou vybaveny jasnými mandáty v otázkách jiných než partikulárních zájmů. V oblasti obecného směřování tak není silná motivace hledat nové postupy a alternativy, naopak hodnotu má stálost a předvídatelnost prostředí a kontinuita politiky. I charakter interakcí mezi politickými reprezentacemi státu tak má socializující, ritualizující charakter.

Za pozornost v této souvislosti nepochybně stojí silný argument, díky kterému se mohou subjektivistické perspektivy vyrovnat s celou řadou námitek relativizujících jejich explanační potenciál v současném světě globální ekonomiky, mezinárodních režimů či transnacionálních vztahů. Tímto argumentem je dělení národních zájmů na základní a dílčí – respektive na národní zájmy a prostředky k jejich dosažení.

Veškeré diskuze a kontroverze na vnitrostátní úrovni, veškeré snahy prosadit do politik vlastní partikulární zájmy by se tak týkaly

pouze nástrojů k dosažení stálých a neměnných – základních národních zájmů.

I pokud budeme respektovat tento pohled, stále ke smysluplné analýze problému konstituování národních zájmů několik témat zbývá. Jde o snahu politické reprezentace ospravedlnit konkrétní variantu zahraniční politiky sledováním (racionální úvahou odhalených) národních zájmů, třebaže řada dílčích aspektů této politiky do ní byla kooptována v důsledku snahy vyhovět nejagilnějším skupinám s cílem získat a udržet si jejich přízeň. Dále je to analýza snahy o podsunutí partikulárních zájmů pod hlavičku nástroje k realizaci skutečného národního zájmu v podání zájmových a nátlakových skupin. Nakonec potom racionální ignorace občanů moderního demokratického státu a užívání konceptu národního zájmu (jen) jako šablony pro orientaci v sociálním prostředí.

* * *

V rámci této práce jsme se zabývali jednotlivými teoretickými přístupy ke konstituování národních zájmů, poukázali jsme na jejich silné i slabé stránky, a to s přihlédnutím ke kontextu proměn mezinárodněpolitického a mezinárodněekonomického prostředí. V této souvislosti jsme se pokusili obecně rozdělit jednotlivé teoretické přístupy na ty, které pracují s národními zájmy objektivní povahy, a ty, které sdílejí subjektivistická východiska pro interpretaci procesů jejich konstituování. Důležitou otázkou pro nás bylo, nakolik jsou relevantní pro proces konstituování národních zájmů vnitrostátní aktéři. Celou problematiku totiž vztahujeme k fungování soudobých demokratických systémů a jenom některé přístupy nám umožňují, v souvislosti s konstituováním základních cílů zahraniční politiky, aplikovat teoretické modely zprostředkování zájmů. V části věnované konstruování teoretického modelu jsme vycházeli z nejvíce inspirujících poznatků diskutovaných teoretických přístupů. Standardní modely zprostředkování zájmů v demokratické společnosti jsme doplnili o některé koncepty, které dle našeho soudu dobře vystihují logiku politických procesů v soudobých demokratických systémech. Šlo o koncepty logiky

kolektivní akce, sady rolí a omezené racionality. Identifikovali jsme takto rozdílné přístupy k problému konstituování národních zájmů a formulaci cílů zahraniční politiky. Nástin našeho analytického modelu jsme se pak pokusili konfrontovat s empirickými pozorováními v empirické části práce. Na příkladu České republiky jsme se pokusili ilustrovat využitelnost našeho modelu. Ve třech částech této empirické ilustrace jsme se zabývali postupně českou politickou reprezentací a její rolí v procesu konstituování národních zájmů, charakterem a kvalitou českého veřejného mínění v souvislosti se zahraniční politikou a specifickými procesy, v rámci nichž prosazují své zájmy do zahraniční politiky České republiky zájmové skupiny. V dílčích závěrech jsme vztahovali empirické indicie k předpokladům našeho modelu a pokoušeli jsme se ověřit jeho explanační potenciál.

Je logické, že interpretace uvedených pozorování v rámci objektivistických přístupů je nadále smysluplná, jedná se totiž o odlišnou paradigmatickou perspektivu. Jak jsme však uvedli již v teoretické části práce, některé aktuální jevy v mezinárodněpolitickém prostředí (transnacionální vztahy, mezinárodní ekonomické režimy, politická integrace atd.) tento přístup dokáže vyložit jen s určitými obtížemi. Podobně lze komentovat kritické (marxistické) interpretace zmíněných jevů. I takový výklad je vnitřně konzistentní, ale má určité problémy s některými aktuálními trendy (stát blahobytu, problematické vymezení tříd, loajalita k „národnímu projektu“). Značné problémy s uvedenými pozorováními má pak perspektiva opírající se o model zprostředkování zájmů v politickém systému pluralitní demokracie („klasická teorie demokracie“).

Model, o jehož konstrukci jsme se v této práci pokusili, si kladl za cíl doplnit úvahy o konstituování (národních) zájmů v moderním demokratickém politickém systému o některé teoretické koncepty, které by umožnily alternativní interpretaci sledovaných jevů. Náš výklad zmíněných pozorování pak vychází z toho, co opakovaně označujeme za vnitřní logiku demokratických politických procesů.

Tab. 19: Empirická pozorování a jejich výklady v rámci teorií konstituování národních zájmů

Pozorování na příkladu ČR	Výklad: národní zájmy jsou stálé, exogenně dané a objektivní	Výklad: národní zájmy jsou účelovým konstruktem elit	Výklad: národní zájmy jsou výsledkem intermediárních procesů v demokratické společnosti	Výklad: model zohledňující logiku vnitrostátních politických procesů
Občané nejeví zájem o zahraniční politiku, jejich preference mohou být dlouhodobě v rozporu s aktuální politikou.	Nezabývá se vnitrostátní rovinou, definice cílů zahraniční politiky je výsledkem expertní racionální úvahy státníků.	Občané se neztotožňují s politikou elit, která je nástrojem k jejich ovládnutí, stát blahobytu je udržuje v pasivitě.	Jedná se o anomálii, nezájem je selhání veřejnosti, absence korekce zahraniční politiky v reakci na odlišné preference občanů je do značné míry poruchou v demokratickém systému zprostředkování zájmů.	Jde o racionální ignoraci veřejnosti. Náklady na sledování veřejných záležitostí by nepřinesly užitek ve srovnání s aktivitou v soukromé sféře. „Preference“ zahraniční politiky jsou jen výpovědí v rámci „role občana“.

Zájimové skupiny prosazují do zahraniční politiky partikulární zájmy, a to mimo demokratický systém zprostředkování zájmů.	Tyto procesy se netýkají národních zájmů, ale jen prostředků k jejich dosažení či dílčích aspektů. Národní zájem nemohou takové aktivity nijak ovlivnit.	Jde o kooperaci politické elity a podnikatelských skupin. Business lobby takto realizuje své zájmy na úkor mas, politická elita nátlaku vyhoví, díky čemuž zůstává u moci.	Aktivita sociálních a zájmových skupin je žádoucí, prosazování zájmů mimo demokratický proces je však značně problematické a nelegitimizuje systém.	V rámci logiky kolektivní akce jsou zdroje individuální investovány prostřednictvím nátlakového působení na veřejný systém. Aktivním jednáním lze dosáhnout čistých užitek, nezhodnocených klasickým mechanismem zprostředkování zájmů.
Politická reprezentace formuluje obecné nekontroverzní politiky s vysokou mírou kontinuity.	Politická reprezentace reaguje na vnější determinující podmínky, národní zájmy jsou skutečně neměnné a v nejvlastnějším zájmu celého národa.	Jde o reziduální politické proklamace, které mají vytvořit zdání existence společného národního projektu, v rámci něj socializovat masy a dodat tak systému legitimitu. Jednotlivé elity kapitalistických zemí udržují jim vyhovující mezinárodní režim.	Jde o výsledek standardního mechanismu zprostředkování zájmů, jedná se o nejnižší společný jmenovatel společného – celonárodního zájmu.	Veřejnost nevykonává efektivní tlak či kontrolu, chybí impulzy k hledání neotřelých alternativ. Reprezentace sahne po prvním osvědčeném řešení problému. Stabilita a předvídatelnost politiky je hodnotou v mezinárodním prostředí, reprezentace je v rámci něj socializována.

Zdroj: autor.

* * *

Walker a McGowan mají zato, že tvorbu zahraniční politiky a rozhodování o jejích alternativách má smysl analyzovat perspektivou homogenního racionálního aktéra tehdy, pokud jde o téma s „nedělitelnými“ užitky a náklady (typicky moc, bezpečí, prestiž). Pokud však jde o záležitost s náklady a užitky „dělitelnými“ (cla, subvence, dotace, podpory, regulace, redistribuce), pak se proces tvorby politiky rozkládá na složitou síť interakcí řady nejrůznějších aktérů (Walker, McGowan 1982: 212).

Explanační potenciál různých přístupů k problému konstituování národních zájmů do značné míry záleží na tom, zda připouštíme existenci takových „nedělitelných“ statků. Pokud takové statky existují, jsou běžné a týkají se jich ta nejdůležitější rozhodnutí v souvislosti s formováním cílů a nástrojů zahraniční politiky, státy mohou hovořit jedním hlasem a mít jednotné národní zájmy.

Avšak v případě, že se přikloníme k názoru, že neexistuje problém, na který by nebyly ve společnosti různé názory, že neexistuje rozhodnutí, z něhož by jedni neprofitovali více než druhí, jeví se analýza mezinárodní politiky a mezinárodních politických a ekonomických vztahů za užití konceptu národních zájmů jako velmi problematická. A tvrzení, že v dnešní vysoce strukturované společnosti je málo alternativ rozhodnutí v konkrétních politických otázkách, které by nevyvolaly zájem nějaké skupiny investovat do jejich prosazení sumu zdrojů (a to i mimo standardní mechanismy zprostředkování zájmů), je zřejmě třeba zvážit. V takovém případě by bylo možné smysluplně zkoumat národní zájem zejména jako taktiku, jako argument či jako symbol v rukou aktérů různého typu a rozličných cílů.

9.1 Diskuze závěrů

V této části bychom chtěli upozornit na některá omezení, která jsou s aplikovaným přístupem ke zkoumanému problému spojena. Naše studie zkoumala problematiku konstituování národních

zájmů v současném demokratickém politickém systému, a to na příkladu České republiky. V této souvislosti bychom chtěli uvést několik poznámek. Česká republika je součástí Evropské unie a proces formulace zahraniční politiky, zejména pak jejích ekonomických aspektů, může být touto skutečností do určité míry ovlivněn. Strategie některých aktérů mohou být rovněž do jisté míry ovlivněny možností využít intermediární struktury na úrovni EU. Do Evropské unie integrovaná Česká republika je navíc menší, mimořádně otevřenou ekonomikou s ekonomickou strukturou, která odpovídá nárokům na konkurenceschopnost v ekonomice světové. Lze tedy namítnout, že proces konstituování zahraniční politiky ČR je významně modifikován zapojením ČR do nadnárodního integračního rámce i jejím konkrétním charakterem. Je možné tvrdit, že vnitrostátní subjekty mohou část svých aktivit realizovat neprostředkovaně na úrovni EU a v tomto směru mohou diverzifikovat svou lojalitu. Lze taktéž poukázat na (možná specifický) nekonfrontační „styl“ české politické elity, který může vést k tomu, že zahraniční politika je relativně méně kontroverzní a „národní zájmy“ v ní hrají relativně menší roli. Netvrdíme, že Česká republika je plně reprezentativním příkladem „současného demokratického politického systému“, a nemáme v úmyslu zobecnovat naše dílčí zjištění a závěry na takové systémy. Co se týče vnímání našich aktivit v EU, převládá dle našeho názoru jednoznačně jejich interpretace jako akcí zahraničněpolitických. Prosazování našich zájmů v EU je nadále obsahem zahraniční politiky, zájmy EU 15 jsou často považovány za cizí zájmy, německý kapitál je cizím kapitálem, půdu u nás kupují cizinci a v Komisi chceme „svěho“ komisaře. V rámci našeho empirického šetření jsme nenarazili na žádné indicie, které by nás vedly k tomu, abychom považovali formulaci a obhajobu zájmů ČR v EU za významně modifikované fenoménem evropské integrace. Reflexe postavení ČR v EU vybranými aktéry tomu alespoň nikterak nenasvědčuje.

Co se našeho modelu týče, pracujeme obvykle s ideálními typy, redukuje počet aktérů i problémů a jejich dimenzí. Naše úvahy jsou schematické, cílem je formulace alternativního pohledu na problém, nemáme ambici jej analyzovat komplexně. Takto jsme

například nediskutovali roli odborné veřejnosti či médií na konstituování národních zájmů. V empirických studiích jsme pak sledovali jen několik málo indikátorů (vyjádření politiků pro tisk, koncepční dokumenty a vládní prohlášení; výpovědi ve výzkumech veřejného mínění; vyjádření představitelů zájmových skupin a jejich reflexi). I v rámci vytipovaných aktérů jsme pro zjednodušení volili jen některé z nich (zástupci především z parlamentních stran; výzkumy jen dvou agentur; vyjádření představitelů jen některých zájmových skupin, a to především z období od vstupu do EU). Empirické studie nejsou výzkumem v pravém slova smyslu, mají jen ilustrativní charakter a operacionalizace problému a volba indikátoru takovému komplexnímu výzkumu odpovídat nemůže a neodpovídá mu. Aplikace empiricko-analytického teoretického a metodologického přístupu pro nás proto znamená především korektnost v přístupu k tvrzením o souvislostech, přiznání kontextu, v němž jsou naše úvahy platné, či kritickou reflexi míry zobecnitelnosti závěrů. Tato práce je tedy diskuzí konstituování národních zájmů v současné demokracii a snaží se především upozornit na některé jeho zajímavé momenty.

10.

POUŽITÉ ZDROJE

Primární zdroje

Databáze ČTK

- ČTK (15. 9. 1992): Moravský tisk o českých národních zájmech, o podnikání M.Macka.
- ČTK (10. 5. 1993): Předseda DL ČR Lotar Indruch o českých národních zájmech.
- ČTK (29. 5. 1993): L. Dvořák má obavy z vlivu Německa.
- ČTK (20. 10. 1993): Jednali ekonomičtí ministři, Havel oslaví státní svátek dvakrát.
- ČTK (27. 11. 1993): ODS nemá odkud, kam a proč od své ideologie ustupovat.
- ČTK (9. 6. 1994): Grebeníček míní, že česká elita nebude mluvit jen česky.
- ČTK (17. 10. 1995): Kalvoda ostře kritizoval české „euroskeptiky“.
- ČTK (16. 11. 1995): Přednáška ministra Zieleniece k česko-německým vztahům.
- ČTK (19. 1. 1996): KSČM popírá shodu koalice a opozice v zahraniční politice.
- ČTK (8. 2. 1996): Hirš: Je přirozené, že privatizaci provázejí chyby.
- ČTK (16. 2. 1996): Zeman: Vlády USA, Británie a Ruska hájí české zájmy, vláda ČR ne.
- ČTK (3. 6. 1996): KSČM očekává podporu ČSSD, pokud jde o česko-německou deklaraci.
- ČTK (12. 9. 1996): Zieleniec: priority české zahraniční politiky jsou neměnné.
- ČTK (9. 2. 1997): Grebeníček zásadně odmítá slova Václava Havla o KSČM.
- ČTK (13. 6. 2000): ODA nesouhlasí s euroskepticismem ODS.
- ČTK (15. 10. 2000): Klaus zahájil plzeňský kongres ODS útokem na čtyřkoalici.
- ČTK (20. 3. 2001): Poslanci z ČR a Belgie jsou pro posílení evropských institucí.

- ČTK (25. 4. 2001): SZIF letos podpoří vývoz sladu, má na to 75 miliónů korun.
- ČTK (11. 6. 2001): Zeman: Verheugen řekl, že Klaus může ohrozit členství ČR v EU.
- ČTK (31. 8. 2001): Czech Trade letos již zpracoval 75 obchodů v oblasti zemědělství.
- ČTK (18. 10. 2001): HK ČR: Podpora malých firem na příští rok je nedostatečná.
- ČTK (25. 10. 2001): Svaz průmyslu chce stejné podmínky pro domácí i cizí investory.
- ČTK (6. 11. 2001): Kavan uvítal vůli ODS jít do EU, zarazily ho Zahradilovy výroky.
- ČTK (28. 3. 2002): Grebeníček se chce zúčastnit jednání o dekrettech, bude-li pozván.
- ČTK (5. 4. 2002): Koalice: Klaus a Zeman zneužívají dekrety v předvolební kampani.
- ČTK (1. 5. 2002): SZIF: Firmy vyvezly 15 466 t skotu, trh se stabilizoval.
- ČTK (9. 6. 2002): Klaus: EU by měla Česku zaručit územní a majetkové jistoty.
- ČTK (13. 6. 2002): Právo: KSČM nepodpoří vládu ČSSD s Koalicí, tvrdí Ransdorf.
- ČTK (23. 6. 2002): Grebeníček a Klaus: Cyril Svoboda nezastává „české zájmy“.
- ČTK (17. 7. 2002): Rusnok: ČR se podaří do konce roku s EU uzavřít volnou soutěž.
- ČTK (4. 12. 2002): Cena vepřů od Agroporku klesla o dalších sedm pct na 26 Kč za kg.
- ČTK (15. 2. 2003): Topolánek: Využijí veškeré své autority, aby ODS řekla ano EU.
- ČTK (29. 5. 2003): Somol: Silnou korunou trpí odvětví jako výroba aut či skla.
- ČTK (7.10.2003): Základem pro jednání delegace o euroústavě bude mandát vlády.
- ČTK (12. 10. 2003): Topolánek a Svoboda se hádali o to, zda je Ústava EU pro ČR dobrá.
- ČTK (15. 10. 2003): Čeští producenti mléka požadují růst ceny na úroveň EU.
- ČTK (19. 10. 2003): Po čtyřech kolech debaty o ústavě je EU tam, kde byla na začátku.

- ČTK (31. 10. 2003): Ministr Svoboda slíbil zemědělcům podporu produktů v zahraničí.
- ČTK (12. 11. 2003): Somol: Krach WTO v Cancúnu ovlivní ekonomiku ČR jen málo.
- ČTK (9. 12. 2003): Poláci budou hrát vabank, Češi a Slováci jim nerozumí.
- ČTK (11. 12. 2003): Sněmovna jedná už čtyři hodiny o euroústavě, závěr v nedohlednu.
- ČTK (16. 3. 2004): Svoboda prezentoval koncepci směřování ČR v EU, vyslechl výhrady.
- ČTK (2. 4. 2004): Topolánek: Voliči chtějí jasná pravidla hry, euroústava tím není.
- ČTK (23. 4. 2004): Třeboň láká návštěvníky novou expozicí Třeboňsko – krajina a lidé.
- ČTK (10. 2. 2005): Ministerstva průmyslu a zahraničí chtějí lepší služby exportérům.

Výzkumy veřejného mínění

- STEM (2000/9a): Ubývá odpůrců členství v NATO, ale nesílí podpora – lidé se spíše s členstvím smiřují.
- STEM (2000/9b): Zahraniční politika ČR má trvalou, ale vlažnou podporu veřejnosti.
- STEM (2000/10a): Jaký je vztah našich občanů k Evropské unii?
- STEM (2000/10b): Mezinárodní postavení ČR se podle většiny občanů upevňuje.
- STEM (2000/12a): Mezinárodní problematika ve vědomí obyvatel ČR.
- STEM (2000/12b): Otázky mezinárodní bezpečnosti.
- STEM (2000/12c): Očekávání spojená se vstupem do EU.
- STEM (2000/12d): Kdo jsou odpůrci Evropské unie?
- STEM (2001/12a): Kdo je pro naši zemi partnerem v zahraniční politice.
- STEM (2001/12b): Je naše zahraniční politika správná?
- STEM (2001/12c): Jsou Češi nacionalisty a xenofoby?
- STEM (2001/12d): Jaký máme vztah k jiným zemím?
- STEM (2001/12e): Odkud hrozí ČR nebezpečí.
- CVVM (2003/3): Česká národní identita.
- STEM (2003/3a): Které souvislosti vstupu do EU veřejnost nejvíce zajímají.
- STEM(2003/3b): Obstojí naše hospodářství v evropské konkurenci.

- STEM (2004/3): České hospodářství a Evropská unie.
- STEM (2004/7): Volby do Evropského parlamentu.
- STEM (2005/2a): Lidé se domnívají, že EU ovlivňuje život u nás víc, než je třeba.
- STEM (2005/2b): Lidé u nás více důvěřují Interpolu než vlastní policii.
- STEM (2005/4b): Nejraději máme Slovensko a Francii, ze zahraničních státníků Chiraca a Blaira.
- STEM (2005/4a): Představu o činnosti významných institucí EU má rok po našem vstupu stále jen polovina obyvatel ČR.
- STEM (2005/7b): Naprostá většina občanů se dosud neorientuje v otázkách fungování Evropské unie.
- STEM (2005/7a): Polovina občanů se považuje za eurorealisty.
- STEM (2005/7c): Vývoj EU směrem k politické unii si češi většinou nepřejí.
- STEM (2005/2,4,6): Názory na evropskou ústavní smlouvu.
- CVVM (2006/5a): Členství České republiky v Evropské unii očima veřejnosti.
- CVVM (2006/5b): Hodnocení evropské integrace.
- CVVM (2006/5c): Vztah ČR a EU.
- CVVM (2006/9): Důvěra Čechů k OSN, EU a NATO.
- CVVM (2006/10): Hodnocení vybraných politiků v mezinárodním kontextu.
- CVVM (2006/10b): Názory veřejnosti na přípravné vybudování americké protiraketové základny v ČR a postoje k zahraniční politice a roli USA ve světě.
- CVVM (2007/1): Bezpečnostní rizika pro ČR z pohledu veřejného mínění.
- CVVM (2007/1b): Postoje českých občanů k Evropské unii a jejímu rozšiřování.
- CVVM (2007/2): Postoj občanů k NATO.

Další prameny

- Agrární komora (19. 6. 2006) Projev prezidenta AK ČR, on-line text – <http://www.apic-ak.cz/?path=m1|mt150|mo1247>.
- Businessinfo: Exportní strategie ČR (2006–2010), on-line text – <http://www.businessinfo.cz/cz/rubrika/exportni-strategie-cr-2006-2010/1001404/>.
- Businessinfo: Rozhovor s Ing. Martinem Tlapou, MBA, on-line text – <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/rozhovory-s/rozhovor-s-martinem-tlapou-generalnim/1000563/9510/>.

- Czechembassy: Koncepce jednotné prezentace České republiky, on-line text – <http://www.czechembassy.org/wwwo/mzv/default.asp?id=31597&ido=218&idj=1&amb=1>.
- Czechembassy: Priority zahraniční politiky ČR na rok 2004, on-line-text – <http://www.czechembassy.org/wwwo/mzv/default.asp?id=24865&ido=218&idj=1&amb=1>.
- Vláda ČR: Koncepce zahraniční politiky České republiky (2003–2006) on-line text – <http://www.czechembassy.org/wwwo/mzv/default.asp?id=17437&ido=218&idj=1&amb=1>.
- Vláda ČR: Programové prohlášení vlády 1996–1998, on-line text – http://www.vlada.cz/cs/vlada/historie/vlady/vlady1993-2006/vaclav-klaus-96-98/programove_prohlaseni.html.
- Vláda ČR: Programové prohlášení vlády 1998–2002, on-line text – <http://www.vlada.cz/cs/vlada/historie/vlady/vlady1993-2006/milos-zeman-98-02/prohlaseni.html>.
- Vláda ČR: Programové prohlášení vlády 1998, on-line text – <http://www.vlada.cz/cs/vlada/historie/vlady/vlady1993-2006/josef-tosovsky-98/prohlaseni.html>.
- Vláda ČR: Programové prohlášení vlády 2002–2004, on-line text – <http://www.vlada.cz/cs/vlada/historie/vlady/vlady1993-2006/vladimir-spidla-02-04/prohlaseni.html>.
- Vláda ČR: Programové prohlášení vlády 2004–2005, on-line text – <http://www.vlada.cz/cs/vlada/historie/vlady/vlady1993-2006/stanislav-gross-04-05/prohlaseni.html>.
- Vláda ČR: Programové prohlášení vlády 2005–2006, on-line text – <http://www.vlada.cz/cs/vlada/Prohlaseni/prohlaseni.html>.
- Vláda ČR: Programové prohlášení vlády 2006, on-line text – <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20780>.

Sekundární zdroje

Monografie, sborníky a články v odborných periodících

- Anderson, K.; Hurrell, A. (eds) (2000): Headley Bull on International Society, MacMillan, New York.
- Arow, K. J. (1963): Social Choice and Individual Values, Yale University Press, New Haven.
- Beard, Ch. A. (1935): The Open Door at Home, New York.
- Beard, Ch. A. (1934): The Idea of National Interest, Macmillan, New York.

- Bull, H. (1995): *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, MacMillan, London
- Burchill, S. (2005): *The National Interest in International Relations Theory*, MacMillan, New York.
- Burchill, S.; Linklater, A.; Devetak, R.; Donnelly, J. (2005): *The Theories of International Relations*
- Carr, E. H. (1945): *The Nationalism and After*, London.
- Carr, E. H. (2001): *The Twenty Years Crisis*, Palgrave, New York.
- Chafetz, G; Spirtas, M. (eds) (1999): *The Origins of National Interests*, London.
- Chomsky, N. (1982): *Towards a New Cold War*, Macmillan, New York.
- Chomsky, N. (1993): *Year 501*, South End Press, Boston.
- Císař, O.; Fiala, P. (2004): *Obhajoba zájmů a transnacionální vztahy*, MPÚ, Brno.
- Connolly, W. E. (1974): *The Terms of Political Discourse*, Lexington.
- Craig, G. A.; George, A.L. (1983): *Force and Statecraft: Diplomatic Problems of our Time*, New York.
- Dolgoff, S. (ed.) (2002), *Bakunin on Anarchism*, Montreal.
- Donnelly, J. (2000): *Realism and International Relations*, Cambridge.
- Doyle, M. (1986): *Liberalism and World Politics*, American, in: *Political Science Review*, no. 4, 80.
- Drobný, T. (2001): *Proč neexistuje český národní zájem?*, on-line text – <http://www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=259>.
- Fiala, P.; Hloušek, V.; Krpec, O. (2007): *Evropeizace českých odborových svazů*. *Politologický časopis*, 2007, č.2.
- Fiala, P.; Mareš, M. (2003): „Pluralismus a (neo)korporativismus“, in *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, eds. Hloušek, V.; Kopeček, L.: MPÚ, Brno.
- Fiala, P.; Schubert, C. (2000): *Moderní analýza politiky*, Barrister and Principal, Brno.
- Finnemore, M. (1996): *National Interests in International Society*, New York.
- Frankel, J. (1970): *National Interest*, Praeger Publishers, New York.
- Fukuyama, F. (2002): *Konce dějin a poslední člověk*, Rybka, Praha.
- Gamble, A. (1981): *An Introduction to Modern Social and Political Thought*, London.
- Gilpin, R. (1981): *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.

- Gilpin, R. (1997), *The Political Economy of International Relations*, Princeton University Press, Princeton.
- Gilpin, R. (2001): *Global Political Economy – Understanding the World Economic Order*, Princeton University Press, Princeton.
- Graham, E.; Newham, J. (1998): *National interest*, in *Penguin Dictionary of International Relations*, s. 344–346, Penguin, London.
- Guzzini, S.; Leander, A. (2006): *Constructivism and International Relations*, Routledge, London.
- Habermas, J. (1971): *The Knowledge and Human Interests*, Boston.
- Had, M. (1992): *Státní zájmy*, in Valenta, J. a kol.: *Máme národní zájmy?*, s. 25–28, *Ústav mezinárodních vztahů*, Praha.
- Horsman, M.; Marschal, A. (1994): *After the Nation-State*, London.
- Howard, M. (1989): *War and the Liberal Conscience*, Oxford University Press, Oxford.
- Howes, D. E. (2003): *When States Chose to Die: Reassessing Assumptions About What States Want*, *International Studies Quarterly*, no.47, p. 669–692.
- Keohane, R. O. (2005): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World political Economy*, Princeton University Press, Princeton.
- Keohane, R.; Nye, J. (2001): *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Longman, New York.
- Klokočka, V. (1991): *Politická reprezentace a volby v demokratických systémech*, Aleko, Praha.
- Kol. (1993): *České národní zájmy*, *Ústav mezinárodních vztahů*, Praha.
- Kolko, G. (1969): *The Roots of American Foreign Policy*, Boston.
- Krasner, S. D. (1978): *Defending the National Interest: Raw Material Investment a US Foreign Policy*, Princeton.
- Krasner, S. D. (1999): *Sovereignty, Organized Hypocrisy*, Princeton.
- Krejčí, O. (1993): *Český národní zájem a geopolitika*, Universe, Praha.
- Krejčí, O. (1997): *Mezinárodní politika*, Victoria Publishing, Praha.
- Kříž, Z. (2002): *Národní zájem*, in *Česká bezpečnostní terminologie. Výklad základních pojmů*, Masarykova univerzita a Mezinárodní politologický ústav, Brno.
- Krpec, O. (2005): *Národní zájem – problematika jeho konstituování. Teoretické a metodologické problémy empiricko-analytického výzkumu národního zájmu*, in *Víceúrovňové vládnutí: teorie, přístupy, metody*, CDK Brno, s. 73–92.
- Krpec, O. (2006): *Funkce politických stran v politickém a sociálním systému*. *Politologická revue*, 2006, č.1.

- Linklater, A. (1992): What is a Good International Citizen?, in Keal, P. (ed.), *Ethics and Foreign Policy*, Canberra.
- Linklater, A. (1993): Liberal Democracy, Constitutionalism and New World Order, in Leaver, R.; Richardson, J. (eds.): *The Post-Cold World Order: Diagnoses and Prognose*, St. Leonards.
- Linklater, A.; Suganami, H. (2006): *The English School of International Relations*, Cambridge.
- Marx, K.; Engels, F. (1979): *The Communist Manifesto*, Penguins Books, Harmondsworth.
- McCabe, D. (1999): The Idea of National Interest, *The Philosophical Forum*, No. 2, p. 91–114.
- Mitrany, D. (1948): *The Functional Approach to World Organization*, *International Affairs*, no. 24.
- Moravcsik, A. (1998): *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Mesina to Maastricht*, Cornell University Press, London.
- Morgenthau, H. J. (1946): Another Great Debate: The National Interest of United States, *American Political Science Review*, no. 4.
- Morgenthau, H. J. (1951): *In Defense of National Interest*, Alfred A. Knopf, New York.
- Morgenthau, H. J. (1985): *Politics among Nations, Struggle for Power and Peace*, A.A. Knopf, New York.
- Nye, J. S. (1988): Neorealism and Neoliberalism, *World Politics*, no. 40.
- Nye, J. S. (2002): *The Paradox of American Power: Why the only World's Superpower can't go it alone*, Oxford University Press.
- Offe, C. (1975): The Theory of Capitalist State and the Problem of Policy Formation, in: Lindberg, L.; Alford, R.; Rouch, C.; Offe, C. (eds): *Stress and Contradiction in Modern Capitalism*, Lexington.
- Ohmae, K. (1995): *The End of Nation State*, New York.
- Olson, M.: *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1971.
- Page, B. I.; Barabas, J. (2000): Foreign Policy Gaps between Citizen and Leaders, *International Studies Quarterly*, no.44, p.339–364.
- Polanyi, K. (2006): *Velká transformace*, CDK, Brno.
- Powell, R. (1994): Anarchy in International Relations Theory: the Neorealist – Neoliberal Debate, *International Organization*, no. 48.
- Ricardo (1911): *The Principles of Political Economy and Taxation*, London.
- Robejšek, P. (2004): Perspektivy evropské integrace a české národní zájmy, in: *Průvodce evropského pravicového kandidáta*, CEVRO Praha, s. 15–23.

- Rosenau, J. N. (1968): National Interest, in *International Encyclopedia of Social Science*, MacMillan, part. 11–12, London.
- Rosenau, J. N. (1969): *International Politics and Foreign Policy*, Free Press, New York.
- Rosenau, J. N. (1980): *The Scientific Study of Foreign Policy*, London, Frances Pinter.
- Šaradín, P. (2002): Národní zájmy a selhání liberální politiky, *Politologická revue*, č.2, s. 161–169.
- Šaradín, P. (2004): Europeizace české politické scény: politické strany a referendum o přistoupení k EU, *Mezinárodní vztahy*, č.1.
- *Sborník referátů* (1999): *Problémy definování a prosazování veřejného zájmu*, MU v Brně, 1999.
- Scholte, J. A. (2000): *Globalization, Critical Introduction*, MacMillan, London.
- Smith, A. (2001): *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, Liberální institut, Praha.
- Stiglitz, J. (2002): *Globalization and its Discontents*, Penguin, London.
- Strange, S. (1994): *States and Markets*, Continuum, London.
- Valenta, J. (1992): Máme národní zájmy?, *Ústav mezinárodních vztahů*, Praha.
- Valenta, J. (1992): Národní zájmy, demokratické principy a post-komunistické Československo, in Valenta, J. a kol.: *Máme národní zájmy?, Ústav mezinárodních vztahů Praha 1992*, s. 12–24.
- Weldes, J. (1996): Constructing National Interest, *European Journal of International Relations*, no.2/3.
- Weldes, J. (1999): *Constructing the National Interest: The United States and the Cuban Missile Crisis*, Minneapolis.
- Wendt, A. (1994): Collective Identity Formation and the International State, *American Political Science Review*, no.2.
- Wendt, A. (1999): *Social Theory of International Politics*, Cambridge.
- Wendt, A. (2000): The Agent Structure Problem in International Relations Theory, in Linklater, A. (ed.): *International Relations: Critical Concepts in Political Science*, vol. 2, London.
- Wight, G.; Porter, B. (eds) (1991): *International Theory: The Three Traditions – Martin Wight*, London.
- Zinn, H. (1977): *The Zinn Leader*, New York.

Ostatní sekundární zdroje

- Agrární komora (1. 10. 2005) Břehy povolí, on-line text – <http://www.apic-ak.cz/?path=m1|mt1|mo563>.
- Agrární komora (1. 3. 2007): České národní zájmy, on-line text – <http://www.apic-ak.cz/?path=m1|mt150|mo2111>.
- Agrární komora (12. 10. 2006): Informace prezidenta Agrární komory ČR, on-line text – <http://www.apic-ak.cz/?path=m1|mt150|mo1548>.
- Agrární komora (13. 10. 2005): Podnět o zneužití dominantního postavení obchodních řetězců, on-line text – <http://www.apic-ak.cz/?path=m1|mt173|mo606>.
- Agrární komora (13. 7. 2006): Záporné saldo narůstá, on-line text – <http://www.apic-ak.cz/?path=m1|mt1|mo1304>.
- Agrární komora (15. 9. 2005): Agrární komora ČR a Českomoravský svaz zemědělských podnikatelů – Prohlášení, on-line text – <http://www.apic-ak.cz/?path=m1|mt1|mo501>.
- Agrární komora (20. 3. 2006): České zemědělství v roce 2005 z pohledu Agrární komory, on-line text – <http://www.apic-ak.cz/?path=m1|mt150|mo1065>.
- Agrární komora (20. 9. 2005): Jednání poslance Evropského parlamentu Josefa Zielence se zástupci zemědělců okresu Trutnov, on-line text – <http://www.apic-ak.cz/?path=m1|mt170|mo523>.
- Agrární komora (29. 11. 2006): Kompenzace zohledňuje oprávněné zájmy pěstitelů cukrovky, on-line text – <http://www.apic-ak.cz/?path=m1|mt17|mo1759>.
- Agrární komora (7. 3. 2007): Zemědělce nechceme, vzkazuje vláda, on-line text – <http://www.apic-ak.cz/?path=m1|mt1|mo2141>.
- Agrární komora (8. 2. 2006): WTO pracovní skupina, on-line text – <http://www.apic-ak.cz/?path=m1|mt149|mo915>.
- Asociace exportérů 14. 12. 2006: Sílicí koruna škodí exportu, on-line text – <http://www.asociaceexporteru.cz/?text=13>.
- Asociace exportérů 14. 12. 2006: Silná koruna rozpoutala vášně, on-line text – <http://www.asociaceexporteru.cz/?text=12>.
- Asociace exportérů 14. 12. 2006: Vývozci chtějí levnější proud, on-line text – <http://www.asociaceexporteru.cz/?text=11>.
- Asociace exportérů 19. 10. 2006: Spatně rozdané karty, on-line text – <http://www.asociaceexporteru.cz/?text=3>.
- Asociace exportérů 19. 12. 2006: Výzva Asociace exportérů, on-line text – <http://www.asociaceexporteru.cz/?text=8>.

- Asociace exportérů 19. 9. 2006: Jednání s ministrem Martinem Římanem, on-line text – <http://www.asociaceexporteru.cz/?text=4>.
- Běla Plechanová: Zahraniční politika ČR a vstup do EU, on-line text – http://www1.eis.cuni.cz/cze/info9_97.html.
- Businessinfo (16. 10. 2006) : Problémy při vývozu na Jednotný trh s neoprávněnými technickými požadavky na výrobky, on-line text – <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/omezeni-prekazky-regulace/neopravnene-pozadavky-na-vyroby/1000486/41877/>.
- Businessinfo (19. 4. 2006) : Smluvní obchodní politika v rámci EU, on-line text – <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/podnikatelske-prostredi/smluvni-obchodni-politika-v-ramci-eu/1000520/17490/>.
- Businessinfo (19. 7. 2006) : Řešení překážek obchodu se třetími zeměmi, on-line text – <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/podnikatelske-prostredi/reseni-prekazek-obchodu-se-tretim/1000520/17472/>.
- Businessinfo (23.02.2006) :Společný celní sazebník EU, on-line text – <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/podnikatelske-prostredi/spolecny-celni-sazebnik-eu/1000520/17443/>.
- Businessinfo (29. 8. 2005) : Dohoda o antidumpingu, on-line text – <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/omezeni-prekazky-regulace/dohoda-o-antidumpingu/1000486/4796/>.
- Businessinfo 6. 1. 2006 : Společná obchodní politika, on-line text – <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/politiky-eu/spolecna-obchodni-politika-evropske-unie/1000521/10898/>.
- Businessinfo 29. 8. 2005 : Výsledky jednání o podmínkách vstupu do EU, on-line text – <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/pravo-eu/vysledky-jednani-o-podminkach/1000459/8020/#Vysledky>.
- Businessinfo: Česká firma v Evropské unii, on-line text – <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/podnikatelske-prostredi/ceska-firma-v-evropske-unii-hrozba-ci/1000520/6854/>.
- Česká republika 5.září 2006: Zemědělci požadují změny v politice EU, on-line text – <http://www.czech.cz/cz/zpravy/ekonomika/zemedelci-pozaduji-zmeny-v-politice-eu/>.
- Exportér (15. 3. 2007) : Služby státu v oblasti podpory exportu – i to vytváří image ČR, on-line text – http://exporter.ihned.cz/c4-10082850-20667700-r00000_d-sluzby-statu-v-oblasti-podpory-exportu-i-to-vytvari-image-cr.
- Ministerstvo zahraničních věcí: Česká republika a SZBP EU, on-line text – <http://www.mzv.cz/wwwo/mzv/default.asp?ido=9866&idj=1&amb=1&ikony=&trid=1&prsl=&pocc1=>

- Ministerstvo zahraničních věcí: Role Ministerstva zahraničních věcí ČR v podpoře českého exportu v širších souvislostech úkolů resortu ve vnějších ekonomických vztazích, on-line text – <http://www.mzv.cz/www/mzv/default.asp?ido=7584&idj=1&amb=1&ikony=False&trid=1&prsl=False&pocc1=>.
- Miroslav Pavlák: Konkurenceschopnost českých firem v evropské hospodářské soutěži, on-line text – http://www1.eis.cuni.cz/cze/info9_97.html.
- Portál: Projektu „Politických aktéři v procesu evropeizace a internacionalizace politického prostoru ČR“, adresa: <http://mve.fss.muni.cz/mpsv/vystupy.php>.
- Svaz průmyslu a dopravy 12. 2. 2007: Stanovisko SP ČR k návrhu EK na snížení limitů emisí osobních automobilů, on-line text – <http://www.spcr.cz/cz/dynamic/article.php?artid=1155>.
- Svaz průmyslu a dopravy 21. 3. 2007: Stanovisko Svazu průmyslu a dopravy ČR k Zelené knize Evropské komise o modernizaci pracovního práva, on-line text – <http://www.spcr.cz/cz/dynamic/article.php?artid=1219>.
- Svaz průmyslu a dopravy 6. 10. 2006: K nové strategii Evropské Komise pro obchod a konkurenceschopnost „Global Europe: Competing in the World“, on-line text – <http://www.spcr.cz/cz/dynamic/article.php?artid=1000>.

MEZINÁRODNÍ POLITOLOGICKÝ ÚSTAV MASARYKOVY UNIVERZITY

Ediční řada Monografie

- Balík, S., Hloušek, V., Holzer, J., Šedo, J.:** Politický systém českých zemí 1848–1989.
- Bradová, E.:** Od lokálních mítinků k politickému marketingu. Teorie a vývoj politické komunikace a volebních kampaní.
- Ehler, T.:** USA a znovusjednocení Německa. Diplomatický proces v letech 1989–1990.
- Hloušek, V.:** Konflikt versus konsensus. Konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860–2006.
- Hloušek, V., Kopeček, L.:** Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě.
- Hodač, J., Strejček, P.:** Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě.
- Novák, M.:** Mezi demokracií a totalitářstvím. Aronova politická sociologie industriálních společností 20. století.
- Kaniok, P.:** Předsednictví Rady EU: příběh půlstoletí.
- Kříž, Z.:** Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí. Aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti.
- Suchý, P.:** Strategie zadržování v americké zahraniční politice. Vznik a vývoj koncepce 1945–1953.
- Waisová, Š.:** Poválečná obnova a budování míru. Role a strategie mezinárodních nevládních organizací.
- Zbiral, R.:** Teorie a praxe vyjednávání v Radě Evropské unie.

Ediční řada Výzkum

- Dančák, B., Hloušek, V. (eds.):** Víceúrovňové vládnutí v Evropě: zkušenosti, problémy a výzvy.
- Dančák, B., Závěšický, J. (eds.):** Energetická bezpečnost a zájmy České republiky.

Hlaváčová, S.: Islám ve Spojených státech amerických.

Petrov, J.: Obecná odpovědnost členů představenstva akciových společností v česko-americko-německém srovnání.

Ediční řada Studie

Dočkal, V. (ed.): Regionální politika EU a naplňování principu partnerství. Případové studie České republiky, Německa, Francie a Slovinska.

Havlík, V., Kaniok, P. (eds.): Euroskepticismus a země střední a východní Evropy.

Hloušek, V., Kaniok, P. (eds.): Evropské politické strany po východním rozšíření Evropské unie.

Hloušek, V., Sychra, Z. (eds.): Rakousko v evropské a středoevropské politice.

Kořan, M., Hrabálek, M. (eds.): Česká zahraniční politika: Aktéři, struktura, proces.

Krpec, O., Pšejja, P. (eds.): Mezinárodní politická ekonomie.

Kříž, Z.: Civilní řízení a demokratická kontrola armády v České republice.

Kuchyňková, P., Šmíd, T. (eds.): Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru.

Mareš, M. (ed.): Zbrojní politika Evropské unie.

Pšejja, P. (ed.): Zahraniční politika České republiky vůči zemím Blízkého východu, Zakavkazska a Střední Asie.

Rojčík, O., Vilímek, P. (eds.): Proliferace jaderných zbraní: problémoví aktéři.

Smolík, J., Šmíd, T., Vaďura, V. (eds.): Organizovaný zločin a jeho ohniska v současném světě.

Ediční řada Sborníky

Dančák, B. (ed.): Perspektivy západní civilizace a pět let globálního terorismu. Sborník z konference.

Dančák, B., Hloušek, V. (eds.): Parlamentní volby 2006 a česká politika.

Dančák, B., Hloušek, V., Šimiček, V. (eds.): Korupce. Projevy a potírání v České republice a Evropské unii.

Dočkal, V., Fiala, P., Kaniok, P., Pitrová, M. (eds.): Česká politika v Evropské unii. Evropský integrační proces a zájmy České republiky.

Hloušek, V., Kopeček, L. (eds.): Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie.

Mareš, P., Hofírek, O. (eds.): Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze. Sborník z konference.

Šimiček, V. (ed.): Role nejvyšších soudů v evropských ústavních systémech – čas pro změnu?

Závěšický, J. (ed.): Evropská unie a její bezpečnost. Vybrané problémy evropské bezpečnosti.

Ediční řada EDIS

Štětka, V.: Mediální integrace národa v době globalizace.

Vidovičová, L.: Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti.

Časopisy

Politologický časopis – čtvrtletník

Středoevropské politické studie – v elektronické podobě na adrese www.cepsr.com

---

Objednávky zasílejte na adresu:

Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity

Joštova 10, 602 00 Brno, tel./fax: 549 495 769

e-mail: iips@iips.cz

Další informace můžete nalézt také na internetových stránkách:

www.iips.cz

EDIČNÍ ŘADA MONOGRAFIE
SVAZEK Č. 24

OLDŘICH KRPEC

NÁRODNÍ ZÁJMY V MODERNÍ DEMOKRACII –
ČESKÁ REPUBLIKA

Jazyková korektura: David Jalový

Redakční práce: Lenka Juřenová

Obálka: Zdeněk Granát

Typografie a sazba: Lenka Váchová

Vydala Masarykova univerzita roku 2009

Mezinárodní politologický ústav

Joštova 10, 60200 Brno

tel./fax: 549 495 769, e-mail: iips@iips.cz, www.iips.cz

1. vydání, 2009

Náklad 300 výtisků

Tisk Reprocentrum Blansko

Pořadové číslo MPÚ: 1/09-02/58

ISBN 978-80-210-4807-2